

A „GELLÉRTHEGYI PARADICSOM” - A BUDAI ARBORÉTUM FELSŐ KERTJÉNEK ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE A II. VILÁGHÁBORÚIG

THE BUILDING HISTORY OF THE UPPER GARDEN OF THE 'BUDAI ARBORETUM' UNTIL WORLD WAR II

SZERZŐK: CSEPELY-KNORR LUCA,
SÁROSPATAKI MÁTÉ

LEKTOR:
FATSAR KRISTÓF

A BUDAPESTI Corvinus Egyetem Budai Arborétuma azon kevés közkert közé tartozik, amely egyszerre élvez természetvédelmi és műemléki védettséget is (1. kép). Maga az elnevezés a természetvédelmi területté nyilvánítás óta (1975) használatos, műemléki védettséget 2005-ben kapott.¹ A kertet több mint száz évvel ezelőtt egyszerre oktatási és tudományos tevékenységet szolgáló arborétumként tervezték meg, ezeket a funkcióit sajnos napjainkra egyre kevésbé képes betölteni, ezért felújítása, feladatainak és céljainak újragondolása egyre időszerűbb. Jelen kutatás a felső arborétum építéstörténetével foglalkozik. A kutatás alapjául korabeli újságokban megjelent cikkek és képek mellett Budapest Főváros Levéltárának tervanyaga, valamint az Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár

archív adatai szolgáltak.² Ezek mellett feldolgoztuk az arborétummal, valamint az iskola történetével foglalkozó eddig megjelent – a források ismeretében kiegészítésre szoruló – szakirodalmakat is. Ezáltal lehetővé vált a kert történetének árnyaltabb, részletesebb feldolgozása.

AZ ISKOLA JOGELŐD INTÉZMÉNYEI, ÉS
A GELLÉRTHEGYI TELEP TÖRTÉNETE
A KERTÉSZETI TANINTÉZET
MEGALAPÍTÁSA ELŐTT (1860-1878)

Mielőtt a Budai Arborétum építéstörténetével foglalkoznánk, érdemes röviden az iskola történetét is áttekinteni, valamint a terület korábbi állapotára is kitérni. Csoma Zsigmond tanulmányában részletezi, hogy a XIX. század második

felében a kertészet kiemelkedő jelentőséggel bírt. Meglátása szerint ennek oka abban is kereshető, hogy az 1848-49-es szabadságharc után az abban résztvevők a kert munkákba visszavonultan találtak meg a megnyugvást.³ Ugyanezt támasztja alá egy kortársnak tekinthető, forrás értékű dokumentum is, mely 1885-ben jelent meg.⁴ Valószínűleg ennek a visszavonulásnak is köszönhető 1850-ben az Országos Magyar Gazdasági Egyesület megalapítása, ami Lukácsy Sándor nevéhez köthető. 1856-ban Havas József tett javaslatot az Egyesület ülésén egy vincelléreket, pincemestereket és kertészeket képző tanintézet felállítására.⁵ Az iskola megnyitására anyagi okokból csak 1859-ben kerül sor, ekkor Ferenc József adományának hatására⁶ a magyar nemesség is jelentős összeggel támogatta

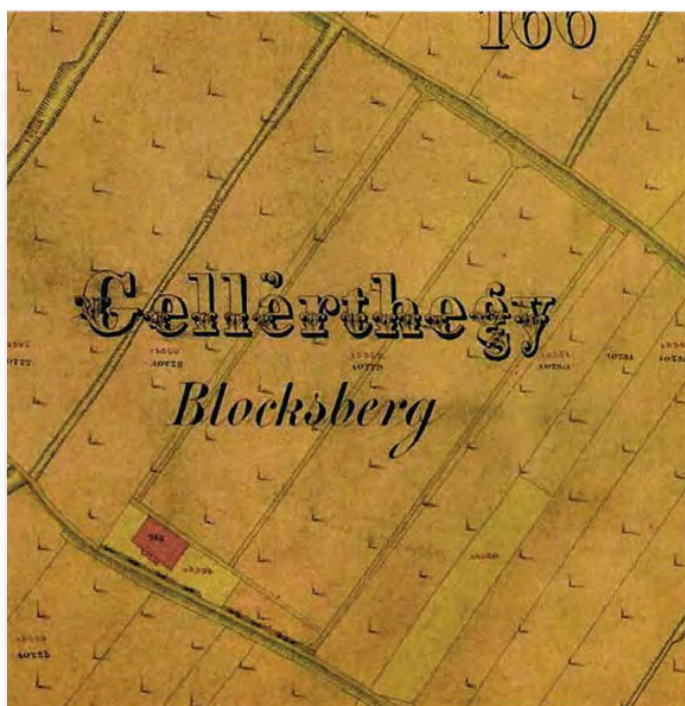
1. Schmidt Gábor- Hámori Zoltán: A Budai Arborétum története. In: Zalainé dr. Kovács Éva, et al. (szerk): 150 év a kertészettudományi, élelmiszertudományi és tájépítészeti oktatás szolgálatában. Budapest, 2003. 141.; 14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet egyes ingatlanok műemlékké, valamint műemléki jelentőségű területté nyilvánításáról, illetőleg műemléki védettségének megszüntetéséről. 9.§ (1)-(4) bekezdés
2. Ezúton is köszönjük Osváth Zsolt levéltárosnak az Entz a levéltár anyagának kutatásában nyújtott segítségét.
3. Csoma Zsigmond: A kertészet jelentősége és sajátossága Magyarországon a 19. század második felében. In: Zalainé dr. Kovács Éva, et al. (szerk): 150 év a kertészettudományi, élelmiszertudományi és tájépítészeti oktatás szolgálatában. Budapest, 2003. 13-18.
4. „Nemzetünk nagyjai - nem találván maguknak nyilvános szereplésre lehetőséget - az 1850-es években országos magyar gazdasági egyesületbe

- tömörültek” Molnár István (szerk.): A Budapesti M. Kir. Vinczellérképezde évkönyve. Budapest, 1885. 3.
5. Molnár István (szerk.): A Budapesti M. Kir. Vinczellérképezde évkönyve. Budapest, 1885. 3.
6. „Ő cs. és királyi Felsője tudomást nyervén az egyesület ezen időszéri szándékáról, nagyban elősegíteni kezdte az ügy haladását, midőn az intézet építésére 10.000 forintot tételtt folyóvá s így az intézeti építkezés megkezdését lehetővé tette”. Molnár István (szerk.): A Budapesti M. Kir. Vinczellérképezde évkönyve. Budapest, 1885. 4.

1.a kép: A terület jelenlegi állapota ortofotón / Ortho picture of the present state of the area (GOOGLE EARTH)

1.b kép: Budapest székesfőváros egész területének iskolai falitérképe, 1:15 000, 1901 Archiv térkép / Archive map CHOLNOKY JENŐ, KOGUTOWICZ MANÓ – KOGUTOWICZ ÉS TÁRSA MAGYAR FÖLDRAJZI INTÉZET

az iskolát, melynek igazgatója 1860-ban Dr. Entz Ferenc lett. Ő korábban a mai Keleti pályaudvar melletti területen létesítette Pest legnagyobb haszonkertészetét, és mellette a Haszonkertészeket képző Gyakorlati Tanintézetet.⁷

1860. június 2-án nyílt meg az Országos Magyar Gazdasági Egyesület támogatásával a Vinczellér- és Kertész-képző Gyakorlati Tanintézet, részben már a mai arborétum helyén, a Gellérthegy déli lejtőjén, részben a lágymányosi telepen. A terület korábban szőlőföldekkel borított, beépítetlen városrész volt. Ráde Károly egy, az iskola történetét is bemutató cikkében faiskolát említi a Tanintézet helyén.⁸ Két 1870-es évekből származó térképlapon is látható a telek, mely jóval kisebb a későbbinél. Az 1876-os kataszteri térképen a tulajdonos Gazdasági Egyesület neve szerepel, de iskolaként nem jelzik (2. kép).⁹

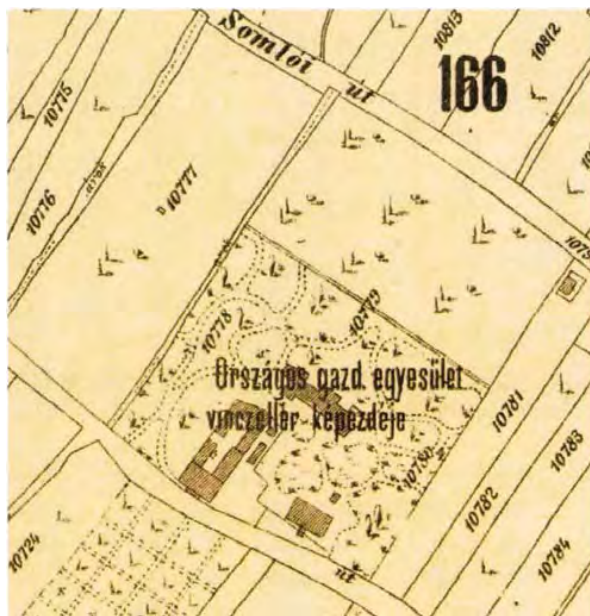
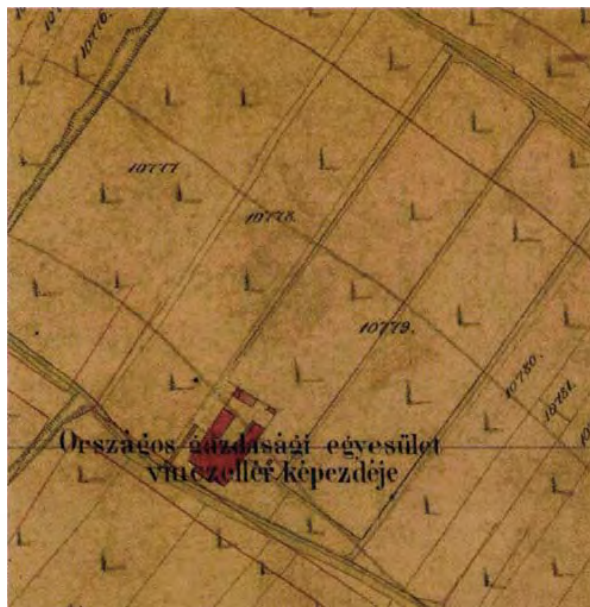
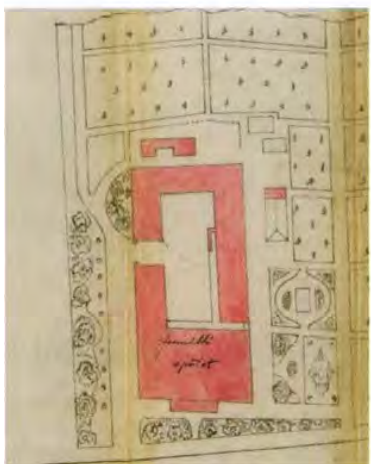
Az imént bemutatott kataszteri térképeken jól látszik az első itt álló épület elhelyezkedése, melyről képi ábrázolás is fennmaradt (3. kép).¹⁰ Terveit 1860 körül Knabe Ignác készítette. Az épület földszintes, alápincézett. Az utca felőli, lejtőirányú homlokzata hét tengelyes. A középtengelyben elhelyezett bejárathoz a homlokzati síkokhoz szerkesztett, két irányból érkező osztatlan

egyenes lépcsőkarok vezetnek. A bejárat előépítményt négy filigrán oszlopon kialakított alacsony magasságú timpanonos tetőszerkezet fedi. Szinte biztos, hogy öntöttvas szerkezet, mert hiányzik a fa szerkezetekre jellemző merevítés. Az előépítmény középtengelyében a főhomlokzaton a lépcső alatt ajtó nyílik, mely az alagsorba vezet. A középtengelyben elhelyezett főbejárat mellett a vakolt homlokzatot szimmetrikusan három-három alacsony boltövé, látszó téglaszemöldökű ablak tagolja, amelyek meghatározzák az épület jellegét. Az utcával párhuzamos nyeregtető oromfalak között kialakított. Az oromzatos oldalhomlokzatok szimmetrikusak, három, a főhomlokzathoz hasonló ablaktengellyel. A vakolat architektúra hangsúlyozza az oromzat és az épület tömbjének határát. Az épület gazdasági jellegére utalnak az építészeti megoldások, mind az egyszerű anyaghasználat, mind a kialakítás. Előképként valószínűleg a XIX. század első felének építészete, és a tradicionális szőlőtermesztő vidékek klasszicizáló építészeti hagyományai tekinthetők. Az épület bővített illetve átépített formában a mai 'E' épület részeként áll. A bővítésekre először az 1878-as kataszteri térkép alapján következtethetünk, itt már látszik, hogy a két

évvel korábbi helyszínrajzzal ellentétben az addig bővített téglalap alaprajzú épület a két hátsó szárny hozzáépítésével U alakúvá alakult (4. kép). A későbbi engedélyezési tervek alapján következtethetünk arra, hogy noha a telek jelentős része szőlőművelésre alkalmas terület volt, az épület közvetlen környezete díszkerti kialakítást kapott (5. kép).¹¹

A KERTÉSZETI TANINTÉZET ÉS KERTJÉNEK KIALAKÍTÁSA, TÖRTÉNETE AZ I. VILÁGHÁBORÚIG

1878-ban a nehéz gazdasági viszonyok miatt az iskola eladta a lágymányosi telepet, ettől kezdve már csak a mai felső és az alsó arborétum egy részén elhelyezkedő felső és alsó telepen működött tovább. 1881-ben az OMGE kénytelen volt megválni az iskolától, amely így állami tulajdonba került.¹² A főfelügyeletet Kemény Gábor miniszter irányításával a földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium látta el. Az iskola már ekkor külföldön is elismert intézmény volt.¹³ 1876-ban Entz Ferenc nyugdíjba vonulása után Rudinai Molnár István lett az iskola vezetője, akit gróf Bethlen András földművelésügyi miniszter 1892-ben kért fel, hogy az addig Vinczellérképezdeként

működő iskola átszervezésével hozza létre a Magyar Királyi Kertészeti Tanintézetet. Bethlennek köszönhető, hogy az akkor az országban működő öt iskola közül éppen a budaira esett a választás, bár ebben jelentős szerepet játszott a filoxeravész is.¹¹ Az alsóbb és felsőbb szintű képzés megindítása mellett elsődleges cél volt egy pomológiai intézet felállítása. Az iskola megnyitása előtt a Vinczellérképezde telke mellett több másik telket is megvásároltak, összesen 4 kataszteri hold területtel egészítve ki azt (4. és 6. kép).¹² A korabeli térképeken látható, hogy az addig két helyrajzi számon szereplő területet a továbbiakban egy helyrajzi számon tartották nyilván.¹³ Már ekkor szerepelt a folyóiratokban az az elképzelés, hogy „az épületek mögött – tehát a felső kertrészben – az angol

7. Molnár István (szerk.): *A Budapesti M. Kir. Vinczellérképezde évkönyve*. Budapest, 1885. 4., *Geday Gusztáv: Az iskola-alapító dr Entz Ferenc élete és munkássága (1805–1877)* In: Zalainé dr Kovács Éva et al. (szerk.): *150 év a kertészettudományi, élelmiszertudományi és tájépítészeti oktatás szolgálatában*. Budapest, 2003. 19.
8. Ráde Károly: *Ötven évvel ezelőtt. Kertészeti Szemle*. 1943. 67–70. 67.
9. Buda nagyméretű kataszteri térképsorozata • 1873. BFL XV.16.a.201/9 (1–40), Buda kataszteri jellegű térképe • 1876, BFL XV.16.a.201/18 (1–4)
10. *Vasárnapi Újság*. 1879. 640.
11. Budapest méter rendszerben készült kataszteri jellegű térképsorozata 1878. BFL XV.16.e.251/23 (1–58, hiányos); *Budapest Főváros Levéltára XV.17. d. 329. 5094. 4f*
12. Csoma Zsigmond: *A Vincellér és Kertészképző Gyakorlati Tanintézetéről a Magyar Királyi Kertészeti Tanintézetig, 1860–1894*. In: Zalainé dr Kovács Éva et al. (szerk.): *150 év a kertészettudományi,*

élelmiszertudományi és tájépítészeti oktatás szolgálatában. Budapest, 2003. 32.
13. Molnár István (szerk.): *A Budapesti M. Kir. Vinczellérképezde évkönyve*. Budapest, 1885. 4.
14. Szögi László (szerk.): *100 éve nyílt meg a Budapesti Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet*. Budapest, 1995. 9.
15. *Kertészeti Tanintézet. Gyümölcs-kertész*. 1892. 15; *Magyar királyi kertészeti Tanintézet. Kertészeti Lapok*. 1893. 271.; *Probocskai Endre dr: Adatok a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem 100 éves Arborétumának történetéhez*. In: *Publicationes Universitatis Horticulturae Industriae Alimentariae*. Budapest, 1994. 2.
16. Az eleinte 10779, valamint 10778 hrsz. telkek helyett az 1895-ös térképlapon már csak az előbbi szerepel. Budapest méter rendszerben készült kataszteri jellegű térképsorozata • 1878. BFL XV.16.e.251/23 (1–58, hiányos); Budapest közigazgatási térképsorozata • 1895. BFL XV.16.e.251/38 (1–74)

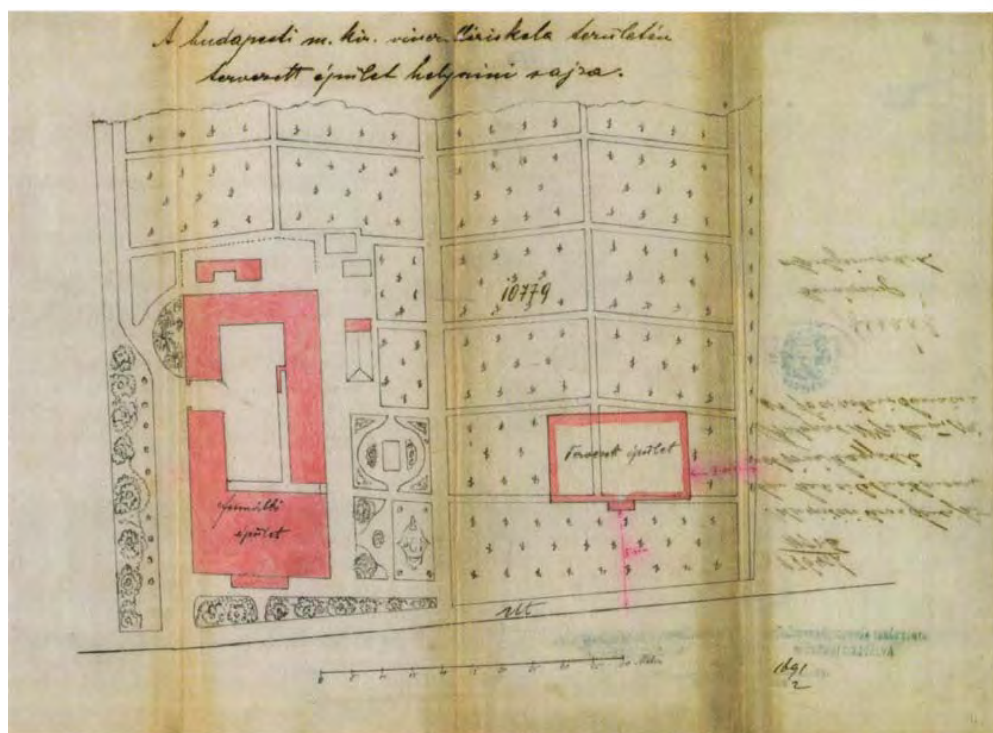
2. kép: Az OMGE épülete a kataszteri térképeken / *The OMGE's building on the cadastral maps* (BUDA NAGYMÉRETŰ KATASZTERI TÉRKÉPSOROZATA • 1873. BFL XV.16.a.201/9, BUDA KATASZTERI JELLEGŰ TÉRKÉPE • 1876, BFL XV.16.a.201/18)

3. kép: Az első épület a Gellérthegyen / *The first building on Gellért Hill* (VASÁRNAPI ÚJSÁG. 1879. 640. o.)

4. kép: A bővített iskolaépület és a bővítetlen telekhatárok a kataszteri térképeken / *The extended school building and its plot before the enlargement on the cadastral maps* (BUDAPEST MÉTER RENDSZERBEN KÉSZÜLT KATASZTERI JELLEGŰ TÉRKÉPSOROZATA • 1878. BFL XV.16.e.251/23)

5. kép: Az 'U' alakú épület és környezete / *The U-shaped extension and its surroundings* (A MAI 'D' ÉPÜLET HELYÉN ÁLLÓ ÉPÜLET ENGEDÉLYEZÉSI TERVÉNEK HELYSZÍN-RAJZA (RÉSZLET) .BFL XV.17. d. 329. 5094. 4f)

6. kép: A bővítés utáni telekhatárok, a Tanintézet megnyitásának időszakában / *The plot after the enlargement in the period of the opening of the Gardening School* (BUDAPEST KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPSOROZATA • 1895. BFL XV.16.e.251/28)

park módjára tervezett, systematikusan elhelyezendő arboretum fogja elfoglalni, az épületek közvetlen környezete pedig díszkertészeti célokra fog felhasználtatni", míg az alsó arborétum területén az üvegházak elhelyezését tervezték.²⁷

1892-ben két épület engedélyezéséhez nyújtottak be terveket a Budapesti Közmunkák Tanácsának Műszaki Osztályához, mindkettőt Molnár István aláírásával (7-8. kép).²⁸ A felső arborétum teljes területe nem, de a 'Disztér' kialakítása – mely ebben a formában soha nem készült el – először ezeken a terveken látszik. Ilyen formában azonban soha nem készült el. Az az alapvető elképzelés, hogy az arborétum oldott, tájképi jellegű kialakítása mellett, az épületek által U alakban körbevett kertészben díszes, feszes, historizáló, tengelyesen szerkesztett elrendezés alakuljon ki, már ezeken a terveken látható. Ez a terület története folyamán végig jellemző maradt. Szintén itt látható először az a meghatározó szerkezeti elgondolás, hogy az épületek környezete parkszerűen

kialakított, míg a terület legmeredekebb, északi részén a szőlőtermesztésre szolgáló területek maradjanak. Az *A Kert* című folyóirat beszámolója szerint az épületek 1893-ban már készen voltak, és ekkor zajlott az üvegházak építése.²⁹

Gróf Bethlen András 1893 nyarán Friedrich Kunert potsdami udvari főkertész ajánlására kérte fel az akkor a csehországi Bělohradban főkertészként működő Karl August Rädet a tanintézet főkertészi posztjára.³⁰ Råde az év szeptember 1-től vállalta el a megbízatást, és ettől kezdve a Budai Arborétum kialakítása szorosan összekapcsolódott a német kertész nevével, aki az akkori legkorszerűbb szakkönyveket alkalmazva alakította ki az arborétum koncepcióját. A kert nemzetközileg is elismert volt mint oktató- és kutatóhely egyaránt. Az Arborétum és a Disztér tervezése és építése 1893 őszén és 1894 tavaszán zajlott, Råde vezetésével, 14 hektáros területen. Az iskola 1894-ben nyílt meg, Angyal Dezső igazgatói irányítása

alatt. Az intézet programját Molnár István dolgozta ki, melyben három képzési irányt határoztak meg: a természetisít, a tartósítást és a környezetalakítást.³¹ A képzési terv kialakításánál felmerült, hogy a német, a belga, vagy a versailles-ihoz hasonló francia rendszert kövessék-e. A főkertész leírása szerint végül a német rendszert választották.³²

Az arborétum kialakítását Råde több közleményben is bemutatta. 1899-ben az *A kert*, és a *Kertészeti Lapok* című folyóiratban is publikálta, tervével és saját fényképeivel illusztrálva (9. kép).³³ A felső kert alapvető felépítése, szerkezete Råde elképzelései szerint valósult meg, és ezt a struktúrát egészen napjainkig magán viseli. A park három jellegzetes részre osztható. Amint az már az első engedélyezési terveken is látszik, az épületek közötti U alakú terület a 'Disztér' kialakítása hangsúlyosabb, a korszak kertépítészetében is megvalósuló stílusváltozások itt követhetőek jobban nyomon. E mögött

7. kép: A mai 'D' épület helyén álló épület engedélyezési tervének helyszínrajza / The site plan of the building that used to be on the site of today's building 'D' according to the building permission documentation (BFL XV. 17. D. 329. 5094. 4F)

8. kép: A mai 'F' épület engedélyezési helyszínrajza / Site plan of today's building 'F' according to building permission documentation (BFL XV. 17. D. 329. 5094. 6F)

9. kép: Råde Károly terve, 1893 / Garden Plan of Károly Råde from 1893 (RÁDE KÁROLY: A BUDAPESTI MAGYAR KIR. KERTÉSZETI

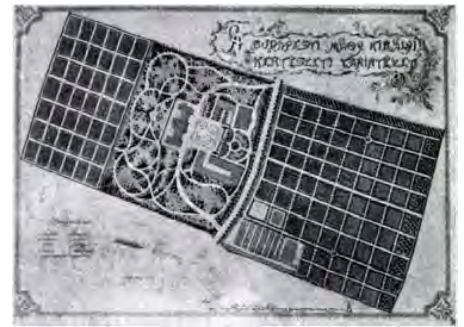
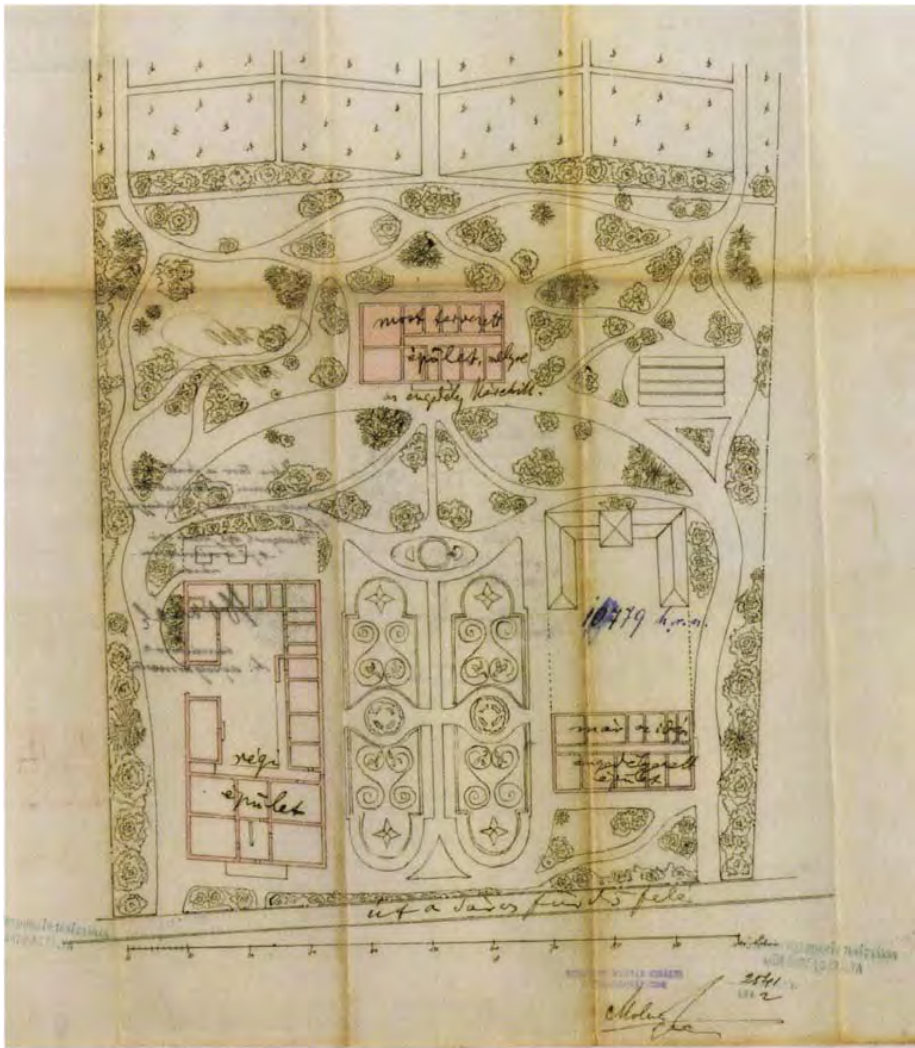
TANINTÉZET. IN: KERTÉSZETI LAPOK. 1902. 94-100. 95. o.)

10. kép: A felső kert hátsó kapuja és a sziklakert – a kép középső részén / The gate and the rockery of the upper garden – in the middle of the picture

(ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR; FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY. L. SZ.: 4089.)

11. kép: 1899-ben közölt sziklakerti fotó / Picture of the rockery published in 1899

(RÁDE KÁROLY: A BUDAPESTI MAGYAR KIR. KERTÉSZETI TANINTÉZET. IN: A KERT. 1899. 17-20. 18. o.)

készült el az 'angol park módjára'²⁴ kialakított arborétum, míg a terület legfelső, északi része a szőlőtermesztés funkcióját töltötte be, 42 tábla szőlővel. Az arborétum és a szőlőskert közötti kapcsolatot épített kapu biztosította (10. kép).

Az arborétum oldott, tájképi kertekre jellemző útvezetése a korszakban általánosan elterjedt, a tervezőre jelentősen hatottak Peter Joseph Lenné és Gustav Meyer német tájépítésszek tervezési elvei.²⁵ A fő kocsútnak, amely a keleti és a nyugati kaput kötötte össze, 5 méter szélessége kiemelt jelentőséget adott, a többi út csak 1,5-2 méter szélességben készült el.²⁶ A parkrész hangsúlyos pontjai az Igazgatósági épület mögött elhelyezkedő kút és környezete, az északnyugati sarokban lévő sziklakert (11. kép) és az északkeleti párjában található építmény, amely – feltehetően – pavilon volt. Ezekre az elemekre egy későbbi összehasonlítás során részletesen kitérünk. A növények helyének megválasztásánál a tervező az oktatási céloknak megfelelően növényrendszertani szempontok szerint alakította ki

17. Magyar királyi kertészeti Tanintézet. *Kertészeti Lapok*, 1893. 271.

18. Budapest Főváros Levéltára XV. 17. d. 329. 5094. 4f. XV. 17. d. 329. 5094. 6f

19. Magyar királyi kertészeti Tanintézet. *Kertészeti Lapok*, 1893. 271.

20. Bacskai Erzsébet: Ráde Károly. In: Für Lajos - Pintér János (szerk.): *Magyar Agrártörténelmi Életrajzok*. Budapest, 1988. III. kötet, 41.

21. Szógi László (szerk.): *100 éve nyílt meg a Budapesti Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet*. Budapest, 1995. 11.

22. Ráde Károly: *Ötven évvel ezelőtt, Kertészeti Szemle*. 1943. 67-70. 68.

23. Ráde Károly: *A budapesti magyar kir. Kertészeti Tanintézet. A kert*. 1899. 17-20.; *Kertészeti Lapok*, 1899. 71-76., 1902. 94-100.

24. Magyar királyi kertészeti Tanintézet. *Kertészeti Lapok*, 1893. 271.

25. Peter Joseph Lenné (1789-1866) német tájépítész, a XIX. század meghatározó egyénisége, 1822-től királyi kertigazgató, 1854-től kertészeti főigazgató. Nevéhez köthető a porosz kertészeti tanintézetek alapítása. Gustav Meyer (1816-1877) Lenné tanítványa, 1870-től Berlin kertészeti igazgatója.

26. Buchta Győző - Horn János - Schilberszky Károly - Szász Nándor (szerk.): *A Budapesti Állami Kertészeti tanintézet évkönyve működésének első huszonöt évéről*. Budapest, 1919. 131.

a koncepciót. Ehhez a korszak legújabb, legkorszerűbb szakkönyvét, Emil Koehne dendrológiáját használta.⁴⁷ A több mint 1200 taxon kiültetési rendszere kelet-ről nyugatra haladva a következő volt:

1. tábla: *Oleaceae*: *Syringa*, *Ligustrum*, *Fraxinus*, *Phylliria*, *Forsythia*-félék
2. tábla: *Caprifoliaceae*: *Lonicera*, *Weigela*-félék, valamint: *Populus*, *Viburnum*, *Sambucus*-fajták
3. tábla: *Taxaceae*: *Taxus* és *Cephalotaxus*
4. tábla: *Coniferae*: *Pinus*, *Abies*, *Picea*, *Wellingtonia*
5. tábla: *Juniperus*, *Chamaecyparis*, *Biota*, *Thuja*, élő díszfüvek, nádfélék
15 fajban
6. tábla: *Juglandaceae*: hazai és amerikai diófajok
7. tábla: *Juglandaceae* és *Betulaceae* fajok és változatok
8. tábla: *Coniferae*: *Chamaecyparis*-változatok
9. tábla: *Fagaceae*: vegyes *Fagus* és *Quercus*-félék
10. tábla: *Carpinus*-félék

11. *Rosaceae*: alma, körte, cseresznye, meggy, szilva, őszibarack-félék, teltvirágú és különböző színű levelű és alakú diszváltozatai

12. tábla: *Celtis*-félék vegyesen a *Platanus* és a *Chimonanthus* változataival

13. tábla: *Spiraea*-félék

14. tábla: *Leguminosae*: Akác, *Caragana*, *Cercis*, *Cytisus*

15. tábla: *Aceraceae*: Juhar-fajok és változatok²⁸

A tervező német dendrológus kiemeli, hogy nagy hangsúlyt fektettek a fenyőfélék telepítésére, az első időszakban 160 félélt gyűjtöttek össze és ültettek el (12. kép).²⁹

Råde cikkében a 'Díszteret' pleasure-groundként írja le, melyet szőnyegágyak, virágágyak és önálló szoliter növények díszítenek.³⁰ E mellett a rózsagyűjteményt említi még ezen a területen. A közölt tervlapon (9. kép) látszik a jellegzetes főtengelyre szerkesztett, geometrikus formákból kialakított,

historizáló jellegű kertrész. Az Igazgatósági épület (ma 'F' épület) előtt halad el az arborétum legszeleesebb, korábban is említett hangsúlyos, 5 méter széles útja, mely a keleti és a nyugati bejáratot köti össze. A kocsiút alatti terület jellegzetesen két részre osztott. A felső részen négyzetes, négy részre osztott kialakítás látható, melynek tengelye egybeesik a 'Díszter' főtengelyével. Az alsó részt kétszer két félköríves terület alkotja, szimmetrikus elrendezésben, középen kör alakú elemmel. A korabeli, szintén a lapokban közölt fényképek tanúsága szerint a terület déli, Ménesi út felőli oldalán a korszak divatjának megfelelő, geometrikus mintával díszített kör alaprajzú virággrupok helyezkedtek el, közepükön pálmakiültetéssel. A középső tengely mentén kapott helyet a rózsakert a fényképek tanúsága szerint, valamint ugyanerre a célra szolgált a kör alakú elem is a főtengelyben (13-15. kép). 1898-ban állították fel az arborétumban a Bereczki Máté szobrot. A szobor 1956-ban került

mai helyére, az 'E' épület tengelyébe.³¹ A kert már a cikk írása időpontjában nagy elismerést vívott ki, 1897-ben Jókai Mór „gellérthegy paradicsom”-nak nevezte.³² Ráde pedig megemlíti cikkében, hogy külföldön is elismert az intézmény, és az ottani iskolákkal összehasonlítva „sok tekintetben azok felett áll”.³³

Ráde 1899-es ismertetője után a következő leírás 1907-ben jelent meg, az *A kert* című folyóiratban.³⁴ Az arborétum ekkor már városi közparkként is elismert. „A felső részen az arboretum olyan díszpark, a melyet beosztásával, díszfáinak cserjéinek és virágainak gazdagságával, Budapest elsőrangú díszparkjai között az elsők között kell említeni”.³⁵ A cikkben a Díszterről szóló részben lényegében ugyanazokat az elemeket írja le a Tervező mint korábban, ugyanakkor megemlíti az igazgatósági épület előtti két sziklacsopot, melyek közül az egyik kaktuszokkal beültetett, a másik pedig: „Erzsébet királyné emlékének van szentelve és festői szép az alkalmas növények

27. Bernhard Adalbert Emil Koehne: *Deutsche Dendrologie*. Stuttgart, 1893. A német fajismereti könyv Adolf Engler *Das Pflanzenreich* című könyvében közölt növényrendszere alapján kidolgozott, azt kissé módosító dendrológiai kiadvány.

28. Buchta Győző - Horn János - Schilberszky Károly - Szász Nándor (szerk.): *A Budapesti Állami Kertészeti tanintézet évkönyve működésének első huszonöt évről*. Budapest, 1919. 131.

29. Ráde Károly: Ötven évvel ezelőtt. *Kertészeti Szemle*. 1943. 67-70. 68.

30. Ráde Károly: A budapesti magyar királyi kertészeti tanintézet. *A Kert*. 1899. 17-20. 20.

31. Prohocskaik Andre dr: Adatok a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem 100 éves Arborétumának történetéhez. In: *Publicationes Universitatis Horticulturae Industriaeque Alimentariae*. Budapest, 1994. 5.

32. Moesz Gusztáv: Budapest virágoskertjei. *Természettudományi Közlöny*. 1932. 353-365.

33. Ráde Károly: A budapesti magyar királyi kertészeti tanintézet. *A Kert*. 1899. 17-20. 17.

34. Anonimus: A kertész szakiskolákról II. *A Kert*. 1907. 662-664.

35. Anonimus: A kertész szakiskolákról II. *A Kert*. 1907. 662-664. 663.

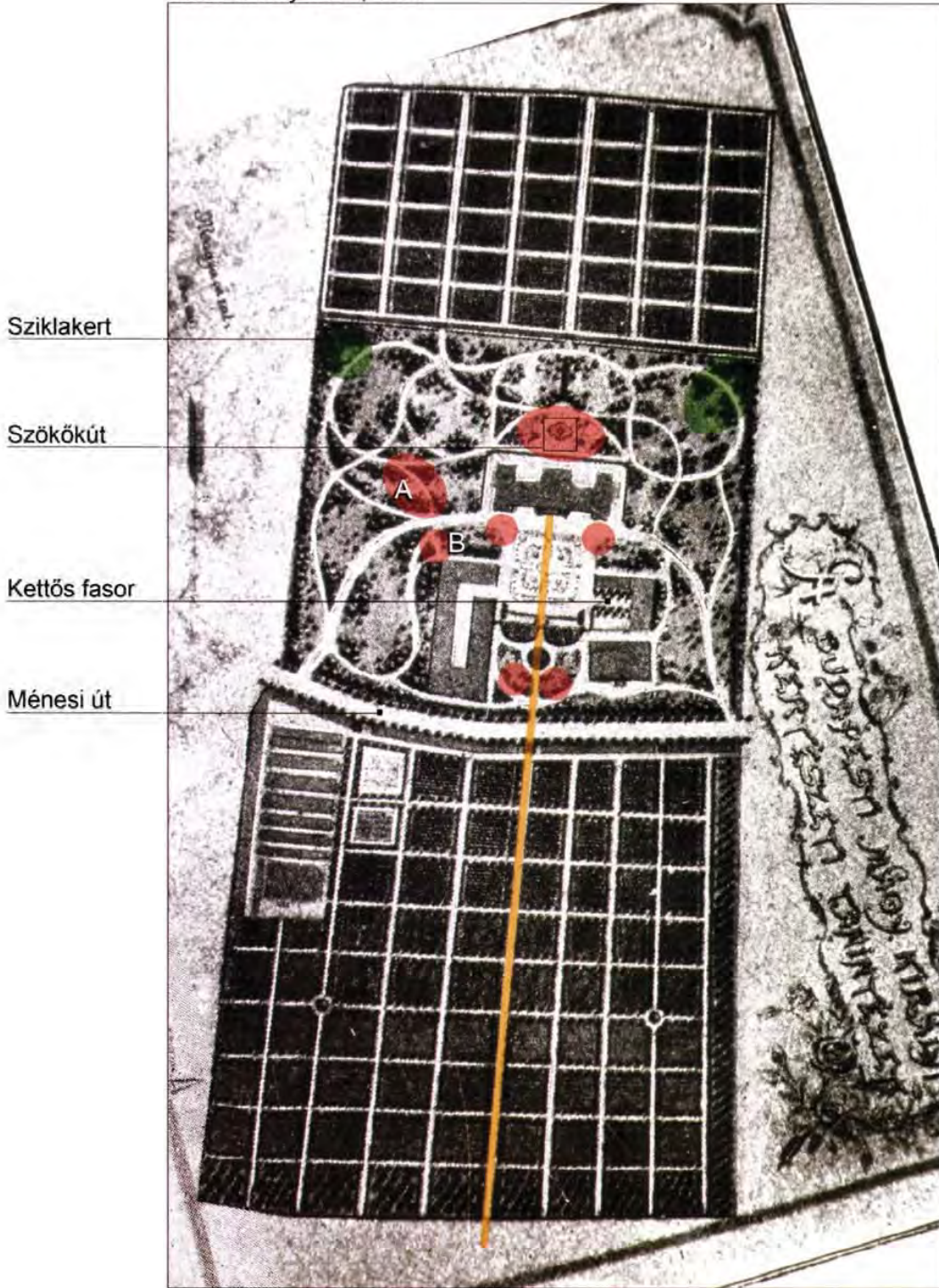
12.kép: A felső kert örökzöld egyedei / The conifers of the upper garden (RÁDE KÁROLY: HAZAI KERTJEINK ISMERTETÉSE. IN: KERTÉSZETI LAPOK. 1929. 3-8. 4-5. o.)

13.kép: A Díszter tengelyében lévő kör alakú virággyűjtő / The round flowerbed in the axis of the so-called 'Díszter' (representative garden) (RÁDE KÁROLY: 50 ÉVVEL EZEDELŐTT. IN: KERTÉSZETI SZEMLE. 1943. 67-70. 67. o.)

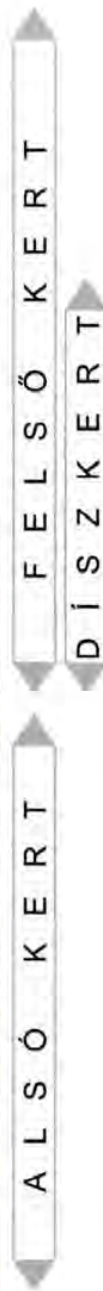
14.kép: Az 'E' épület előtti virággyűjtő / The flowerbed in front of building 'E' (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY. L. SZ.: 4089.)

15.kép: A Díszter felső része / The upper section of the so-called 'Díszter' (representative garden) (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY. L. SZ.: 4089.)

Räde Károly terve, 1893

1919-es helyszínrajz

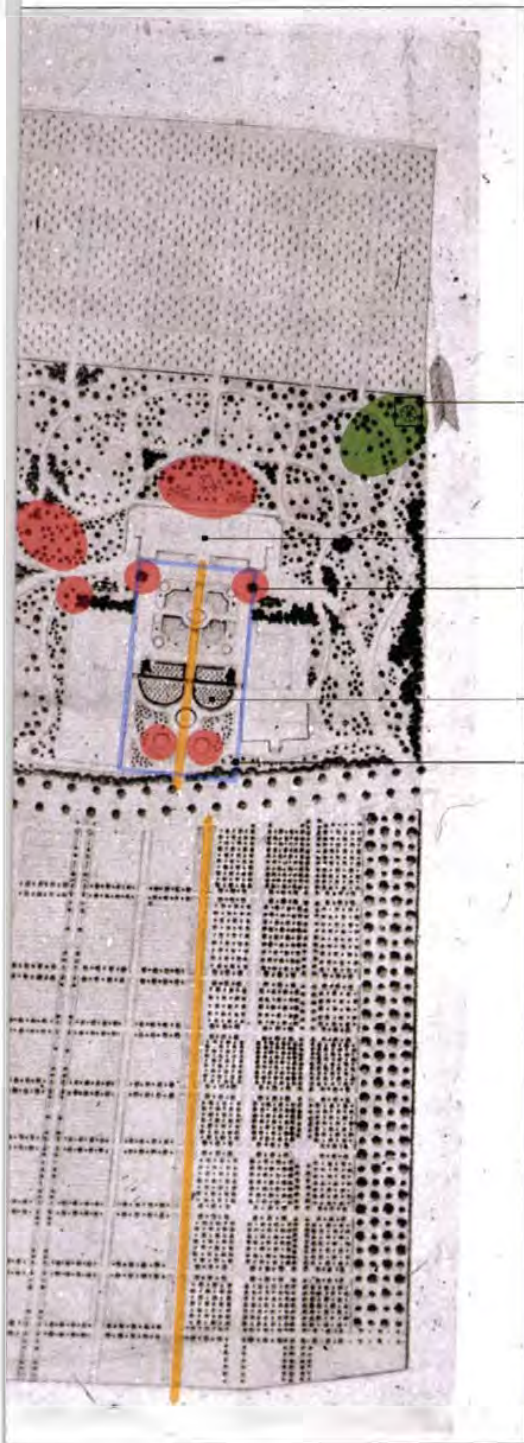
összeállításában és egyszerűségében”.¹⁰⁰ Ekkor kerülhetett elültetésre az a hársfa is, melyet szintén a királynő emlékének szántak, valószínűsíthetően az ország egész területén megjelenő Erzsébet emlékfák állításával egyidejűleg. A fa a mai napig áll, de amint az Räde egy későbbi cikkében megemlíti „nem viseli magán a neki szánt emlék jelleget” (16. kép).¹⁰¹

A leírás szerint a kert mai 'D' épület felőli oldalán melegházi dísznövények is helyet kaptak. Az iskola világháború előtti történetének fontos eseménye, hogy 1908-ban Rerrich Béla az Intézet ta-

nári karának tagja lett. Rerrich a két világháború közötti korszak meghatározó személyisége.¹⁰² 1913-ban Räde-t kinevezik a Székesfőváros Kertészeti Igazgatójává, az arborétum további tervezési és fejlesztési munkálatai ettől kezdve Rerrich és Magyar Gyula nevéhez köthetőek.¹⁰³ 1914-ben telepítette Räde a Ménesi úton az *Acer platanoides* fasort, mely az utolsó jelentős beavatkozás a területen a háború előtt.¹⁰⁴

A KERT TÖRTÉNETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az arborétumról és a Díszterről a következő részletes leírás és helyszínrajz már a világháború utánról, 1919-ből maradt fent. Ekkor ünnepelte fennállásának 25 éves évfordulóját a kertészeti szakiskola, és ekkor külön kötetet adtak ki, melyben egy alaprajz is szerepel.¹⁰⁵ A publikált helyszínrajz tanúsága szerint az arborétum rész kisebb változásoktól eltekintve Räde elképzelése szerint valósult meg, és a háború pusztításai ellenére nagy részben meg is maradt.

Pavilon

Igazgatósági
épület
Sziklacsoport

Törzsés
rózsaágy
Dísztré

A helyszínrajz és az eredeti tervrajz összehasonlítása a terv és a megvalósulás közötti eltérésekre hívja fel a kutató figyelmét (17. kép). Az összevetést megnehezíti a képek meglehetősen gyenge minősége, de még ilyen körülmények mellett is számos érdekes megfigyelésre lehet szert tenni. Első ránézésre a terv és a helyszínrajz a grafikai, illetve ábrázolás-technikai különbözőségeken túl nagyobb eltérést nem mutat. Azonban ha figyelmesebben megvizsgáljuk őket, kiderül, hogy a kivitelezés során nem készült el minden teljes mértékben a terv

36. Anonimus: A kertész szakiskolákról II. *A Kert.* 1907. 662-664. 663.

37. Ráde Károly: Egy feledésbe ment emlékfáról. *Kertészeti Szemle.* 1939. 217.

38. Rerrich Béla (1881-1932) építész, táj-építész. Kezdetben Pecsz Samu mellett tanársegéd, majd 1906-ban külföldi tanulmányútra ment, és ettől kezdve foglalkozik kerttervezéssel. 1908-tól a kerttervezés tanára a Kertészeti Tanintézetben, majd 1918-1923 között igazgatója az intézménynek. 1923-1932 között tanárként dolgozik tovább. Legjelentősebb munkái a szegedi Dóm tér, illetve a budapesti Kossuth tér tervei. Rerrich Béla nekrológ. *Kertészeti Szemle.* 1932. 49-51.

39. Magyar Gyula (1884-1945) kertészmérnök, a növénynevelés

jeles személyisége hazánkban. Nevéhez köthető a *Lonicera Tellmanniana* nemesítése.

40. Bacskaai Erzsébet: Ráde Károly. In: Für Lajos-Pintér János (szerk.): *Magyar Agrártörténelmi Életrajzok.* Budapest, 1988. III. kötet, 57.o. Probocskai Endre dr: Adatok a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem 100 éves Arborétumának történetéhez. In: *Publicationes Universitatis Horticulturae Industriaeque Alimentariae.* Budapest, 1994. 5.

41. Buchta Győző - Horn János - Schilberszky Károly - Szász Nándor (szerk.): A Budapesti Állami Kertészeti tanintézet évkönyve működésének első huszonöt évéről. Budapest, 1919. 108-109.

16. kép: Erzsébet-hárs / Memorial lime tree for princess Erzsébet (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY, L. SZ.: 4089.)

17. kép: Ráde Károly és az 1919-es helyszínrajz összehasonlítása / Károly Ráde's plan in comparison with the layout from the 1919. FORRÁSA: RÁDE KÁROLY: A BUDAPESTI MAGY. KIR. KERTÉSZETI TANINTÉZET. IN: KERTÉSZETI LAPOK. 1902. 95. O. • BUCHTA GYŐZŐ - HORN JÁNOS

- SCHILBERSZKY KÁROLY - SZÁSZ NÁNDOR (SZERK.): A BUDAPESTI ÁLLAMI KERTÉSZETI TANINTÉZET ÉVKÖNYVE MŰKÖDÉSÉNEK ELSŐ HUSZONÖT ÉVÉRŐL. BUDAPEST, 1919. 108-109. O.)

18. kép: Az alsó kert alakfái közül készült képen jól látható az eltérő tengely / The different axes is distinctly visible in the picture taken from the lower garden (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY, L. SZ.: 4089.)

szerint. Az első eltérés a két kertrész, az alsó és felső arborétum összekötésében, kapcsolatában rejlik. A terven az igazgatósági épület tengelye nem csak a Díszterre terjed ki, hanem azon túl az alsó kert kertészeti telepére is. A terv nagyvonalú, meghatározó hosszanti elem köré szervezte a két térrészt. A helyszínrajzon, és a kert jelenlegi állapotában is látszik, hogy ennek kivitelezése nem valósult meg (18. kép). A közvetlen kapcsolat tehát létre sem jött, így a két funkció azaz a felső kert díszkert és az alsó kert ültetvényes jellege még élesebben elvált egymástól. A felső kert eltérései közül az egyik legnagyobb egységgel, az útvonalrendszerrel kezdve mindössze két apró különbség figyelhető meg. Ezek szerint a terven „A”-val és „B”-vel jelölt átkötések nem valósultak meg. Ettől eltekintve a helyszínrajzon az útvonalvezetés tekintetében a tervhez való következetes ragaszkodás nyilvánul meg. Az északi teleksarkokban egy-egy kiemelkedő elem helyezkedik el. Az északnyugatiban található a sziklakert, az északkeletiben pedig feltételezésünk szerint egy pavilon. Ez utóbbiról semmi biztosat nem tudunk, azonban érzékelhető mindkét rajzon, hogy a pavilon felől látványkapcsolat bontakozik ki a tőle délnyugatra eső tisztás felé. A délre feltáruló látvány annál is inkább megalapozott, mivel az akkori díszkert egyik legmagasabb pontja a pavilon helyén volt. Az egyik legérdekesebb probléma a szökőkút helyének kérdése. A Ráde-terven két szökőkút-forma figyelhető meg. Az egyik az igazgatósági épület előtt a Dísztéren, a másik „az épület átellenes - tehát északi - oldalán található. Az északabbra lévőnek markánsabb körvonalai vannak. Ennek magyarázatára szerintünk két megoldás lehetséges. Az első szerint mindkét forma szökőkutat takar. A második szerint pedig az északi szökőkút, a déli virágágy lenne. Ezzel szemben azt látjuk a helyszínrajzon, hogy az északi kontúr itt nem jelenik meg, helyette kisebb, virágágyásokkal díszített reprezentatív tér kapott helyet. Egy

esetleges későbbi revitalizáció során érdemes lenne megfontolni az 'F' épülethez kapcsolódó díszesebb épület-kert kapcsolat kialakítását. A déli körvonal mint szökőkút rajzolódik ki, amit számos fotó is alátámaszt. A terven a Díszter közepéhez keletről kapcsolódóan kettős fasorral kijelölt bejárati tengely figyelhető meg, ami a kapuzatot és a pergolával egybeépített kerítést tekintve megépült, de a kettős fasor nem valósult meg. Az igazgatósági épület főhomlokzatának két szélső kiugrásával egy vonalban egy-egy fekete folt jelenik meg a helyszínrajzon. Leírásokból tudjuk, hogy mindkettő egy-egy sziklacsoport, melyekről korábban már említést tettünk. A növényzet kapcsán nehéz az összehasonlítás. Itt a virágkiültetések terén két eltérés egyértelműen kivethető. A helyszínrajzon megjelenik a Dísztéren két olyan virágfolt, amit a terv nem jelöl.

Kutatásunk során a fent összehasonlított két alaprajzon kívül más, ilyen jellegű ábrázolást a II. világháború előtti időszakból nem találtunk, így a továbbiakban fényképekre és leírásokra támaszkodva mutatjuk be a terület változásait. A tervező és intézeti főkertész Ráde beszámolója szerint a háború alatt súlyosan érintette a növényállományt a 6-7 évig tartó öntözési tilalom. Ez különösen nagy kárt tett a fenyőgyűjteményben, valamint a rózsákban.⁴² A világháború után az 1920-as években magyarányú felújítási munkák zajlottak a kert területén, akkor már az intézet új igazgatójaként Rerrich Béla, majd Magyar Gyula vezetésével. Rerrich kisebb megszakításokkal 1919-1923 között volt a Tanintézet igazgatója, utána azonban helyben felmerülő tervezési feladatai mellett már nem vállalta a tisztséget.⁴³ Budapest Főváros Levéltárában Rerrich több, a Tanintézet épületállományának átalakítására vonatkozó terve fennmaradt, ezek közül azonban egyikén sincs a kertre vonatkozó utalás. Annak ellenére, hogy a korszakból kertterv nem maradt fent, a korabeli sajtó bőséges mennyiségű beszámolóval szolgál a területről. Az 1920-as

42. „Magyar kert” a Gellérthegyén. *Pesti Hírlap*. XLIV. (1922.) 92. 15.; Ráde Károly: *Ötven évvel ezelőtt. Kertészeti Szemle*, 1943. 67-70. 68.

43. Rerrichet 1919. február 13.-án nevezték ki az akkori földművelésügyi miniszter. A Tanácsköztársaság ideje alatt a földművelésügyi népbiztosság kertépítészeti ügyeinek vezetésével bízták meg. Helyére Horn János került. Rerrich azonban nem vállalta a Tanácsköztársasági megbízatást. 1919. augusztusában visszahelyezték igazgatói székébe. Forrás: A budapesti állami Kertészeti Tanintézet új igazgatójának székfoglaló értekezlete. In: *Kertészet*. 1919. 46.-47.; *Kertészet*. 1919. 78.; *Kertészet*. 1920. 15.

19. kép: Millefleur ágyás a Disztéren / Millefleur flowerbed in the so-called 'Disztér' (representative garden) (KÁDE KÁROLY: HAZAI KERTJEINK ISMERTETÉSE. IN: KERTÉSZETI LAPOK. 1929. 3-8. 3. o.)

években a háború miatt elpusztult rózsakert újjáépítéséről számolnak be a források. Ekkor 257 új fajta érkezett Németországból. A rózsakert a források szerint nem a korábbi helyére, a 'Disztérre' került, hanem északabbra, a fenyvesek, és az igazgatószobái épület mögött kapott helyet.⁴⁴ Szintén ekkortájt számolnak be a források az alpinétum kialakításáról, melyről a korabeli szemlélő a következőket írta: „A kert egyik sarkában nemrég építették az alpinum sziklatalaját. Meghitt pittoreszk, japánias kis zug: lombos fák alá rejtett, esőmarta kövekből összeállított domb, melyet az alpesi flóra minden igénytelen növénye népesít be; alul pedig egy beton vízmedence öblén az uszónövények szindus változatai gyönyörködtenek. Kecses nymphaeák, ranunculusok, apró zöld békalencse-félék. A szomszédban a kúszónövények is teljes virágzásban vannak. A gledicia, a cobeá, a hajnalka, meg többi...⁴⁵ A sziklakertet a későbbi források az egyetlen valódi magyarországi japánkertként emlegetik. A források tanúsága szerint szakirodalmi kutatások alapján készítette el a kompozíciót Varga Márton. „A látvány igazán imponáló, mesterséges hegy emelkedik, melynek tetejéről vízcsés zuhog alá. A lélek tisztító forrása a csinált vízcsés, ahogy a japán finomkodás elnevezte. Fantasztikus körvonalakban tavacska húzódik, amelynek partján két golya sétál. Itt-ott az ismert kólampa, amelynek Japánban az volt a célja, hogy a mocsaras vidéken az utazók számára jelezze a biztonságos ösvényeket. Játék hidacs-kák kötik át a tavacska partjait. A diszidák legnagyobb részén nem is sétálnak a

japánok, hanem csak arra valók, hogy alatta a díszes csónakok átsurranhassanak.”⁴⁶

Az 1920-as években a Tanintézet anyagi gondokkal küzdött, ami a helyreállítási munkáknak nem kedvezett.⁴⁷ 1924-től kezdett oktatóként itt dolgozni Magyar Gyula, akinek növénynevelése a már addig is elismert iskola hírnevét tovább növelte. 1928-ban nemesítette a *Lonicera tellmanniana*-t (Magyar lonc), melyet a Spáth kertészettnek adott el. Cserébe a német kertészettől fenyőgyűjteményt, és egyéb növényeket kapott, ami lehetővé tette, hogy a kert legészakibb részét, amely addig a szőlőknek adott helyet, az arborétumhoz kapcsolják, így mintegy 1 kataszteri holddal bővítette annak területét. A terveket Rerrich Béla készítette, a kivitelezést valószínűsíthetően Magyar Gyula vezette.⁴⁸

Az 1930-as években – annak ellenére, hogy gazdasági okok miatt a Tanintézet áthelyezésének gondolata is felmerült – a kert további fejlesztése nem állt meg.⁴⁹ A korabeli újságokban kiemelik az arborétum növényállományának gazdagságát, valamint, hogy milyen különlegességekkel rendelkezik. Ekkorra a dendrológiai gyűjtemény fajtáinak száma 3000 fölé emelkedett. Különlegességként emlegetik a két 18 méter magas, oszlopos *Libocedrus decurrunot*, a *Pinus halapensist*, valamint a gyümölcsöt is hozó *Ginkgo*-t. A park és gyűjtemény nemzetközi elismertségét, valamint a jó szakmai kapcsolatok támogatását is jelöli az is, hogy külföldről is kaptak növényeket. Ezek közé tartoztak a *Prunus serrulata* gyűjtemény azon

44. „Magyar kert” a Gellérthegyén. *Pesti Hírlap*. XLIV. (1922.) 92. 15.; Fehér Zoltán: Látogatás a kertészeti tanintézetben. *Pesti Hírlap*. XLIII (1921.) 96. 4.; Probockai Endre dr: Adatok a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem 100 éves Arborétumának történetéhez. In: *Publicationes Universitatis Horticulturae Industriaeque Alimentariae*. Budapest, 1994. 4.

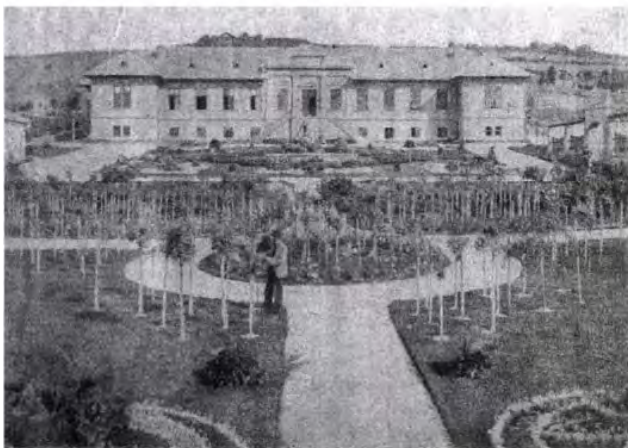
45. Fehér Zoltán: Látogatás a kertészeti tanintézetben. *Pesti Hírlap*. XLIII (1921.) 96. 4.

46. Paizs Ödön: A főváros kertészeti iskolájának csodái. *Az Est*. 1931. XXII. (1931.) 86. 6.

47. Rerrich Béla: A Kertészeti Tanintézet 25 éves jubileumához. *Kertészet*. 1920. 11-12. 11.

48. Moesz Gusztáv: Budapest virágoskertjei. *Természettudományi közlöny*. 1932. 353-365. 364.; Für Lajos- Pintér János (szerk.): *Magyar Agrártörténeti Életrajzok II. kötet*, Budapest, 1988. 442.; Probockai Endre dr: Adatok a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem 100 éves Arborétumának történetéhez. In: *Publicationes Universitatis Horticulturae Industriaeque Alimentariae*. Budapest, 1994. 6.; Schmidt Gábor - Hámori Zoltán: A Budai Arborétum története. In: Zalai dr. Kovács Éva et al. (szerk.): *150 év a kertészettudományi, élelmiszertudományi és tájépítészeti oktatás szolgálatában*. Budapest, 2003. 142.

49. Szögi László (szerk.): *100 éve nyílt meg a Budapesti Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet*. Budapest, 1995. 12.

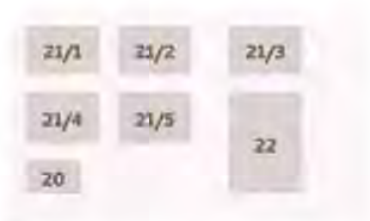
tagjai, melyeket Tomoyoshi Sumijoka japán kertész ajándékozott az arborétumnak. A különleges növények honosítása és nemesítése mellett ugyanakkor a magyar flóra jellegzetes fajainak összegyűjtése és szaporítása is elsődleges cél volt. Nőtt az arborétumban *Linum dolomiticum*, *Sternbergia*, és a Magyarországon előforduló összes kökörtin is.³⁰

Az iskola 25 éves fennállására megjelent kiadványban a közölt helyszínrajz mellett a Díszter leírása is szerepel. E szerint a Díszter másfél kataszteri hold kiterjedésű volt, amely egy alsó vízszintes és egy felső, 3%-os lejtésű területből állt. A szintkülönbségek áthidalását három helyen öt-öt lépcsőfokkal oldották meg. Az útvonalvezetés tekintetében említik, hogy ezek párhuzamosan,

és egyenesen haladnak. A legfontosabb különbség a korábbi leírással szemben, hogy kiemelik, nincsenek szőnyegágyak: „szőnyegágyak teljes mellőzésével millefleur-ágyakkal váltakozó virágágyak vannak alkalmazva” (19. kép).³¹ A Díszter kialakításában, növényalkalmazásában megfigyelhető fokozatos egyszerűsödés itt érzékelhető először. Valószínűleg az I. világháború pusztításainak is köszönhető az, hogy a rózsaaágások, és a rózsagyűjtemény a Díszter területéről eltűnt. Ezt áthelyezték az Igazgatósági épület mellé, illetve mögé, amint arról már korábban is szó volt. Az alaprajz azonban ekkor még csak kisebb változtatásokat mutat. Itt említik a leírásokban először, hogy a Díszter felső részén, az Igazgatósági épület tengelyében a már korábban is meglévő medencébe valószínűleg

a háborúban elpusztult szobor helyére új tálat helyeztek el, melynek részleteiről a későbbiekben még lesz szó.

Az 1920-as években zajló átalakítások során valószínűsíthetően a Díszter kialakítását is áttervezték, amelyről fényképek is tanúskodnak (20. kép). A terület alsó részén, a tengelyben futó utat megszüntették, helyette nagy, egybefüggő gyepterületet alakítottak ki, jóval kevesebb virágdíszítéssel. A tengelyben elhelyezett vízarchitektúra körül nyírt alacsony cserjék, és finom terepplasztika kapott helyet. A könnyebb és olcsóbb fenntarthatóság mellett a két tervező, Rerrich Béla és Ráde Károly tervezői habitusában lévő különbség is indokolja a módosítást. Rerrich a mértani kert elterjesztőjeként hazánkban a jóval egyszerűbb terveket részesítette

20. kép: Ormos Imre készítette fotó a Disztérről, 1930-as évek eleje / *Picture of the so-called 'Disztér' (representative garden) from 1930 made by Imre Ormos*

(FOTÓ: ÖRMÖS IMRE FELVÉTELE; MAGÁNGYŰJTEMÉNYBŐL)

21. kép: A Dísz tér változása 1894-től az 1930-as évek végéig / *The changing of the so-called 'Disztér' (representative garden) from 1894 until 1930*

21/1: A Tanintézet a megnyitás időszakában / *The Gardening School in the period of its opening* (BUCHTA GYÖZŐ – HORN JÁNOS – SCHILBERSZKY KÁROLY – SZÁSZ NÁNDOR (SZERK.): A BUDAPESTI ÁLLAMI KERTÉSZETI TANINTÉZET ÉVKÖNYVE MŰKÖDÉSÉNEK ELSŐ HUSZONÖT ÉVÉRŐL. BUDAPEST, 1919. 13. o.)

21/2: Igazgatósági épület. Ráde Károly által publikált fénykép / *Picture of The Dean's office published by Károly Ráde*

(RÁDE KÁROLY: A BUDAPESTI MAGYAR KIR. KERTÉSZETI TANINTÉZET. IN: KERTÉSZETI LAPOK. 1902. 94-100. 95. o.)

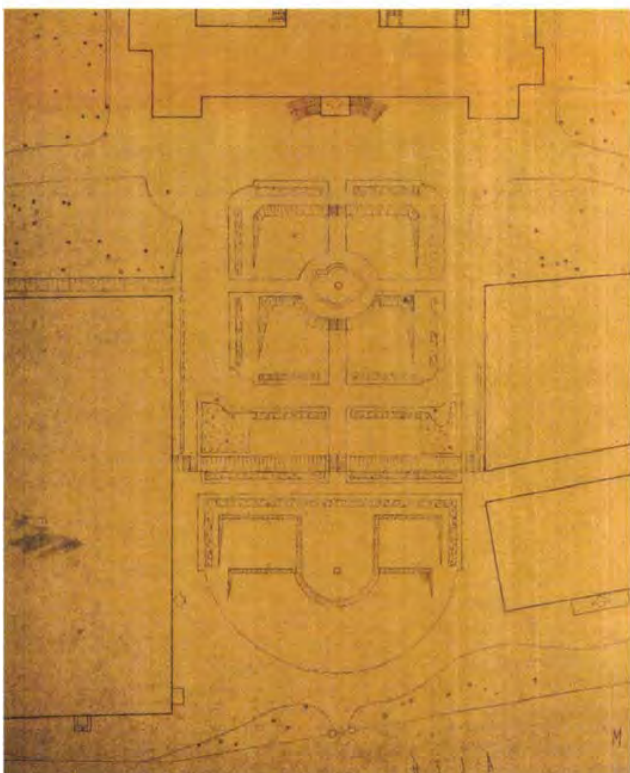
21/3: Igazgatósági épület 1919 körül / *The Dean's office around 1919*

(RÁDE KÁROLY: A BUDAPESTI MAGYAR KIR. KERTÉSZETI TANINTÉZET. IN: KERTÉSZETI LAPOK. 1902. 94-100. 95. o. • BUCHTA GYÖZŐ – HORN JÁNOS – SCHILBERSZKY KÁROLY – SZÁSZ NÁNDOR (SZERK.): A BUDAPESTI ÁLLAMI KERTÉSZETI TANINTÉZET ÉVKÖNYVE MŰKÖDÉSÉNEK ELSŐ HUSZONÖT ÉVÉRŐL. BUDAPEST, 1919. 111. o.)

21/4: Igazgatósági épület az 1920-as években / *The Dean's office in the 1920's* (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: L. SZ.: 50/N)

21/5: A Disztér az 1930-as években / *The 'Disztér' in the 1930's* (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: L. SZ.: 50/N)

22. kép: A Budai Arborétum felső kertjének Disztér-részlete egy 1950-ben készült helyszínrajzon / *Layout from 1950 / (BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM, KERTMŰVÉSZETI TANSZÉK TERVTÁRA.)*

előnyben. A '20-as években ez a stílusbeli módosulás mindenhol nyomonkövethető. Az átalakításról több korabeli fotó maradt fent, valamint valószínűsíthetően ezt az állapotot mutatja be egy 1950-ben készített felmérés is. (21- 22. kép). A 21-es képsor jól szemlélteti a Disztér fokozatos egyszerűsödését a kert kialakításától egészen az 1930-as évekig. Az utolsó képen megfigyelhető, hogy a nagyobb nyírt gyepfelületek és a markánsabb terepplasztikák letisztult formavilágot tükröznek. Az 1950-es helyszínrajz tanúsága szerint az átalakítás

tervezői megőrizték a Ráde-féle terv tengelyes elrendezését, a korábbi útvonalvezetést és a vízarchitektúra helyét is. Az azóta eltelt ötven évben a Disztér képe tovább egyszerűsödött. Napjainkban a korábbi tervek emlékét már csak a terepviszonyok kialakítása őrzi, hiszen a medence helyén a Bereczki-szobor látható, a tengelyek már csak vizuálisan érzékelhetőek, és több jellegzetes úthálózati elem is eltűnt. (23. kép) ▶

50. Moesz Gusztáv: Budapest virágoskertjei. *Természettudományi Közlöny.* 1932. 353-365, 363. o.

51. Buchta Győző – Horn János – Schilberszky Károly – Szász Nándor (szerk.): A Budapesti Állami Kertészeti tanintézet évkönyve működésének első huszonöt évéről. Budapest, 1919. 129.

A FELSŐ KERT ÉPÍTETT ELEMEI

A kerítésekről, szökőkútról, a Berezcki szoborról, és a Pro Patria emlékműről eddig még nem publikált feljegyzések kerültek elő pár hónappal ezelőtt az Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár tervrajzi tárának rendezése során.

Kerítések

A felső kert mind a négy oldalára emelt kerítéséről pontos leírás⁵² maradt fent 1933. február 20-i keltezéssel, Jaeger Gyula intézeti gondnok tollából (24. kép).

A Nagyboldogasszony útja (ma Ménési út) felől 1894-ben 154 folyóméter hosszú „tégla térdfalazaton kovácsolt vasoszlopos, kovácsolt vaskerítés” épült. A kerítést 3 darab duplaszárnyas vaskapu tagolja (25. kép).

Jaeger Gyula leírásában 1894-re datálja a Somlói úti támfalkerítés megépítését, azonban a Budapest Főváros Levéltárban egy 1897. május 27-i keltezésű tervet⁵³ találtunk ugyanerre a szakaszra (26. kép). A rajzon a leíráshoz hasonló anyagok és

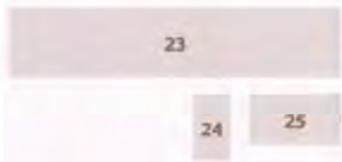
szerkezet látható. A lábazat termésköböl van, ami a rajzról nem derül ki. A lábazatra – a járda szintjétől – 2 méter magas léckerítés támaszkodik, mely a tervről egyértelműen leolvasható, kiegészítve annyival, hogy az utca lejtéséből adódóan a léckerítés magassága 1,85 és 2,00 méter között változik lépcsőzetesen. A 168 folyóméter hosszú léckerítést 1924-ben téglafalazatú, „beton fedlappal” ellátott kerítéssé építik át. A járda felőli magassága 1,20 méter, a kert felőli magassága pedig 3 és 6 méter között változik.

1914-ben a Szüret utcai útrendezéssel kapcsolatban épült meg a nyugati telekhatáron a 234 folyóméter hosszú „léckerítés”. Erre a szakaszra és az alsó arborétum Szüret utcai határára 1913 májusából Rerrich Béla kézjegyét őrző terv (27. kép) maradt fenn.⁵⁴ Azonban a rajzon látható kerítések lábazata és minden harmadik oszlopa termésköböl van, a kerítésmezők és a többi oszlop kovácsoltvasra utalnak, amit Jaeger Gyula feljegyzése is megerősít. Gyanítható tehát, hogy a kézirat szerinti léckerítés egy költség-

52. Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár: L. sz.: 50/n [Intézményi és szakmátörténeti vegyes iratok: Tervrajzok, térképek.]

53. Budapest Főváros Levéltára: XV. 17. d. 329. 5094. 21f

54. Budapest Főváros Levéltára: XV. 17. d. 329. 5094. 26f

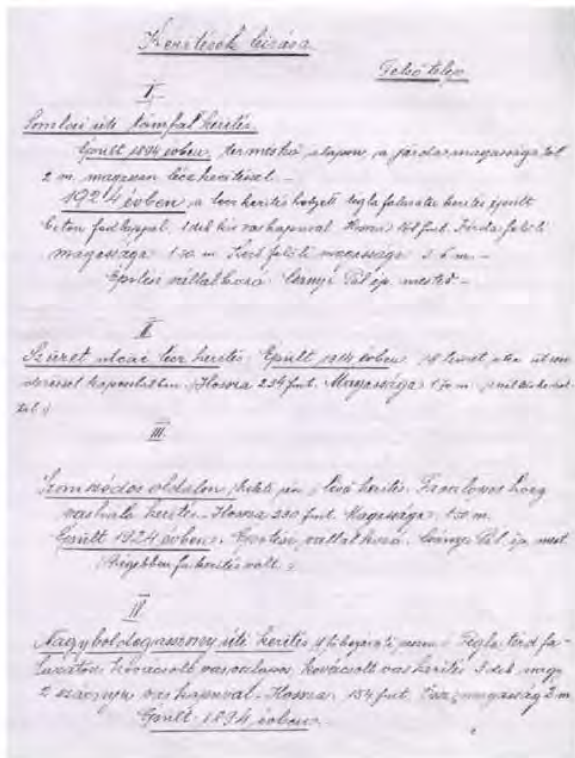

23. kép: A Disztér jelenlegi állapota / The present state of the so-called 'Disztér' (representative garden) (FOTÓ: A SZERZŐ (S.M.) FELVÉTELE)

24. kép: A felső kert kerítéseinek leírása, 1933 / Description of the fences of the Upper Garden from 1933 (ÉNTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: L. SZ.: 50/N)

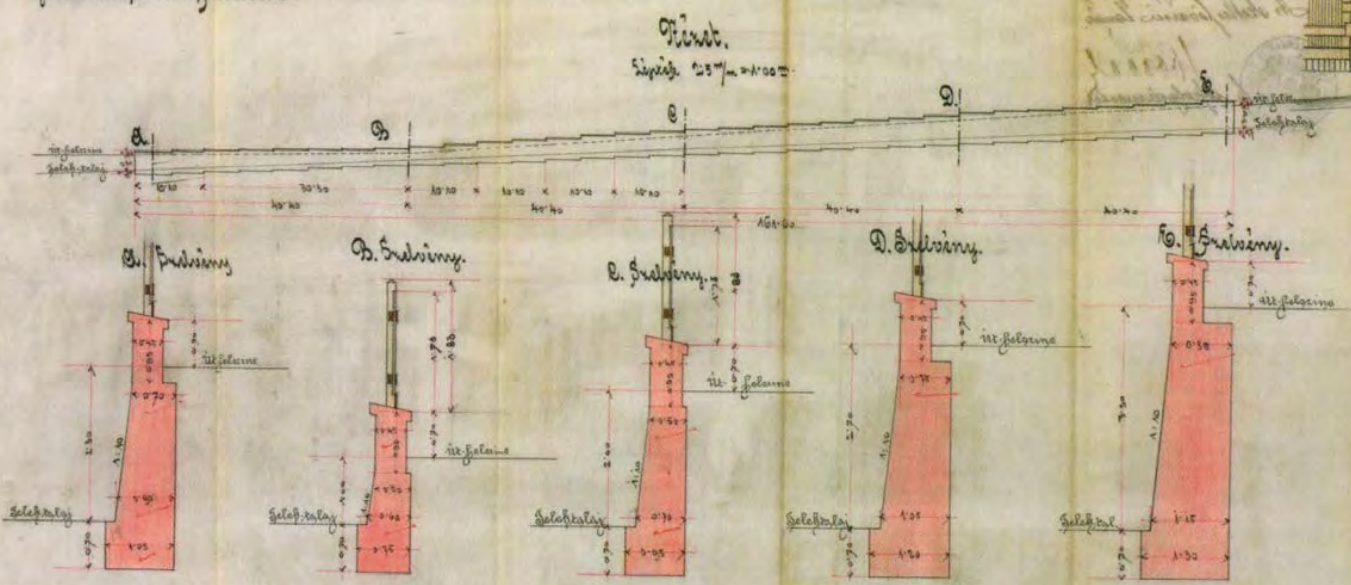
25. kép: A felső kert kapuja az 1940-es években / The main gate of the Upper Garden in the 1940's (FOTÓ: ORMOS IMRE FELVÉTELE;

MAGÁNGYŰJTEMÉNYBŐL)

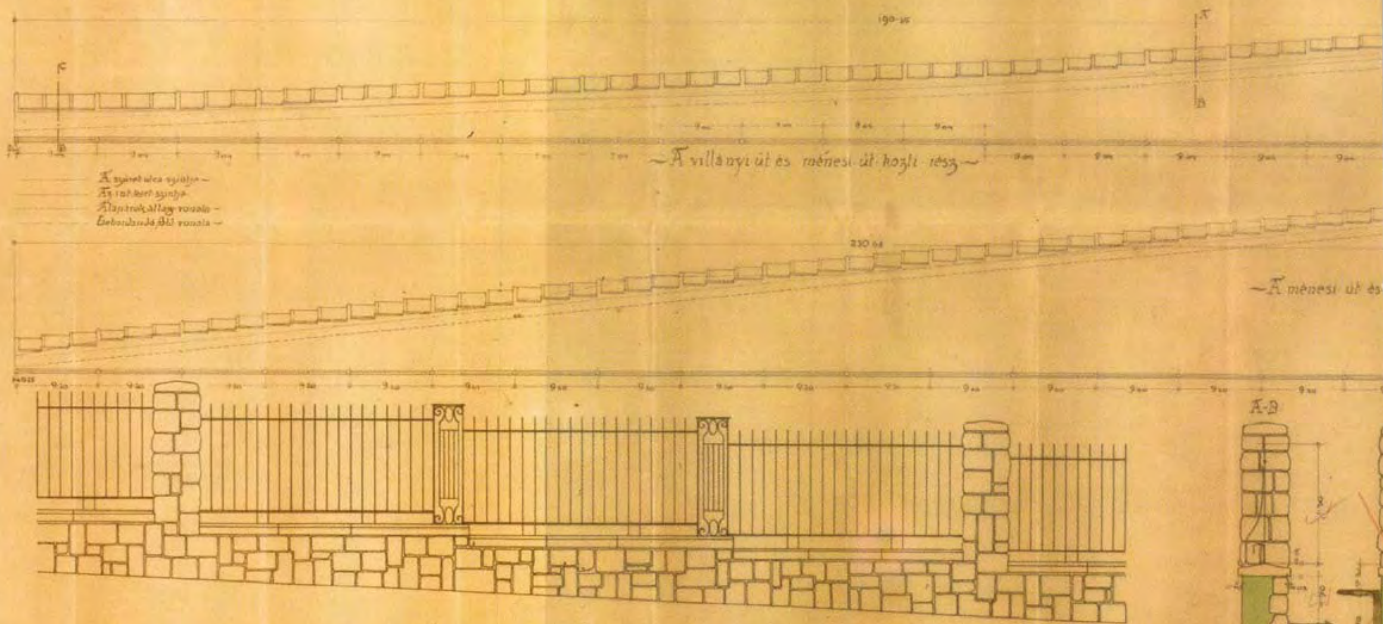

A budapesti m. kir. kerékpáros kocsisúton I. ker. Csillaghegy 10473-79 h. n. n. a. fejező kőjén
 építendő kerékpáros út.

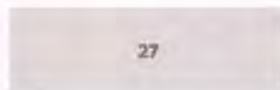
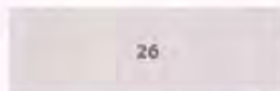
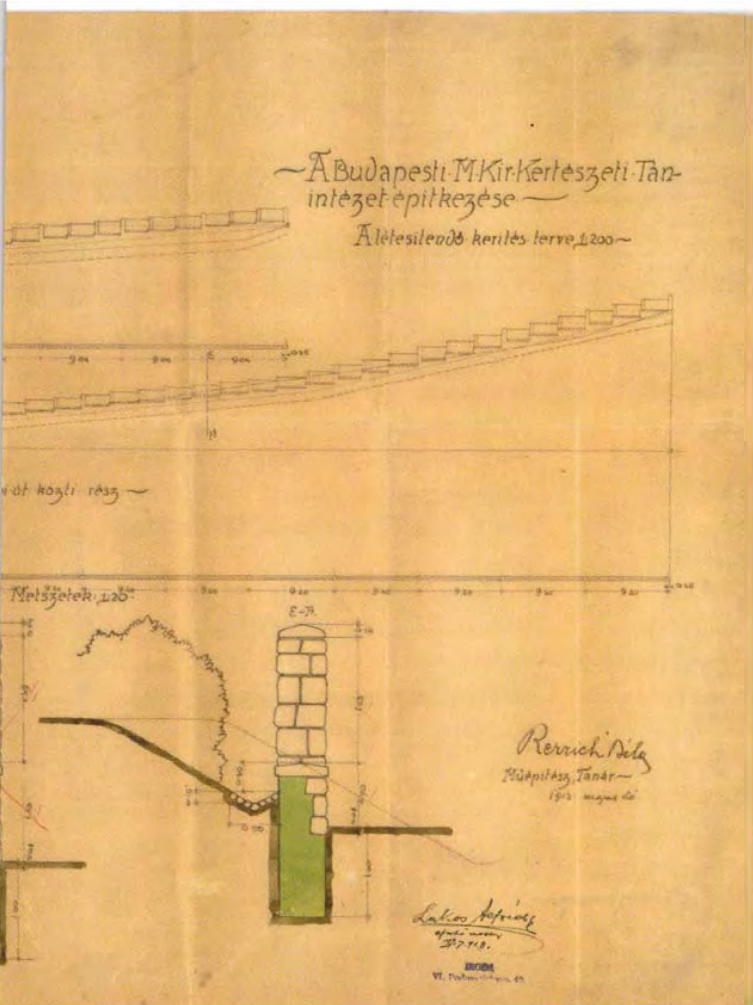
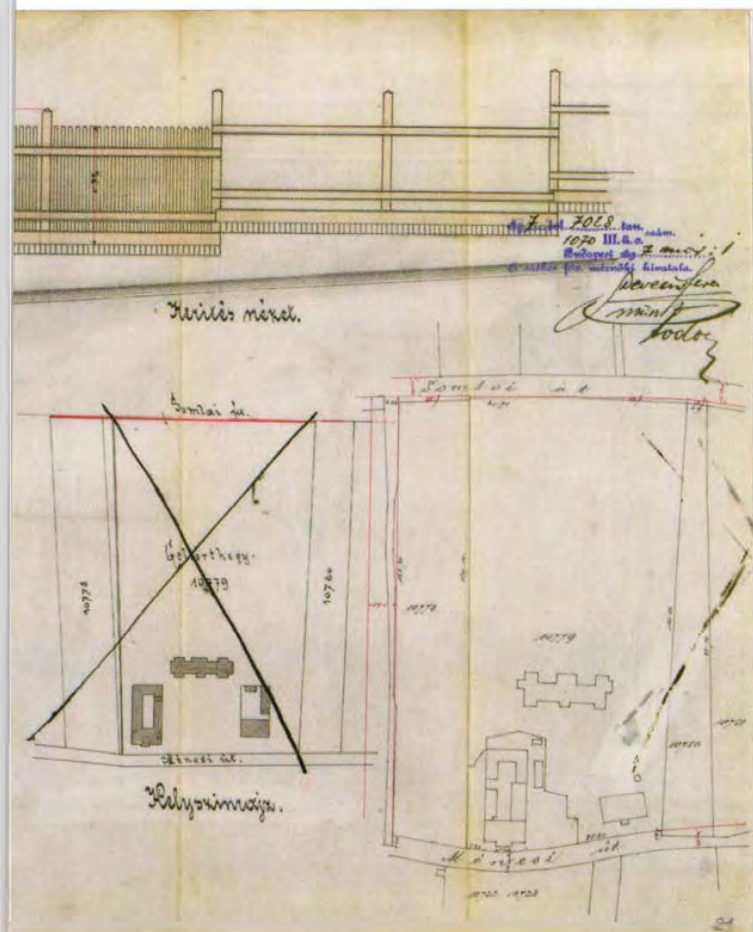
Handwritten notes in the top right corner, including a small architectural sketch of a building.

Építési méret: 50 m x 100 m.
 Készítette: [Signature]
 Budapest, 1917. évi. Aug. 17.

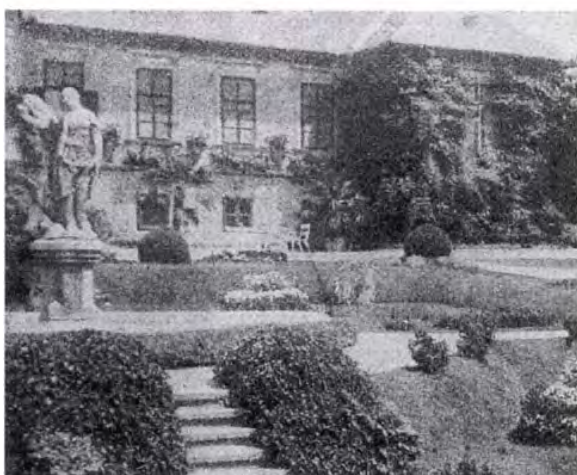

A kerítés részlete 1:20

26. kép: A Somlói úti kerítés terve, 1897. Lépték: M=1:400, M=1:40 / Fence plan of the Somlói street side of the Upper Garden from 1897. Scale: S=1:400, S=1:40 (BFL XV. 17. d. 329. 5094. 21)

27. kép: Az arborétum felső és alsó kertjének Szüret utcai oldalára készült kerítéseinek terve, 1913. Lépték: M=1:200, M=1:20 / Fence plans of the Szüret street side of the Upper and the Lower gardens from 1913. Scale: S=1:200, S=1:20 (BFL XV. 17. d. 329. 5094. 26)

kímélő megoldása a tervnek. Az alsó rész mai állapota a felső résszel ellentétben a terv megvalósulását jelzi (28. kép).

1924-ben a keleti oldalon 230 folyóméter faoszlopokra rögzített „horganyzott vasháló kerítés”-t létesítettek.

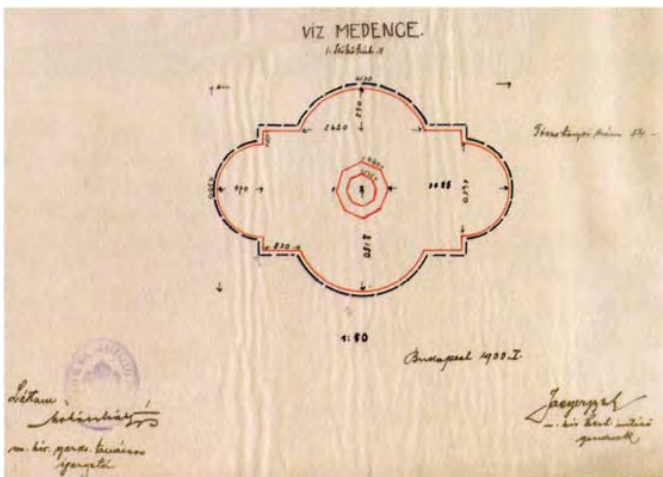
1924-ben a kerítések kivitelezési munkáit Csányi Pál „építő mester” végezte el.

Szökőkút

A szökőkút már Ráde Károly 1893-ban készült tervén⁵⁶ is látható. Különböző kertészeti folyóiratokban⁵⁶ közölt fotók alapján megállapítható, hogy a felső arborétum a Ráde-féle terv alapján épült meg. A fotón tisztán kivehető a szökőkút is, melynek közepén két teljes alakos személy szoborkompozíciója helyezkedik el (29. kép). Mivel e képzőművészeti alkotásnak nincs fő nézete, így

nem uralkodik a téren, mindössze kijelöli a díszmedence helyét. Díszmedence vagy szökőkút? A legtöbb feljegyzés szökőkútként említi a szóban forgó vízarchitektúrát. Valójában azonban csak nevében lehet az, ugyanis a történeti kutatás során semmilyen erre utaló feljegyzést, tervet, felmérést, fotót, vagy rajzot nem találtunk. Tehát vízjáték valószínűleg soha sem működött a díszmedencében. Formáját tekintve méltán használható rá a szökőkút kifejezés, funkcióját tekintve azonban inkább díszmedencéről van szó. Az 1933. januári keltezésű felmérés⁵⁷ pontos leírást ad a szökőkút méreteiről és keletkezésének idejéről (30. kép). E szerint a „medence részt” 1894-ben, a középső „tál részt” pedig 1919-ben készítették (31. kép).⁵⁸ Mivel utalást nem találtunk rá, ezért csak valószínűsíteni

tudjuk, hogy a többalakos kompozíció az I. világháborúban megsemmisült és annak helyére került a „tál”. Annak ellenére állítjuk ezt, hogy több, 1919-ben megjelent cikkben felfedezhető olyan kép, amin még a szobor áll. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kép éppen 1919-ben készült. A kehely⁵⁹ a többalakos szoborhoz hasonló funkciót töltött be, mindössze vertikális kiterjedése nem volt meghatározó, ugyanakkor a medence körbejárhatóságára erősebb utalást tett.

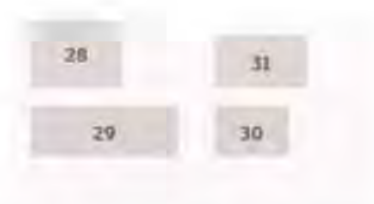
55. A budapesti magy. kir. kertészeti tanintézet. *Kertészeti Lapok*. 1902. 94-100.

56. Kunszt János: Téli át a szabadban virágzó növényekről. *A Kert*. 1899. 10-11.; Ráde Károly: 50 évvel ezelőtt. In: *Kertészeti Szemle*. 1943. 67-70.; Ráde Károly: A budapesti magyar kir. kertészeti tanintézet. *A Kert*. 1899. 17-20.

57. Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár: L. sz.: 50/n (Intézményi és szakmatörténeti egyes iratok: Tervrajzok, térképek.)

58. Mindkettő elem anyagának a betont jelöli meg, ami valószínűleg műkövet jelent.

59. Nevezhetjük annak, hiszen van kép, ami arról tanúskodik, hogy ebbe a „tálba” növényeket telepítettek

28. kép: Az alsó arborétum Szüret utca felőli kerítése napjainkban, mellette a terv részlete / The present fence of the Lower garden, with a detail of the plan next to it (Fotó: A szerző (S.M.) FELVÉTELE)

29. kép: Többalakos szoborcsoport / Sculptural group (BUCHTA Győző – HORN JÁNOS – SCHILBERSZKY KÁROLY – SZÁSZ NÁNDOR (SZERK.): A BUDAPESTI ÁLLAMI KERTÉSZETI TANINTÉZET ÉVKÖNYVE MŰKÖDÉSÉNEK ELSŐ HUSZONÖT ÉVÉRŐL. BUDAPEST, 1919. 112-113. o.)

30. kép: A szökőkút felmérése, 1933. Lépték: M=1:50 / Survey of the fountain from 1933 in scale: S=1:50 (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: L. SZ.: 50/N)

31. kép: A szökőkút fotója. Ismeretlen szerző, 1933 körül / Picture of the fountain from about 1933, source unknown (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: L. SZ.: 50/N)

Bereczki Máté mellszobra

Bereczki Máté híres pomológus mell-szobrát, Mayer Ede munkáját, 1898. április 20-án 11 órakor leplezték le (32. kép).^[61] A szobor a mellette lévő tálma nélküli padokkal ekkor még az internátus (ma 'E' épület) nyugati oldalán állt, háttal a kertnek. A II. világháború után a szobor a műköpadokkal a 'Disztér' felső harmadában az egykori szökőkút helyére került. Az együttes jelenlegi helyének jogossága több kérdést is felvet. Vajon az egykori igazgatói épület homlokzata, vagy a 'Disztér' alsó kétharmada nyújt szemlélődésre alkalmas látványt? A szobor tájolása (33. kép) nem csökkenti-e az épület és a szobor közti tér jelentőségét? Az 'F' épület előtt elhaladva a Bereczki szobor háttal áll a sétálónak. Abban az időben, amikor még a medence állt az 'F' épület előtt, a vízarchitektúra közepén szintén egy szobor díszlett, azonban mivel annak több teljes alakos figurája volt, melyek több irányba néztek, a teret inkább szervezték, mintsem megosztották.

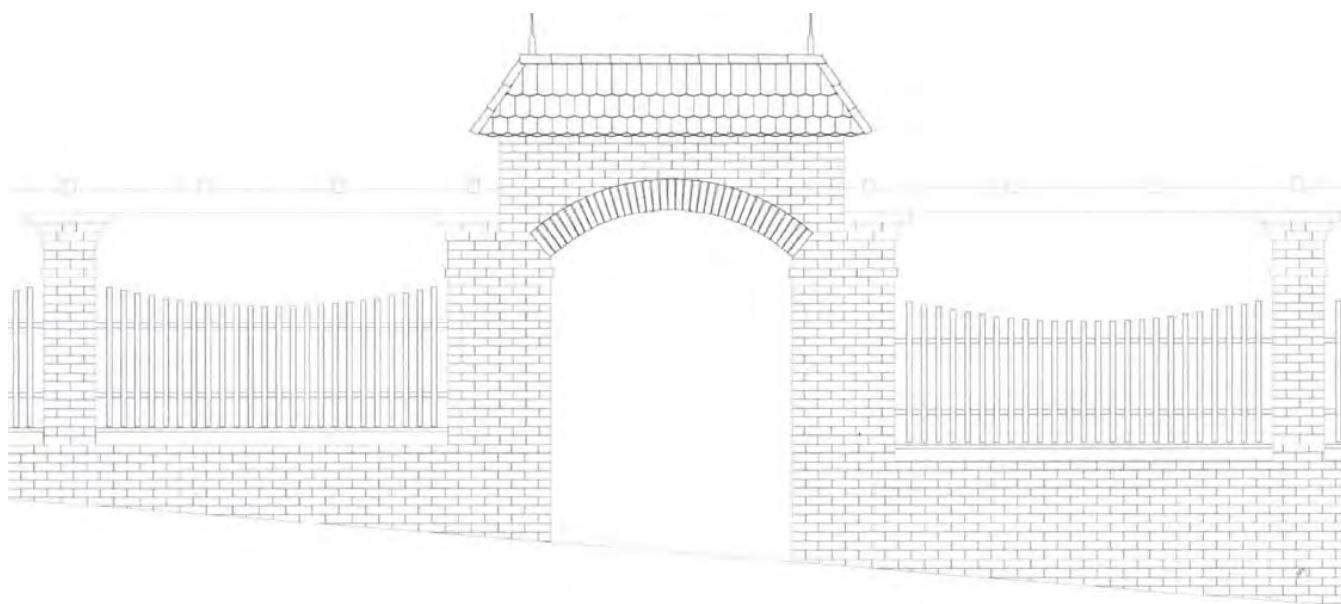
Pergolával egybeépített kerítés

A 'Disztér' keleti határáként különleges építmény jelent meg. Kívételése abban nyilvánult meg, hogy egy olyan szerkezet-ről volt szó, ami egyszerre kerítés és árnyékoló. Pontos keletkezéséről nincs adatunk, de az *A kert* című folyóirat 1899-ben

közzétett egy fotót,^[61] melynek fő témája a szóban forgó építmény középső része (34. kép). Keletkezése valószínűleg a 'Disztér' létesítésével egy időbe esik, amelyre a kerítésre felfutó növényzetből lehet következtetni. A kerítés oszlópa és lábazata téglalafalazatú, a kerítésmezők függőleges lécrácsozatból álltak. A közepén megjelenő kapuzatot szintén téglából építették, tetejét cseréppel fedték. Az oszlopok tetején fagerendából szelemen húzódott és rajta ritka kiosztásban - szintén gerenda keresztmetszetű - lamellák helyezkedtek el. A kerítésmezőben a lécrácsozat teteje az 1800-as évek végén és az 1900-as évek elején íves vonal mentén rajzolódott ki, majd az I. világháború után egyszerűbb változat, azaz egyenes vízszintes léczáródás figyelhető meg a fellelt fotók alapján. A téglaoszlopokon több, a rakásmódból adódó díszítés jelent meg. A téglalábazaton és az oszlopokon a növények felfuttatását szolgáló lécrácsot helyeztek el (35. kép). A fenti építmény egykor markáns térfalat képezett a téren, melynek nemcsak határoló, de esztétikai és úgy véljük takaró szerepe is volt. A mai fém tartószerkezetes térfatároló-maradvány nem méltó e helyhez, de funkcióját sem tölti be, hiszen a markáns *Acer campestre* nyírt növényfal mellett aránytalanul karcsú és hiányos megjelenése esztétikai többlettel nem rendelkezik (36. kép).

60. Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár: *L. sz.: 50/n (Intézményi és szakmatörténeti negyes iratok: Terürajzok, térképek.)*
61. Ráde Károly: *A budapesti magyar kir. kertészeti tanintézet.* In: *A Kert.* 1899. 17-20. 17. o.

M~1:50

32. kép: Bereczki Máté mellszobra, 1898 / Bust of Máté Bereczki from 1898 (ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR: L. SZ.: 50/N)

33. kép: Bereczki Máté mellszobra, 2009 / Bust of Máté Bereczki from 2009 (FOTÓ: A SZERZŐ (S.M.) FELVÉTELE)

34. kép: Pergola kerítés kombináció / Pergola-fence combination (RÁDE KÁROLY: A BUDAPESTI MAGYAR KIR. KERTÉSZETI TANINTÉZET. IN: A KERT. 1899. 17–20. 17. o.)

35. kép: Rekonstrukciós rajz a pergolával egybeépített kerítésről / Reconstruction drawing of the pergola-fence combination (RAJZ: SÁROSPATAKI MÁTÉ)

36. kép: A térhatároló mai látványa / Sight view of the bordering of the so-called "Disztér" (representative garden) today (FOTÓ: A SZERZŐ (S.M.) FELVÉTELE)

37. kép: „Pro Patria” emlékmű. 1925 és 2009 / „Pro Patria” memorial from 1925 and from 2009
(1925-ÖS KÉP FORRÁSA: ENTZ FERENC KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR; L. SZ.)

Pro Patria világháborús emlékmű

Ezt az emlékművet a „Hősök emlékének állította a 'Turul' szövetség; budapesti m. kir. Kertészeti Tanintézet Bulcsú bajtársi egyesülete” 1925-ben.⁶² Az emlék ma is látható a 'D' épület keleti homlokzatán, a földszinti ablakok vonalában. Az emlékmű kőből kialakított, profilozott keretézése örzi az emléktábla valamikori kialakítását. Készítésekor a tábla rész az I. világháborús hősöknek állított emléket, ma már a II. világháborús hősök nevei is szerepelnek rajta (37. kép).

ÖSSZEGZÉS

A 14/2005. (IV.5.) NKÖM rendelet a Budapesti Corvinus Egyetem Budai Campus műemlékké nyilvánításának céljaként a Kertészeti Tanintézet számára létesített arborétum épületeinek, és kertépítészeti környezetének megőrzését tűzte ki.⁶³ A közelmúltban indult el a valamikori Igazgatósági (ma 'F' épület) felújításának engedélyezése,

melynek során újra a figyelem középpontjába került az arborétum felső kertje, különösképpen a 'Díztér'. Kutatásaink célja az volt, hogy igazoljuk a terület kiemelt jelentőségét. A több mint száz évvel ezelőtt Ráde Károly által tervezett arborétum oktatási célját és dendrológiai értékeit tekintve kiemelkedő kertépítészeti alkotás volt. Átalakításai magukon viselték a korszakok stílárís változásait, amelyek a terület kerttörténeti jelentőségét növelik. A feltárt képi források és tervanyagok lehetővé teszik, hogy egy átfogó műemléki szempontokat figyelembevevő rekonstrukció jöhessen létre, amely napjaink oktatási és kutatási igényeinek is megfelelő, ahogyan a kert ezt alapítása időszakában tette.

62. Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár: L. sz.: 50/n (Intézményi és szakmatörténeti vegyes iratok. Tervrajzok, térképek.)
63. 14/2005. (IV.5.) NKÖM rendelet 9. § (1)-(4) bekezdésében a Budai Arborétumhoz tartozó ingatlanok műemlékké, valamint műemléki jelentőségű területté nyilvánításáról, illetőleg műemléki védeltségének megszüntetéséről.

SUMMARY

THE BUILDING HISTORY OF THE UPPER GARDEN OF THE 'BUDAI ARBORETUM' UNTIL WORLD WAR II

The Arboretum of the Corvinus University of Budapest is one of the few public gardens in Hungary which are under conservationists' protection and have also been declared historic sights. The name 'Budai Arborétum' has been in use since 1975, when the area gained environmental protection. It has been recorded as a historic sight since 2005. The aim of the historical protection was to preserve the buildings and the garden of the first Hungarian Gardening College. Designed by Károly Råde more than 100 years ago, the Upper Garden of the arboretum was an outstanding garden, both in terms of its educational purpose and its dendrological collection.

From a stylistic point of view he followed the designs of the German landscape architects: Peter Joseph Lenné and Gustav Meyer, whereas while planning the plant layouts he used Emil Koehne's book 'Deutsche Dendrologie' published in the same year. Beside the structural layout of the garden, many architectural elements, that have come down to us, were built at that time, like the statue of Máté Bereczki, the revetment walls and some fences to mention but a few. While doing our research we have found some surveys, and designs not published so far, which have made a thorough analysis and the preparation of the reconstruction drawings of the above mentioned architectural elements possible.

Throughout its history the garden has been rebuilt and modernized several times; the alterations bear witness to stylistic developments in landscape designing, a fact that also increases the garden's significance.

Károly Råde's garden was extended and altered according to the plans of Béla Rerrich, architect and landscape architect, who initiated and popularized the concept of Formal Garden. His designs opened up a new chapter in landscape architecture in Hungary. Although his garden plans for the Arboretum didn't survive, the stylistic changes are clearly visible, and with the help of photographs they are easy to reconstruct.

Our research aim was to provide evidence for the outstanding value of the garden and our findings based on - partly unpublished - written sources, visual representations and garden plans make it possible to trace the complete history of the upper garden before World War II, and to plan and carry out an overall, historically valid reconstruction, which can meet the claims of up-to-date education and research, in the same way the garden did in the period of its foundation. ©

PATAKMENTI TÁJAK ALAKÍTÁSA TÁJÉPÍTÉS SZEMMEL

OF CREEKSIDE LANDSCAPE MANAGEMENT THROUGH THE EYES OF A LANDSCAPE ARCHITECT

SZERZŐ:

BÁTHORYNÉ NAGY ILDIKÓ RÉKA

TÁJÉPÍTÉS kutatóként a patakok rendezésének tájépítészeti feladataival foglalkozom, elsősorban a helyreállítás lehetőségeit vizsgálva. A nemzetközi szakfolyóiratok az elmúlt 20–30 évben számos megvalósult vagy előirányzott külföldi vízfolyás-helyreállításról számoltak be. Gondoljunk csak a városmarketing eszközeivel világszerte népszerűsített szöuli *Cheonggyecheon* vízfolyás helyreállítására (1. és 2. kép) vagy a bécsi *Wienfluss* (3. és 4. kép) revitalizációs programjára. A főként városi környezetben futó vízfolyások helyreállítási programjai az ökológiai állapot javításán túl jelentős műszaki infrastruktúra-fejlesztésre, a parti területek ingatlanfejlesztéseire és a vízfolyás menti zöldfolyosó kialakítására is irányultak. A legtöbb esetben ugyan a helyreállítás csak részlegesen valósult meg, de ez nem von le a helyreállított szakaszok településszerkezeti-táj-szerkezeti szerepének erősödéséből, a rendezési munka fontosságából.

Természetesen van néhány hazai „fecske”, mint a miskolci *Szinva-patak* egy rövidke belvárosi szakaszának átalakítása¹ (5. kép), vagy a szentgothárdi *Lahn-patak* külterületi szakaszának rendezése (6. kép), de egyelőre ezek a fajta beruházások nálunk még mindig ritkaságszámba mennek. Tanulmánytervek ugyan születnek, de ritkán jutnak el a megvalósításig (8. kép). Miért? Ebben a cikkben néhány olyan sajátosságról írnék, amelyek véleményem szerint jelenleg meghatározzák a patakok dominálta tájrészletek hazai fejlődését, alakítását és a tájépítész szerepét a folyamatban.

A PATAKMENTI TÁJ HAZAI ALAKULÁSA

A patakmenti táj szerkezetét természetes folyamatok és az emberi tevékenység folyamatosan formálja. Alakítása a történelmi időkben jóval a folyók és folyóvölgyek rendezése előtt megkezdődött, mivel a kisebb méretű medreket és partot alacsonyabb technikai felkészültséggel is

1. Az említett *Szinva-part* környezetrendezési terveit Dobai Sára táj- és kertépítész-mérnök készítette.

1	4
2	5
3	6

1. kép:
A Cheonggyecheon vízfolyás helyreállított belvárosi szakasza Szöulban (FOTÓ: VERESS FLÓRIÁN, 2006.)

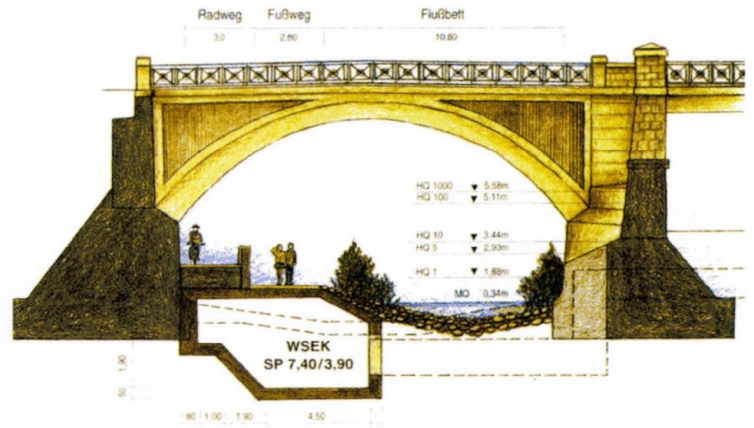
2. kép:
A Cheonggyecheon vízfolyás kiszabadított külterületi szakasza (FOTÓ: VERESS FLÓRIÁN, 2006.)

3. kép:
A Wienfluss a bécsi Stadtpark-ban (SZERZŐ FELVÉTELE, 2006.)

4. kép:
A Wienfluss tervezet városi keresztmetsvénye a csatorna főgyűjtővel (FORRÁS: LADINIG, G. (SZERK.) (1993): DER NEUE WIENFLUSS-NATUR UND TECHNIK IM EINKLANG. BÉCS VÁROS ÖNKORMÁNYZATA. P. 35.)

5. kép:
A Szinva-patak rövid, felszínre hozott szakasza (FOTÓ: KISS RITA, 2006.)

6. kép:
A Lahn-patak helyreállított szakasza a vizes élőhelyekkel, az építést követő évben (A SZERZŐ FELVÉTELE, 2005.)

7

7. kép: A Hosszúrét-patak külterületi mellékága, út menti vízelvezető árokként rendezve (SZERZŐ FELVÉTELE)

a hasznosításnak megfelelően tudták alakítani és fenntartani. A dunántúli hegy- és dombvidéki patakokon már a rómaiak is végeztek vízrendezési munkákat. A római vízrendezés örökségét, a malomcsatornákat és völgyzárógátas tározókat a Kárpát-medencében letelepedő népek egészen a XX. századig megőrizték, néhányuk a mai tájszerkezetben is fellelhető². A XVII-XVIII. századra jellemző nagyszabású folyó- és tószabályozással párhuzamosan a patakszabályozás is elindult. A vezetékes ivóvízhálózat fokozatos kiépülésének köszönhetően „lepadt” a patakok vízszolgáltató szerepe. A XIX. századtól, de jellemzően a XX. század második felétől a víz- és parthasználat fokozatosan átalakult: a közvetlen használat szerepe csökkent, a patak völgyben megjelentek a pataktól független tájhasználatok, a közvetett vízhasználatok előtérbe kerültek. A XX. század végére a fokozott szuburbanizáció miatt megnőtt a települési táj aránya, egyre több területet foglalnak el a patak völgyekben a vonalas műszaki infrastruktúrák dominálta tájrészletek (pl. a Fővárosi Agglomeráció patak völgyei, Hosszúrét-, Rákos-, Benta-, Csömöri-patak stb.). Városias környezetben a parthoz csatlakozó beépítésre szánt területeknek nincs kapcsolata a vízfolyásparttal. A beépítésre

nem szánt területek közül jelentős a vízgazdálkodási, a közlekedési és a közműterületek (pl. légvezeték, csatorna-, víz- és gázvezeték) aránya. Kevés a közterület és még kevesebb a csatlakozó közhasználatú zöldfelület, így a patakpart megközelítése térben korlátozott.

A XXI. századi vízhasználatot illetően a közvetett vízadó és vízelvezető szerep a legjellemzőbb. A vízhasználatok átalakulása magával vonta a patakmenti táj tájszerkezetének megváltozását is, főként a települések belterületén és a szántóterületeken. Miután a patak vize közvetlenül nem hasznosul, a közelmúlt partrendezései során a vízszint elérése, a meder megközelítése már nem volt szempont, kiemelt szemponttá vált viszont a vizek gyors elvezetése és az árvízbiztonság megteremtése (7. kép). A rendezést követően ma állandósított és stabilizált medrek, csökkentett és átalakított árterek, árvízvédelmi és vízkormányzó művek a jellemzőek. Így a településeken és a szántóföldek közt futó patak természeti tájelemből egy, a *környezetétől elszigetelt, mesterségesen kialakított és fenntartott vonalas műszaki infrastruktúra elemmé, nyílt vagy zárt csatornává alakult át, ami mind a hasznosítását, mind a kialakítását, mind a tájképi megjelenését a mai napig meghatározza.*

A HELYREÁLLÍTÁS ÚJRAFELFEDEZÉSE

A fenntarthatóság gondolatának urbánus válasza a tengerentúli és európai városfejlesztési teóriák és gyakorlat által jellemzett „Fenntartható Város”, amelynek egyik alapvető tényezője a *rehabilitáció*³, a városban lévő természeti tájelemek helyreállítása⁴. A Fenntartható Város megvalósításának eszközeként ezért külön figyelmet kap a patakhelyreállítás. Különösen a nagyobb mértékű rendezést elszenvedett és folyamatos intenzív karbantartást igénylő, kedvezőtlen környezeti állapotú városias, kertvárosias és szántóföldi patakszakaszok helyreállítása került előtérbe. A patakhelyreállítások indokát nemcsak településökológiai fontosságuk újrafelfedezése⁵ adta, hanem a patakpartok városszerkezeti szerepe is. Mann⁶ 1988-ban kelt cikkében Észak-Amerika városi vízpartjainak reneszánszáról tudósít, ahol a patakpartok a városi zöldfelület-fejlesztési programok gerinc-területei. A patakmeder és a parti területek megújulása a jelentős zöldfelületi ellátottságú városokban is a rekreációs folyosók (urban greenway) fejlesztése keretében valósult meg⁷. A városi és a külterületi patakszakaszok helyreállítását is magában foglaló zöldfolyosó vagy „zöldút” (greenway) hálózat a

település és a környező táj közötti funkcionális, ökológiai és látvány-kapcsolat megteremtésének eszköze⁸. Ökológiai indíttatású zöldhálózat-fejlesztésről számol be Bueno, Tsihrintzis és Alvarez⁹ a dél-floridai *greenway* tervezése kapcsán, ahol elsődleges céljuk volt a sziget-biogeográfiai és tájökológiai elvek alapján a fragmentálódott, értékes élőhelyek összekötése és a vizes élőhelyek helyreállítása. Schwartz¹⁰ azonban a komplexitás mellett érvel, aki szerint az élőhelymegőrzési, a rehabilitációs és a rekreációs területeket egyaránt integráló és összekötő zöldfolyosó kialakítása a sikeres fejlesztés záloga. A részletbeli különbségek ellenére jól körvonalazható a városi (települési) patakszakaszok megújulása és a szabadterfejlesztési elképzelések közötti szoros kapcsolat.

A nemzetközi kisvízfolyás-helyreállítás kutatásához és a projektek adminisztratív, informatív és finanszírozási háttérhez nyújtanak segítséget a különböző non-profit államigazgatási és alapítványi szervezetek¹¹. Az Európaszerte létező „rehabilitációs központok” feladata elsősorban a helyreállítási programok összefogása és koordinálása mellett az adatbázis építése és széleskörű hozzáférhetőségének biztosítása. A gyakorlati tapasztalatok és a kutatási eredmények ütköztetésének megfelelő fórumot biztosítanak nyílt internetes portálok működtetésével és konferenciák¹² szervezésével.

Az ökológiai szemléletű vízgyűjtő-gazdálkodás és vízfolyásrendezés hazánkban sem új keletű, már Hazslinszky¹³ 1969-ben megjelent cikkében a vízmenti tájgondozásról írva kiemeli a vízgyűjtő ökológiai tulajdonságainak figyelembevételét, a biológiai partvédelem előnyeit, a műtárgyak tájbaillesztésének fontosságát. Ezek az elvek azonban háttérben maradtak annak ellenére, hogy a tudományos kutatás periodikusan megjelenő publikációval¹⁴ mindig felhívta erre

2. A szabályozott patakokon létesített jelentősebb római kori malomcsatornák a II. világháború végéig malmokat hajtottak, valamint vizüket öntözésre használták (pl. szombathelyi Gyöngyös-patak, Császár-víz). Római kori völgyzárógátas tározó helyén áll a mai Pátkai-tározó. Ihrig D. (szerk.) (1973): *A magyar vízszabályozás története*. Budapest: Országos Vízügyi Hivatal. 398 p.
3. Lukovics T. (2001): *A posztmodern kor városépítészetének kihívásai*. Pallas Stúdió, Budapest. p. 193. és Meggyesi T. (2005): *A települési környezet átalakulása*. pp. 161-189. In: Finta J. (szerk.) (2005): *Épített jövőnk. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián (tanulmánykötet)*. MTA Társadalomkutató Központ. Budapest. p. 333.
4. Schauman, S. és Salisbury, S. (1998): *Restoring nature in the city: Puget Sound experiences*. *Landscape and urban planning*. 42:287-295.
5. Bolund, P.-Hunhammar, S. (1999): *Ecosystem services in urban areas*. *Ecological Economics*. 29:293-301.
6. Mann, R.B. (1988): *Ten trends in the continuing renaissance of urban waterfronts*. *Landscape and urban planning*. 16 (1-2):177-199.
7. Lindsey, G. (1999): *Use of urban greenways: insights from Indianapolis*. *Landscape and urban planning*. 37: 147-157.
8. Almási B. (2006): *Zöld (?) mustra - kalandozás a definíciók dzsungelében*. *4D* 1(2):3-12.
9. Bueno, J.A. - Tsihrintzis, V.A. - Alvarez, L. (1995): *South Florida greenways: a conceptual framework for ecological reconnectedness of the region*. *Landscape and urban planning*. 33(1-3): 247-266.
10. Schwarz L.L.B. (szerk.) (1993): *Greenways- A guide to planning, design and development*, Island Press, Washington D.C.

11. A brit *River Restoration Center* (Vízfolyás-helyreállítási Központ) a kilencvenes évek közepén alakult, a fenntartható vízgazdálkodás megvalósítását segítő információs és tanácsadó független nemzeti intézmény. A német Bundesamt für Naturschutz, BfN (Szövetségi Ügynökség a Természetvédelemért) állami szervezetenként tanácsadással, ezen túl programok és tervezési folyamatok koordinálása kapcsán irányítja a vízfolyás-helyreállítási tevékenységeket (BfN 2002).
12. Évek óta rendszeresen megrendezésre kerül a városi vizek helyreállításával foglalkozó kutatók és tervezők, valamint döntéshozók és civilek európai konferenciája (Urban River Rehabilitation Conference, URRC).
13. Hazslinszky T. (1969): *Vízmenti tájgondozás*. *Vízügyi Közlemények* 1: 120-128.
14. A *Vízgazdálkodás és Környezetvédelem* című folyóirat hasábjain Szarvas Ferenc és Papp Ferenc 1976-tól megjelenő cikkei, valamint a *Hidrológiai Közlönyben* a '80-as évektől, főleg Kalicka László publikációi jelzik a környezettudatos gondolatok folyamatos jelenlétét.

a figyelmet. A rendszerváltás után és az EU-csatlakozás előtt, az 1990-es évek első felétől érzékelhetően hazánkban is érzékelhetően nőtt az érdeklődés a kifejezetten környezetvédelmi és ökológiai indíttatásból készült patakrendezésre irányuló tervek, programok iránt. Ez nemcsak a hazai patakok szembevetésénél kedvezőtlen környezeti állapotával, hanem a nyugat-európai trendek szabaddabb áramlásával és finanszírozási források elérhetőségével is magyarázható.

VAJON MIÉRT NEM?

Ilyen előképeket látva sokunkban felmerülhet a kérdés, ha ez tényleg nemzetközi trend, miért nem találkozunk a patak-helyreállítás szakfeladataival itthon. A hazai patakmenti táj állapota nem különbözik a helyreállítást propagáló más országokétól, akkor mégis, hol vannak a patak-helyreállítás kezdeményezői, hol vannak a programok, tervpályázatok, projektek? A tájépítész miért nem találkozik ilyen tervezési feladattal? Ha vannak is ilyen munkák, miért maradunk ki mindebből?

PATAK-HELYREÁLLÍTÁS A TERÜLETI TERVEZÉSBEN

Hazánkban a vízügy szerepe meghatározó, szervezeti háttere erős, amelyet a Kárpát-medence hidrológiai és vízrajzi adottságai tesznek a mai napig indokoltá. Az elmúlt bő 150 évben ennek megfelelően épült ki a vízügyi kutató szervezetek, hatóságok, igazgatóságok és a fenntartó-kezelő szervek rendszere. A vízügy a területi tervezésben is igen fontos szerepet játszik. A felszíni vízhalmozatot elemei, így az országos jelentőségű és a vízügyi igazgatóságok által kezelt kisvízfolyások tervezése a vízügy fennhatósága alá rendelt feladat. (Ez korántsem indokolatlan, ha a patakok árvízi és eróziós kártételeit tekintjük.) Mivel a

patak-helyreállítás jelenleg a vízügy feladatkörébe tartozik, ezért elsősorban hidrológiai-hidraulikai szempontoknak kell megfelelni a tervezése és kivitelezése során. Maga a helyreállítás általában mélyépítési tervezés, hiszen döntő részben különböző vízjogi engedélyek megszerzésére és az engedélyben foglaltaknak megfelelő műszaki tartalom kivitelezésére irányul. A tervek többségében (közmű)hálózat-tervezésre emlékeztető munkarészekkel találkozunk. A beruházáshoz esetleg szükség van fakivágásra, ilyenkor fakivágási, favédelmi és fapótlási terv is előfordul. A patakmenti táj döntően vízjogi műszaki engedélyek, tervek mentén alakul, és a kezelők is hasonló műszaki előírásoknak megfelelően végzik a fenntartási munkákat. A tervezést döntően vízépítő mérnökök koordinálják és végzik (kivétel a fakivágás-fapótlás tervezése, erre kérnek fel szaktervezőt).

Alapvető problémának vélem, hogy a (táj)építészeti minőség ebben a folyamatban nehezen számonkérhető. A jelenlegi szabályozásban a tervező magasépítési (építészeti minőséget tükröző) engedély megszerzésére nincs kötelezve, így sem az építési hatóság, sem az építészeti tervtanács nem tudja számonkérni a tervtől és a létesítőtől a tájbaillesztést. A vízjogi létesítést kiszolgáló tervek funkcionális, ökológiai és esztétikai tájbaillesztéssel foglalkozó munkarészeket – mivel erre semmilyen jogszabályi kötelezés nincsen – nem is tartalmazzák, erre többnyire a tervezés léptéke sem ad lehetőséget. (A helyszínrajzok alkalmazott léptéke 1:10000 és 1:1000, ahol a patak és a partja 1 vonal, vagy jó esetben egy néhány milliméter széles sáv.) Ez elsősorban belterületi patakszakaszok átalakításánál ellentmondásos, különösen akkor, ha településképi szempontból kiemelkedően értékes településrész patakmedrének átalakításáról van szó. Ilyen környezetben akár egy új kapuzat vagy homlokzatdísz megjelenése hónapokig fenntarthatja a hatóságok és a tervtanács

cok érdeklődését, de a településképet döntően meghatározó vízfolyás medre és partja úgy újul meg, hogy a településképi vizsgálat még csak nem is része a tervkidolgozásnak (tisztelő kivételnek, a már említett Szinva-patak átalakításakor). Ha az építési hatóság vagy a területileg illetékes tervtanács mégis úgy érzi, ennek a folyamatnak a megítélése az ő hatásköre, erre – bár a józan ész ezt diktálja – nemigen van jogalapja.

Tehát, szomorúan összegezve, a jelenlegi tervezési folyamatban – magasépítési vagy építészeti engedély hiányában – nincs kötelezés tájépítész szakember bevonására. Így, ha adódik is patak-helyreállítási tervezési feladat, csak a tulajdonosok, a kezelők, a megbízó(k), a tervezők, az engedélyezők és a szakhatóságok hozzáállásától, tájékozottságától függ, hogy bevonnak-e tájépítést a tervezői csapatba. Így nem csoda, hogy ritkán talál el tájépítést ilyen tervezési felkérés. Ha pedig eltalálja, a szerepe, a megfelelőségi köre is bizonytalan, hiszen az egyeztetéseken kiegészítő munkarészként veszik figyelembe a tájba illesztési javaslatokat, mivel azok nem képezik a szorosán értelmezett vízjogi engedélyezés részét.

A TERVEZÉSI FELADAT, A TERVEZŐI CSAPAT

Egy patak völgy rendezése kapcsán sokszorosára növeli a feladatokat az a tény, hogy a vízgyűjtő általában több közigazgatási egységet és számos szakágat (vízépítő, közműtervező, közlekedéstervező, építész, tájépítész, biológus, hidrológus, geomorfológus kutatók stb.) is érint. Így a patak-helyreállításra irányuló törekvések hamar lecsillapodnak, a bonyolult, szerteágazó és időfaló tervezési-engedélyezési-egyeztetési folyamat miatt. A bizonytalanságot fokozza, hogy ilyen tervezési folyamatra nincsen bevezetett, a jogszabályi háttérrel is harmonizáló tervezési menet. Kérdéses továbbá, hogy egy ilyen

szerteágazó, de összefüggő – mélyépítési és magasépítési feladatokat magába foglaló – tervezési folyamatnak a generáltervezési feladatai vajon melyik szakágat illetik. A jelenlegi gyakorlat szerint az építőmérnöki szakágak egyike viszi generáltervezőként a „revitalizációs” munkákat, hiszen a jogszabályok is építőmérnöki tervezői jogosultsághoz kötik ezt a tervezői folyamatot.

A POLITIKAI ÉS JOGSZABÁLYI HÁTTÉR ELLENTMONDÁSAI

Az országos vízgazdálkodási politika – a közös minisztérium ellenére – külön van választva a környezet- és természetvédelmi, valamint a területfejlesztést meghatározó politikáktól. Ez a különválasztás az országos szintű programok kidolgozásában, azok ütemezésében, valamint a törvényi szabályozásban is jelentkezik. A magyar vízgazdálkodás intézményrendszere, illetve a tervezői-fenntartói működés alapvetően megfelelő az új típusú vízgazdálkodás elveinek és módszereinek befogadására¹⁵. A harmonizáció elsősorban mégis az átfogó programok és országos érvényű megalapozó jogszabályok tekintetében látszik¹⁶. Amíg törvényi szinten még jelen van az integrációs szándék, addig a végrehajtási rendeletek már jóval korlátozottabb lehetőséget kínálnak a különböző érdekek érvényesítésére. Egy konkrét példára hívnám fel a figyelmet:

Az 1996.LIII. törvény a természet védelméről kimondja, hogy „a vízfolyások... természetközeli állapotú partjait – a vizes élőhelyek védelme érdekében – meg kell őrizni és a vízépítési munkálatok során a természetkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.” Sajnos a törvény csak az eleve természetközeli állapotban lévő, vagy természeti területen található vízfolyáspartokról rendelkezik, kiegészítve a vízfolyás, vagy vizes élőhely partvonalától számított 50 m-en belüli építési tiltás-

sal. Ugyanakkor a törvény a meglévő épületekre, műtárgyakra, a vízfolyások belterületi szakaszaira, és egyáltalán, a természetközeli állapotúnak nem nevezhető, de ökológiai szempontból még nem visszafordíthatatlan állapotú, a helyreállításra jó adottságokkal rendelkező vízfolyásokra nem vonatkozik. Így ezek a vízfolyáspartok a leginkább veszélyeztetettek a beépítések által. Az általános tájvédelemről rendelkező fejezet sem fektet megfelelő hangsúlyt a vízrendezések által megváltoztatott területek rehabilitációjára. A vízgazdálkodási törvény végrehajtási rendeleteinek egyike a 46/1999 (III.18.) sz. kormányrendelet, ami többek között a vízfolyások parti sávját definiálja és szabályozza az ott folytatható tevékenységeket. Parti sávba a rendelet szerint – a Dunát, a Tiszát, a Bodrogot és a Körösöket leszámítva – a vízfolyás mindkét oldalán a partéltől számított 6 méter széles sáv tartozik. Ugyanezen rendelet szerint a parti sávban általában csak gyepgazdálkodás folytatható és tilos mindennemű növényzet, pl. fák telepítése, amely akadályozhatja a szakhatósági feladatok (pl. medertisztítás, mederkotrás, uszadékeltávolítás) elvégzését. Ilyen szabályozás mellett a természeti területnek nem minősülő területeken található vízfolyásmedrek és partok rehabilitációjakor nehezen keresztülvihető a patakparti magaskórós vagy fásszárú élőhelyek helyreállítása vagy bármiféle fásítás.

A KÖZPONTI KOORDINÁCIÓ LAZULÁSA, AZ ÖNKORMÁNYZATOK SZEREPÉNEK ERŐSÖDÉSE

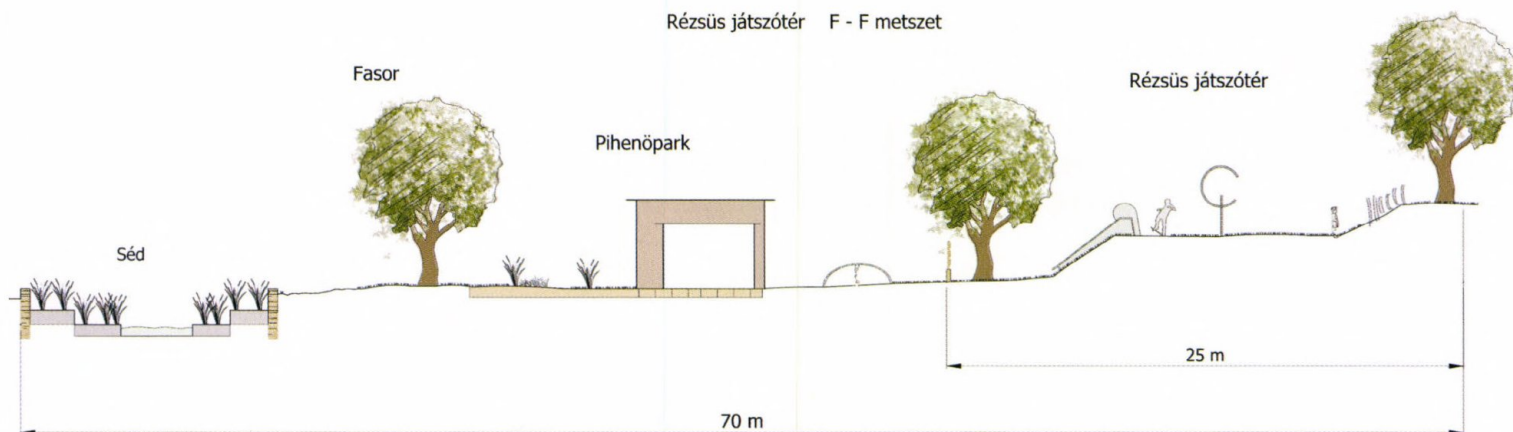
A rendszerváltás óta nincs központi irányítású tervkoordináció, és csak az EU VKI elfogadásával vannak újra jogszabállyal kötelezően elrendelt vízgazdálkodási tervek, alapvetően nincs kötelező koordinációs rend. A települési önkormányzati rendszer helyreállításával megnövekedett az önkormányzati

15. Reich Gy. - Simonffy Z. (2002): Az integrált vízgazdálkodást támogató magyarországi intézményrendszer. *Vízügyi Közlemények* 84 (3): 411-441.

16. Hajós B. (2000): A vízgazdálkodás országos koncepciója 2000-2015. *Öko* 11 (1-2): 1-45.

8. kép:
Metszetrészlet a
'Kolostorok és kertek
a Veszprémi Vár
tövében' című
projekt zöldfelület-
rehabilitációs
tanulmánytervből,
javaslatok a

Veszprémi-Séd
mederalakítására,
A.D.U. Építész Iroda
Kft., 2005.
(SZERZŐ TERVRAJZA)

döntés- és szerepvállalás súlya, ami a rendezési célok, feladatok szétbontását eredményezte. A kedvezőtlen helyzetet fokozza az önkormányzatok ilyen irányú szakmai felkészültségének, valamint a finanszírozásnak a hiánya.

A PATAKMENTI TÁJ RENDEZÉSE ELMARAD

A rendezés során a patak értelmezése a mederre korlátozódik, és a partvonalal lezárul. Ez az értelmezés alapvetően hibás, mert nem veszi tudomásul, hogy a patak a táj természeti tájalkotó eleme, amely más természeti és művi tájelemekkel kölcsönhatásban együttesen határozza meg a patakokat körülvevő tájat. A hegy- és dombvidéki kisvízfolyásokhoz kötődő vízhasználatok és terület-használatok határozzák meg a patakvilágok egyedi tájszerkezetét. A vízfolyás állapota kihatással van a tájpotenciálra, alapvető tényezője a tájkarakternek, kultúrtörténeti és esztétikai érték hordozója. Így a helyreállításnál nemcsak a meder és a part figyelembevételére lenne szükség, hanem a patakmenti táj felélesztése lenne a feladat. Ezen túlmenően a mai szabályozás nem veszi figyelembe a folyók természetes fejlődése szempontjából alapvető sajátosságokat, azt, hogy minden vízfolyás dinamikusan változó rendszer, a mai keretek között azonban általában egy kívánatosnak tekintett állapot konzerválására törekszik. Sok esetben a kívánatosnak

tekintett állapot is inkább csak a társadalmi elvárások egy szegmensének próbál megfelelni. A patak-helyreállítás céljait az ár- és belvízbiztonság megteremtésével szemben továbbra is alárendelt szempontnak tekintik, holott ma már számos működő nyugat-európai példa bizonyítja, hogy a helyreállítás vízrendezési és tájrendezési eszközeivel az árvízbiztonság is növelhető.

KEVÉS FELSZABADÍTHATÓ TERÜLET, HOSSZÚ TERÜLETSZERZÉSI FOLYAMAT

Az előzőekben tárgyalt szemponttal ellentétes, hogy kevés a helyreállítás céljára felszabadítható terület, mivel a patak vízgazdálkodási területének megállapításakor az állandósított patakmeder és a fenntartási sáv képezte az alapot. Az egykori ártér többnyire nem állítható helyre, de gyakran zöldfelületi fejlesztésekre sincsen elég hely, a helyreállítás alaplétesítményeinek (pl. a folyamatos vízellátást biztosító tározók) létrehozására nincs lehetőség. Főként a városias, valamint a falusias és kertvárosias patakok esetében a patakpartig húzódnak a beépítésre szánt területek. Az árvízről megóvándó építmények a patakparthoz közel, sok esetben az egykori ártéren helyezkednek el. A helyreállítás számára felhasználható csatlakozó közterület kevés. Ha van megfelelő terület, annak bevonása a patakmenti zöldfelületi fejlesztésbe nem mindig megoldható (pl. közműterületek,

közlekedési területek stb.). A települési önkormányzat élhet sajátos jogintézményekkel, hogy a helyreállításra területet szabadítson fel, de ez akár kártérítést is vonhat maga után, amire egyik önkormányzat sem szívesen vállalkozik. Ha volna megfelelő tér a helyreállítási munkákhoz, az adott esetben hosszán elhúzódó rendezési termódosításokat (területhasználat-váltás, övezeti átsorolás) és telekalakításokat vonhat maga után, ami megint csak időben elnyújtja és bizonytalanabbá teszi a folyamatot.

Véleményem szerint a patakmenti táj megújulásának és a nagyobb tájépítészeti részvételnek a feltétele, hogy a tervezés menetét meghatározó jogszabályi háttér nyisson a vízgazdálkodási érdekek mellett más érdekek hasonlóan erős érvényesítésére. Élőhely-helyreállítás és zöldfelületi fejlesztések nélkül nehezen tudok patak-helyreállítást elképzelni. A nyitás egyik első lépése lehet, ha a tervezési folyamatba egy magasépítési engedélyezési eljárás is beépül. Így talán a többi érdekekkel ütköztetve a tájépítészeti minőség, a funkcionális, ökológiai és esztétikai értelemben vett tájbaillesztés is számonkérhetővé, a tájépítészeti tervezés eszköztárát használva egyértelművé válik.

SUMMARY

OF CREEKSIDE LANDSCAPE MANAGEMENT THROUGH THE EYES OF A LANDSCAPE ARCHITECT

As a researcher I have been dealing with planning and design aspects of stream restoration. While its international practice has a long history and colorful publicity, Hungarian restoration examples are very few and special, basically without any landscape aspects. In this short article I looked after reasons why landscape architects have practically no role in the process, and also the reasons why Hungarian projects are controversial from ecological and aesthetical point of view.

Stream-side landscape of Hungary has been continuously under management for a long time. By the 20th century landscape became heavily modified. Present land use has no direct contact with the surface water and streams perform no direct interest to the inhabitants. Basically it serves a surface

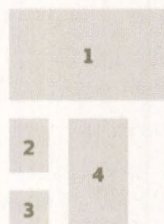
water channel with rising extremity of flood and polluting events. Although a renaissance of restoration can be experienced all over the world, it still remained a simple water control question in Hungary. By analyzing the planning and design process and the legal background, besides many other reasons, we can point out the lack of a landscape aspect and therefore the lack of landscape architects in the planning system of the projects. Stream restoration is regulated as a technical infrastructural network plan without a concept of wetland habitats, green spaces, land use, scenic features, functional rebirth of streamside areas. National legislation does not set any landscape expectations, no architectural control of the process. Until landscape guidelines are not regulated as obligatory part of the planning process, it is difficult to gain an important role and experience for landscape architects in the complete restoration project. ●

POPLAR PARK, LONDON – POSZTINDUSZTRIÁLIS PARK A LEA FOLYÓ VÖLGYÉBEN

POPLAR PARK- POSTINDUSTRIAL PARK IN THE LEA VALLEY, LONDON

SZERZŐ:
KAPOSI NÓRA

KONZULENSEK: M. SZILÁGYI KINGA,
GERGELY ANTAL, GAVIN FANCOTE

1. kép: Jelenlegi állapot – átnézeti fénykép / Present-day aerial view of the site

2. kép: A tervezett Leamouth-félszigeti beruházás / Future development of Leamouth Peninsula

development of Leamouth Peninsula

3. kép: A tervezett Canning Town-i beruházás / Future development of Canning Town

4. kép: Zöldfelületi rendszer a Lea folyó mentén / Green corridor by River Lea

A RENDELTÉSELŐZŐ helyszínválasztás két éves londoni gyakorlati időmnek köszönhető, melynek során megragadott a hely szelleme, a folyamatosan épülő, előnyösen vagy előnytelenül, de mindenképpen dinamikusan változó városkép. A 2012-es olimpiai játékokra való felkészülés beruházások tömegét indította meg. A tervezett olimpiai park pedig egy legendásan elmaradott és szegény városrész, köznyelven az 'East-End' területére kerül majd. Az olimpiai fejlesztések egyéb beruházásokat is a területre vonzanak, új városi alközpontok létesülnek, nagy lakóterületi fejlesztések kezdődnek. A tervezési terület London keleti részén a Lea folyó partján, Poplar városrészben található, ahol az olimpiai beruházásokhoz kapcsolódó fejlesztések további nagymértékű változást hoznak.

A munka a terület történetének feltárásával, a várható városi fejlesztések, a zöldfelületi kapcsolatok, tájszerkezeti és ökológiai összefüggések, a tájhasználati módok, a terület jelenlegi állapota, környezetével való összeköttetése és a területre vonatkozó szabályozási javaslatok vizsgálatával kezdődött. Ezek ismeretében alkottam meg a koncepciót a volt gázgyári terület fejlesztésére az értékesnek ítélt épületek hasznosításával, és új kulturális, oktatási, szabadidős és zöldfelületi funkciók telepítésével! ▶

1. A London Borough of Tower Hamlets- Leaside Area Action Plan- Interim Planning Guidance, Tower Hamlets- Local Development Framework, Lea Valley Regional Park Development Framework, The London Plan- Spatial Development Strategy for Greater London, a Lower Lea Valley- Opportunity Area Planning Framework- Strategic Planning Guidance és a Local Biodiversity Action Plan for Tower Hamlets alapján

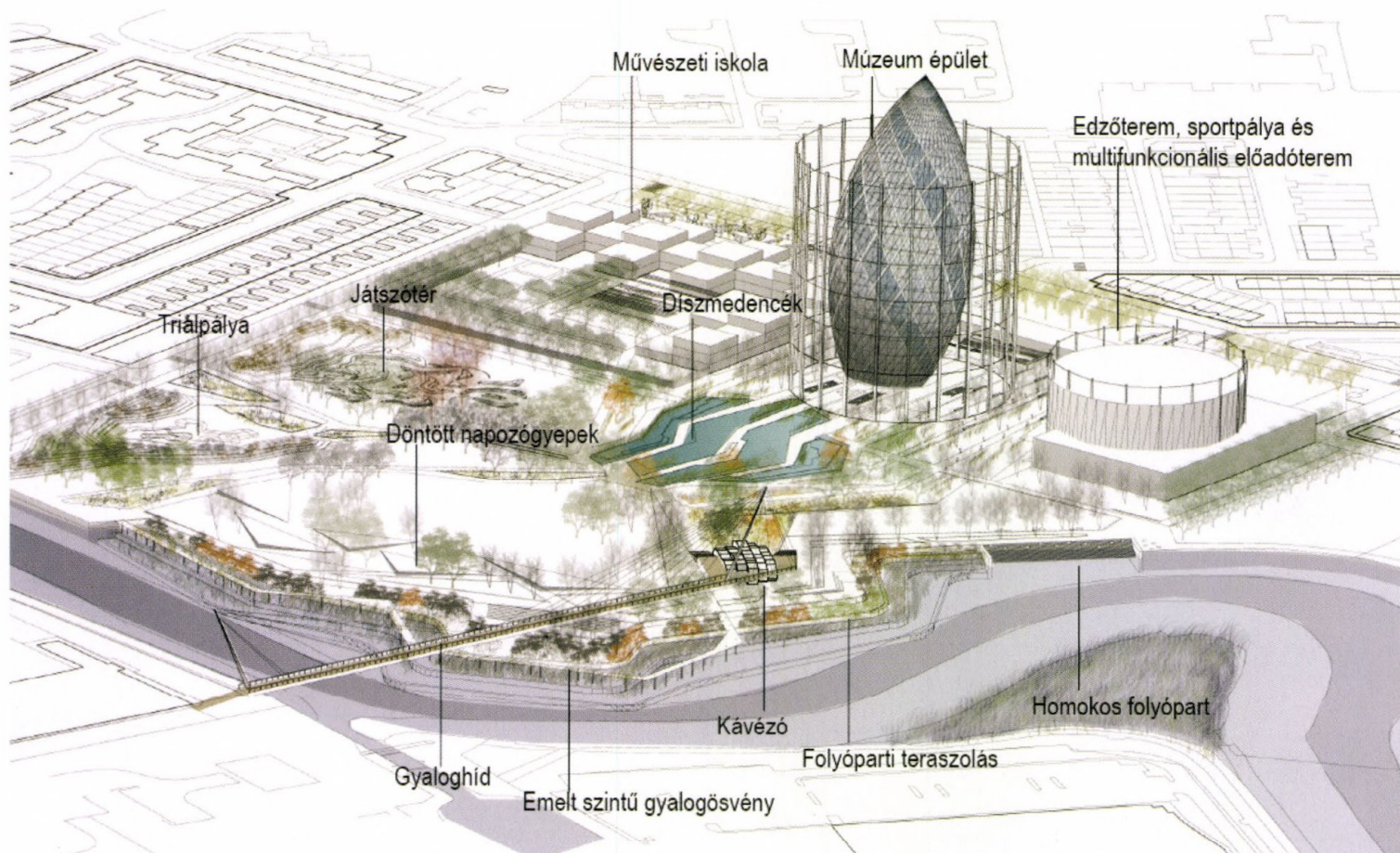

- _____ Hackney Marshes
- _____ Olympic Park
- _____ Stratford city centre
- _____ Victoria Park
- _____ Lea folyó
- _____ Mill Meads
- _____ Twelvetreets Crescent Park
- _____ Mile End Park
- _____ Poplar River Park
- _____ 'Exotic Wild'
- _____ Bow Creek Ecology Park
- _____ Canning Town Park
- _____ East India Dock Basin
- _____ Canning Town city centre
- _____ Leamouth Peninsula

Zöldfelületi rendszer a Lea folyó mentén
Green corridor by River Lea

- Meglévő városi parkok - Existing city parks
- Meglévő kerületi parkok - Existing district parks
- Tervezett parkok - Proposed parks
- Meglévő zöldfolyosók - Existing green corridor
- Javasolt zöldfolyosók - Proposed green corridor
- Lea völgyi főbb fejlesztési gócpontok
Major developments in Lea Valley

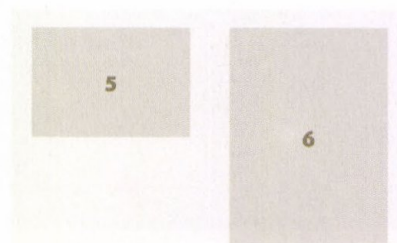
A TERVEZÉSI TERÜLET LEHATÁROLÁSA ÉS TÖRTÉNETE

A 9,5 hektáros tervezési terület Kelet-Londonban, Poplar városrészben, a Tower Hamlets kerület keleti részén, a Temzébe ömlő Lea folyó völgyében, a torkolattól egy kilométernyire helyezkedik el. Poplar az egyik legszegényebb része Londonnak, korszerűtlen, részben kihasználatlan vagy már bezárt ipartelepekkel teletűzdelve. Az Abbott Road, Oban Street, Blackwall Trading Estate és a Lea folyó kanyarulat által két oldalról körülvárt tervezési terület is ipari jellegű. A tervezési területen jelenleg ideiglenes funkciók kapnak helyet, nagyméretű, a kerület által üzemeltetett parkoló, konténeres autómegőrző és egy kivitelezési vállalkozó telephelye található itt, ezen kívül három működő gáztartály, melyek közül kettő hagyományos fémvázás külső felépítménye hasznosítható a kiépülő intézményi zóna területén.

A térség története hosszú időre tekint vissza, a rómaiak voltak az első telepesek London területén, és valószínű, hogy a Lea folyót vízi útként használták egyik jelentős városuk, Verulamium eléréséhez. Az Isle of Dogs, Poplar és Blackwall területek az 1600-as évek elejétől fogva az ipari terjeszkedés célpontjai voltak. A

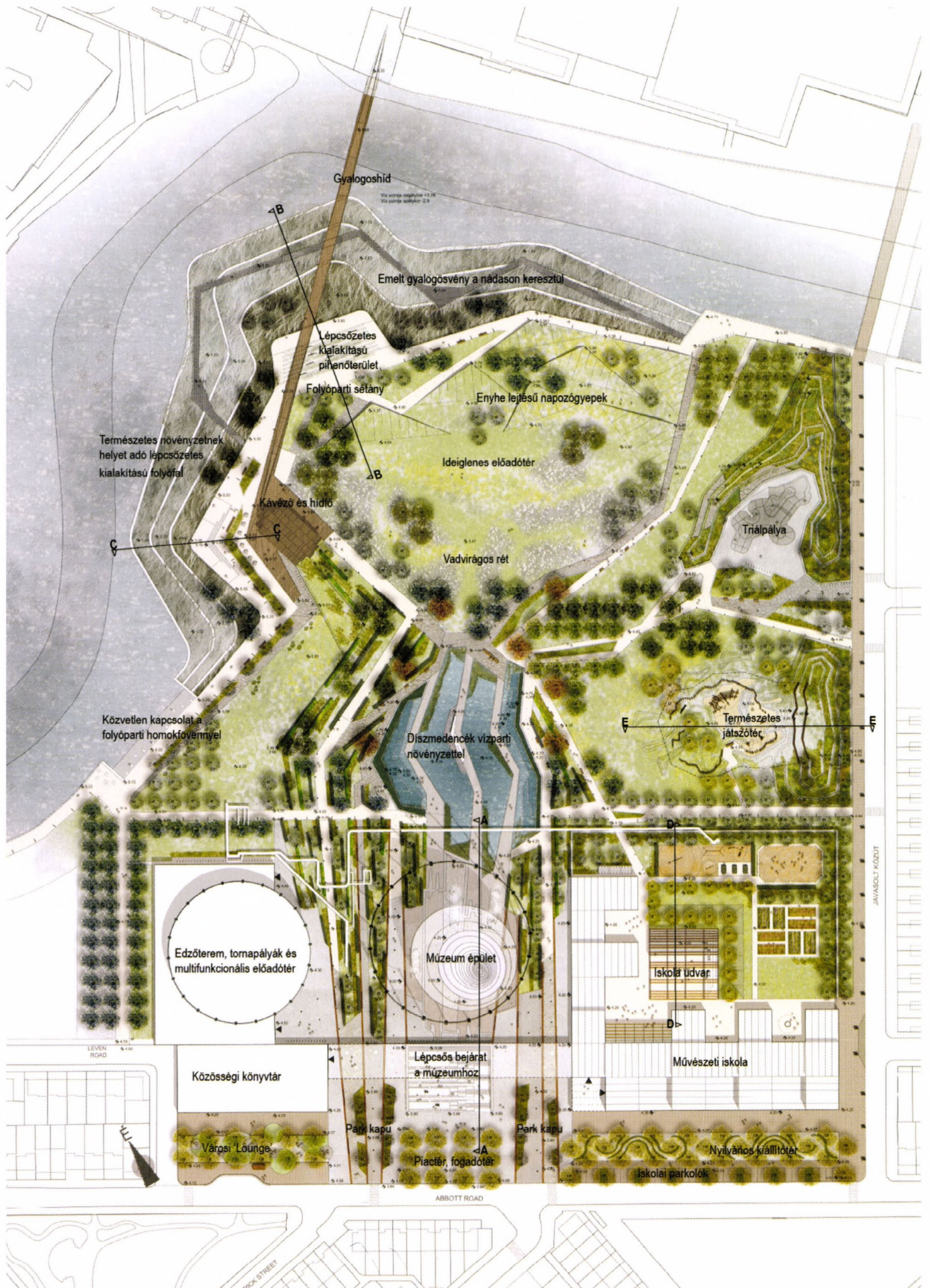
20. század végéig a Temze és a Lea folyó partjára telepedett számos hajóépítő vállalat, különféle vegyüzemek és gázgyár. A munkások elhelyezésére gyenge minőségű lakóterületek létesültek. Az 1860-as évek után a terület ipara hanyatlásnak indult, tömegek költöztek el, üres lakóházakat és ipari létesítményeket hagyva hátra. 1887-ben a lakosság majdnem 40%-a élt a létminimum alatt, Poplar lett az egyik legszegényebb városrész Londonnak². A második világháború idején stratégiai fontossága természetes célponttá tette az East-End-et. A bombázások nagy kárt tettek a lakóterületekben és az ipari létesítményekben egyaránt, a háború befejezése után azonban megkezdődött a kerület újjáépítése. Az 1980-as évek elején jött létre a London Docklands Development Corporation, mely a térség rehabilitálását tűzte ki célul, ezzel a Docklands és környezete történetében új fejezet kezdődött. ▶

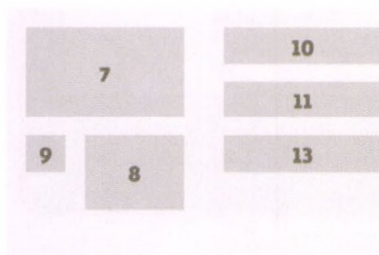
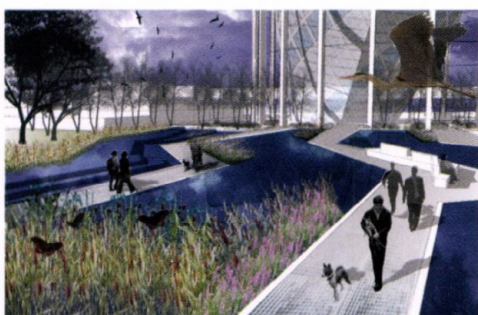
2. Survey of London- Volume XLIII- Poplar, Blackwall and the Isle of Dogs- 1944 alapján

5. kép: Átfogó látványterv / Aerial view of proposed development and park

6. kép: Konceptióterv / Conceptual Plan

7. kép: A park bejárata az Abbott út felől / Park entrance from Abbott Road

8. kép: Párásító vízarchitektúra a múzeum épülete mellett / Misting water feature at the museum building

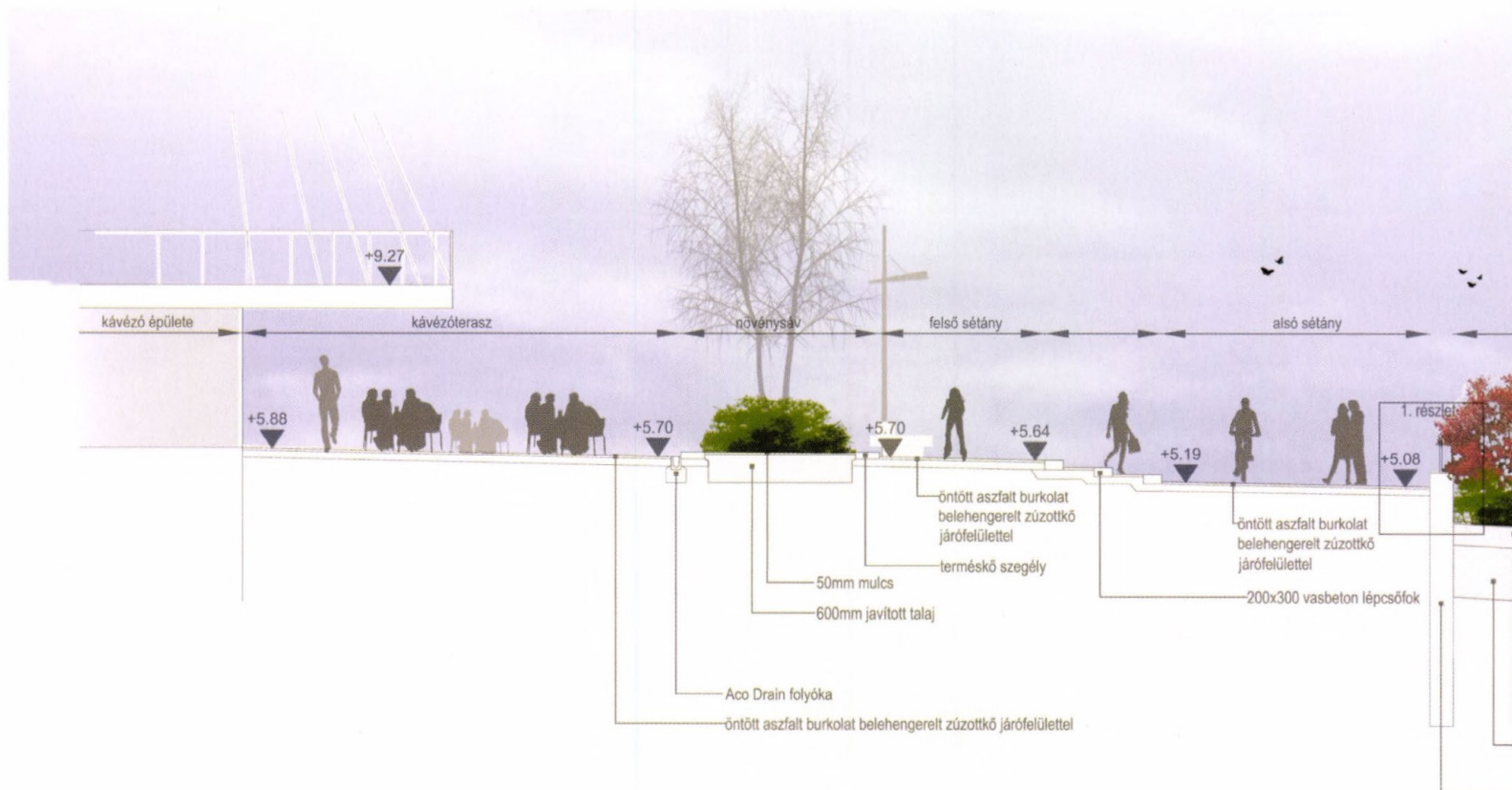
9. kép: Vízmedencék perspektivikus nézete a park felől / View of the pool from the park

10. kép: Folyóparti teraszolás lépcsős pihenőterülettel, gyalogshíddal a háttérben / Section of riverside terraces with stepped resting area, and pedestrian bridge at the background

11. kép: E-E metszet: Játszótér metszete / Section of playground

12. kép: E-E metszet: Iskolaudvar metszete multifunkcionális játé- és rendezvényterrel, játszótérrel / Section of schoolyard with multifunctional playing area and auditorium

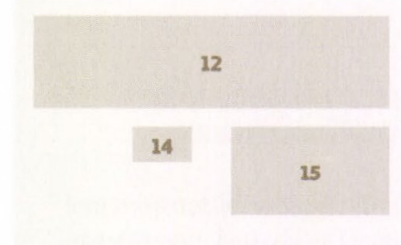
13. kép: E-E metszet: Iskolaudvar metszete multifunkcionális

KONCEPCIÓ ÉS TERVISMERTETÉS

Javaslatomban egy olyan zöldterületi és intézményi zónákból álló fejlesztési elképzelést fogalmazok meg, mely illeszkedik a környező nagyívű beruházásokhoz, és nem csak új közösségi funkciókat telepít a városrészbe, de meghatározó vizuális elemei által identitást teremt az új parknak, illetve városrésznek. Ikonikus 'landmark' épülete a magasabb gáztartály külső, fémrácsos felépítménye belsejében elhelyezkedő, forgástest alakú, hajlított üveg és fém homlokzatú múzeum. A keretező épületegyüttesben közösségi könyvtár, multifunkcionális előadótér, edzőterem és művészeti iskola kap helyet. Az intézményi zónát tágas fogadótér egészíti ki, mely arányaival illeszkedik az épületek nagyságához, és ideiglenes rendezvényeknek is helyet biztosít. A tervezési terület 5 zónára osztható. A városi teret egy reprezentatív, intenzívebb növénykiültetésnek és nagyméretű vízmedencének helyet adó térség kapcsolja össze a park többi részével. A folyóparti sétány a parkot köti össze a környező zöldfelületekkel, illetve lakóterületekkel, mely egyben fontos gyalogos-kerékpáros közlekedési útvonal is. A folyófal átvágásával és az árvízvédelmi rendszer áthelyezésével természetes

zonációs teraszok alakíthatók ki, melyek a honos növényvilág megtelepedését segítik elő, új ökológiai értéket létrehozva. Kiemelten foglalkozom a víz szerepével, mivel a folyóparti fekvés olyan kedvező adottság, melyet a tervezés során igen fontosnak tartottam. A folyóparti sétányt a park észak-nyugati részében egy gyalogoshíd köti össze a túlparttal. A park keleti részén fekvő új főutat mesterséges terepalakulatok választják el a javasolt sportpályától és játszótértől. Részletes kertépítészeti terv a fogadótérről készült, melyben felvázolom az általam fontosnak tartott irányelveket, a történeti-ipari értékek hangsúlyozásával. A kiemelt területen az ipari múlt elsősorban az anyaghasználatban köszön vissza. A gáztartályok megtartott vázépülete az egykori ipari funkciót idézi, az iskola hajókonténerekből felépülő tömege a tradicionálisan hajógyártással foglalkozó városrész múltjára és a jelenlegi ideiglenes használatra, a konténeres autómegőrzőre emlékeztet. A könyvtár előtti területen található az ún. 'Városi Lounge', ahol gumiabroncsból készült, egyedi készítésű utcabútorok kapnak helyet. A téren elsősorban beton burkolatot alkalmaztam, a park felé futó kortenacél sávokkal, melyek helyenként pad formában gyűrődnek fel, illetve a fogadótér területén

12. kép:

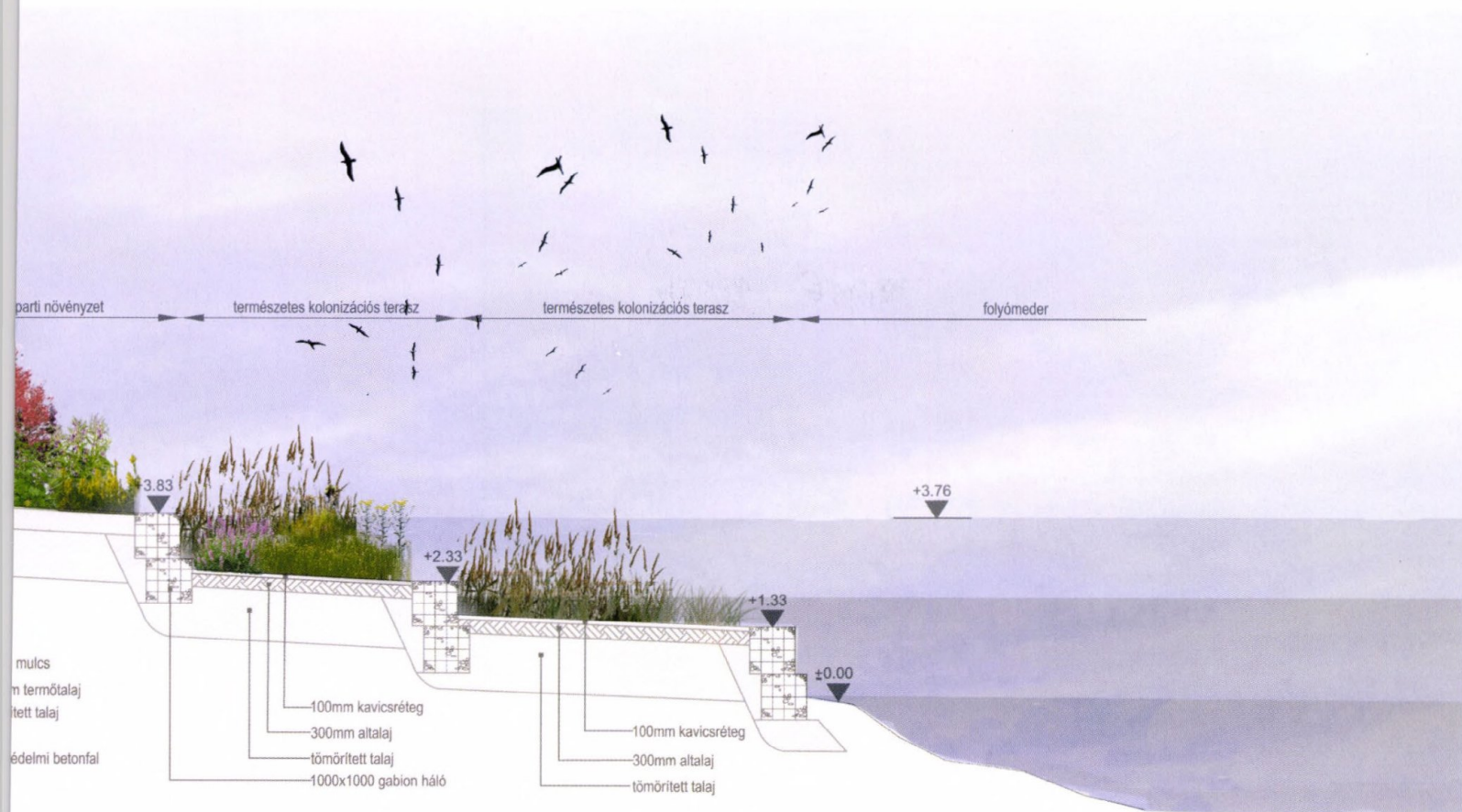
C-C metszet:
Folyóparti teraszolás,
sétány és kávézó
teraszkapcsolata a
gyalogoshíddal /
Section of riverside
terraces with
promenade and café
connection

14. kép:

A múzeum
lépcsős fogadótere /
View of stepped
entrance area of the
museum

15. kép:

Az iskola
épülete az Abbott út
felől / View of the
school building from
Abbott Road

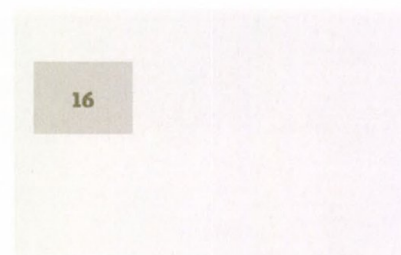

texturált betonból kialakított sávokkal, melyek gumiabroncs lenyomatú mintát kapnak. A városi tér és a park kapcsolatát a burkolt felületben megjelenő zöld szigetek hangsúlyozzák. A növényalkalmazásra átfogó javaslatot nyújtok, a park 5 zónája különböző karakterű növényzetet kap. A honos növényzet dominál a park nagy részén, csak a múzeum körüli reprezentatív tengelyben kap helyet több dísfaj. A parki irányultságot a lineáris rendszerű kiültetés hangsúlyozza, melynek struktúráját nyírott sövények erősítik. Modern formavilágú, kortenacélból vagy betonból készült utcabútorokat választottam, melyek jól illeszkednek a környezet hangulatához.

A BERUHÁZÁS JELENTŐSÉGE

A méretét tekintve lakóterületi park egyedi karaktere és közösségi/kulturális/szórakoztató funkciói révén nagyobb látogatói körre számíthat, mert városi szinten is népszerűvé válhat. A hely megközelítését megkönnyíti az új közúti híd megépítése a park észak-keleti felén, így könnyedén elérhetővé válik a Canning Town-i városközpont. A folyóparti sétány a környező lakó- és vegyes területekkel biztosít kapcsolatot, így a park

nagyobb körzetben gyalogosok illetve kerékpárosok számára is megközelíthetővé válik. Diplomamunkámban a terület revitalizációjára, új élőhely létrehozására törekszem. A beruházás anyagi vonzata ugyan nagy, de a terület fekvése, majdani intenzív használata, a környező nagy léptékű városfejlesztések és a 2012-es olimpiai játékok helyszínéhez ennyire közeli fekvése indokoltá teszi a merészebb javaslatokat. Tervezési feladatom jelentősége a barnamezős terület ökológiai-
lag aktív parkká való alakításában rejlik, mely nem csak a helyi lakosság számára vonzó célpont, de a város egyéb kerületeiből is látogatókat vonz. A terület látszólag csak egyik láncszeme egy hatalmas zöldfelületi fejlesztésnek, mégis törekszem arra, hogy a folyóparti sétány kialakításával és különleges kvalitások létrehozásával a fejlődő ökológiai hálózat kiemelkedő részévé váljon.

16. kép: Triálpálya távlati képe / View of the trial ground

SUMMARY

POPLAR PARK- POSTINDUSTRIAL PARK IN THE LEA VALLEY, LONDON

This diploma work deals with a site in East-London, on one of the most developing areas of the city. The historic East-End is transformed due to the Olympic games in 2012. Several major mixed-use developments are realized near to Poplar Park, such as the centre of Canning Town, the large-scale development of Leamouth Peninsula and other residential areas being built nearby. This means that there will be a high demand for quality open spaces and green areas. There will be a new linear park built adjacent to the River Lea on the disused former industrial area. The former gas factory site of Poplar will be transformed into a community park linked to the riverside walk. My concept proposes community buildings at the street frontage, and an urban square to create connection between the street, the buildings and the park. Two existing gas holders will be kept as landmark buildings for the development, to create a visual focal point. An extended background research process supported the work, which included the history, analysis of open spaces, ecological value, built elements, visual connection, traffic, and future developments nearby.

The park can be divided into 5 major areas: the community *building zone*, the representative axis, the riverside walk, the trial ground and the playground. The theme of the building zone is to provide an active street frontage and to create a connection between the street, buildings and

the park. In order to achieve this one of the existing gas holders will be transformed into a landmark building which serves as a museum. An art school and a library will be built on the street frontage. The other gas holder will be reused as a community gym and multifunctional auditorium. The library is linked to the school building by an elevated walkway. The landmark building of the museum stands in the middle of the representative axis, creating a visual focal point on the urban piazza. The *representative axis* is adjacent to the museum, it serves as a gateway to the park by drawing visitors into the park from the piazza. The square gives place to temporary programmes, like markets or performances. The museum building has a stepped entrance area at the street frontage. The urban piazza emphasizes the industrial history of the area. Concrete and corten steel materials are dominating on the square. Around the museum building misting water features give visual interest. The reflecting pool creates an extra visual effect from the other side of the building. The stepped water surface and marginal beds animate the space. At the end of the axis an extensive meadow is to be found, which serves as temporary festival place. Sloping grass terraces break the flatness of the riverside area. The *riverside walk* is formed by the intertidal terraces which will give extra ecological value to the park. The river wall will be set back, and terraces will be formed by gabion walls. This potential wetland habitat will give

place to self colonization of native marginals. A cafe is placed at the bridgehead of the pedestrian bridge, which has a terrace at the riverside. The *trial ground* and the playground are separated from the street frontage by artificial mounds. The playground accommodates wooden play equipments, smaller mounds and extended sand surface for natural play. The different characters of the 5 major areas will also be reinforced and expressed through the *planting* material.

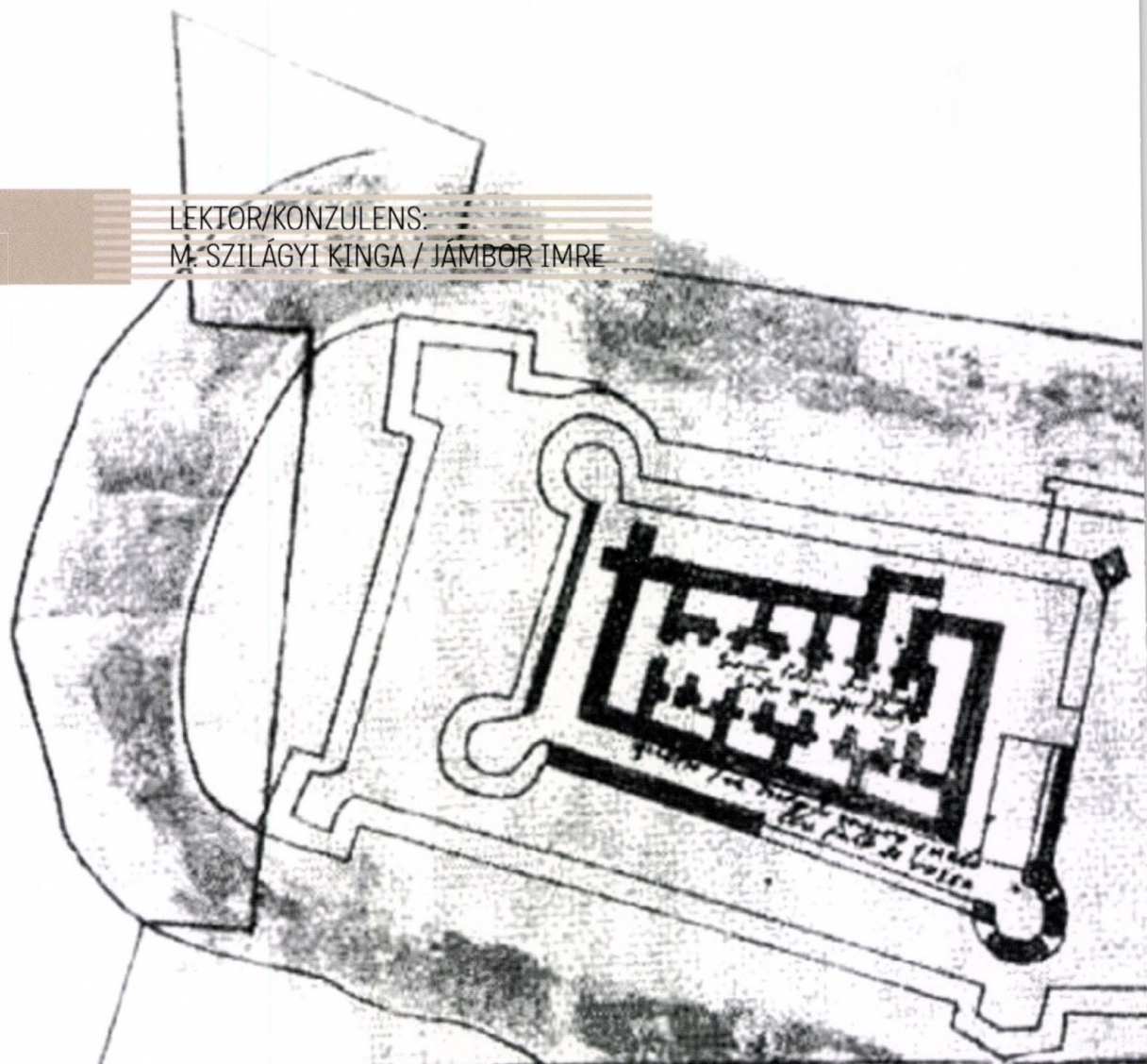
In Tower Hamlets Development Framework a new street and bridge is proposed, which will be used for vehicular traffic as well. The river walk accommodates pedestrian and bicycle routes, and a pedestrian bridge creates access to the other side of the river walk. A new bus station will be built adjacent to the community buildings. By making new connections it will become easier to reach the park for the local residents, as well as people from other parts of the city. This park will be only one part of the major green corridor development in the Lea valley, but by establishing new community functions and giving unique character it is meant to become a widely known destination in the city. ●

GYULA – AZ EGYKORI SZIGETERŐD TÖRTÉNETE ÉS LEHETSÉGES JÖVŐKÉPE¹

GYULA – THE HISTORY AND A POSSIBLE VISION OF THE FORMER ISLAND FORTRESS

SZERZŐ:
KISS MÁRTA

LEKTOR/KONZULENS:
M. SZILÁGYI KINGA / JÁMBOR IMRE

A GYULAI középkori téglavár sokak által jól ismert, mint a város egyik legfőbb jelképe. A vele szemközt épült Almásy kastélyról és parkjáról, illetve az ezeket egy egységbe foglaló, a Körös-ágakkal lehatárolt egykori szigeterődöt körülvevő palánkvárról² azonban méltatlanul kevés szó esik, pedig a terület története tartogat még érdekes, izgalmas részleteket. Az egykori szigeterődöt körülvevő várak medrének mélyedése még most is felfedezhető a vár környezetében.³ A terület bővelkedik műemlékekben. A legismertebb

a már említett téglavár, közvetlenül mellette található a kör alaprajzú rondella, amely annak idején ágyútoronyként működött. A várépülettel szemben áll az Almásy kastély épülete, amely összeépült az egykori huszárvár kapuépítményével, a huszártoronnyal. A várárok felett ívelt át a Kis-híd, amely szintén műemlék, csakúgy, mint a híd mellett álló őrház, a Kapusház (9. kép).

Gyula első okleveles említése 1313-ból való.⁴ Ekkor még Gyulamonostorának hívták a települést, fő jellegzetesége szerzetesháza volt. Fölemelkedését

*Manell von Gyula der alte Zitel
auf der Insel gestanden
die Hauptburg hieß Gyula
das Thurnen gantz flantz*

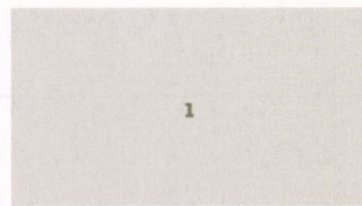
1 'A gyulai szigeterőd múltja, jelene és lehetséges jövője' című dolgozat 3. helyezést ért el a XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencián. Miskolc, 2009.04.14-16. Konzulens: Jámbor Imre

2. A palánkvár általában többretegű fal, amely nem tisztán agyagból, földből készült, az alapvető eljárások hasonlósága miatt azonban lényegében a vert fal változatának tekinthető. A többretegű fal zsaluzata nem deszka, hanem karókkal erősített sövényfonás, esetleg zsílipelt deszka- vagy boronafalazat. Az alapvető különbség abban rejlik, hogy a föld betömítése után a zsaluzat keretét nem bontják el. A sáncot általában a vár előtti szabad térségben alakították ki, oly módon, hogy a várarak földjét kifelé dobálták, ezzel újabb akadályt

képezve az ostromlóknak. Állhatott csak földből, de a belsejét általában faszerkezet is erősítette.

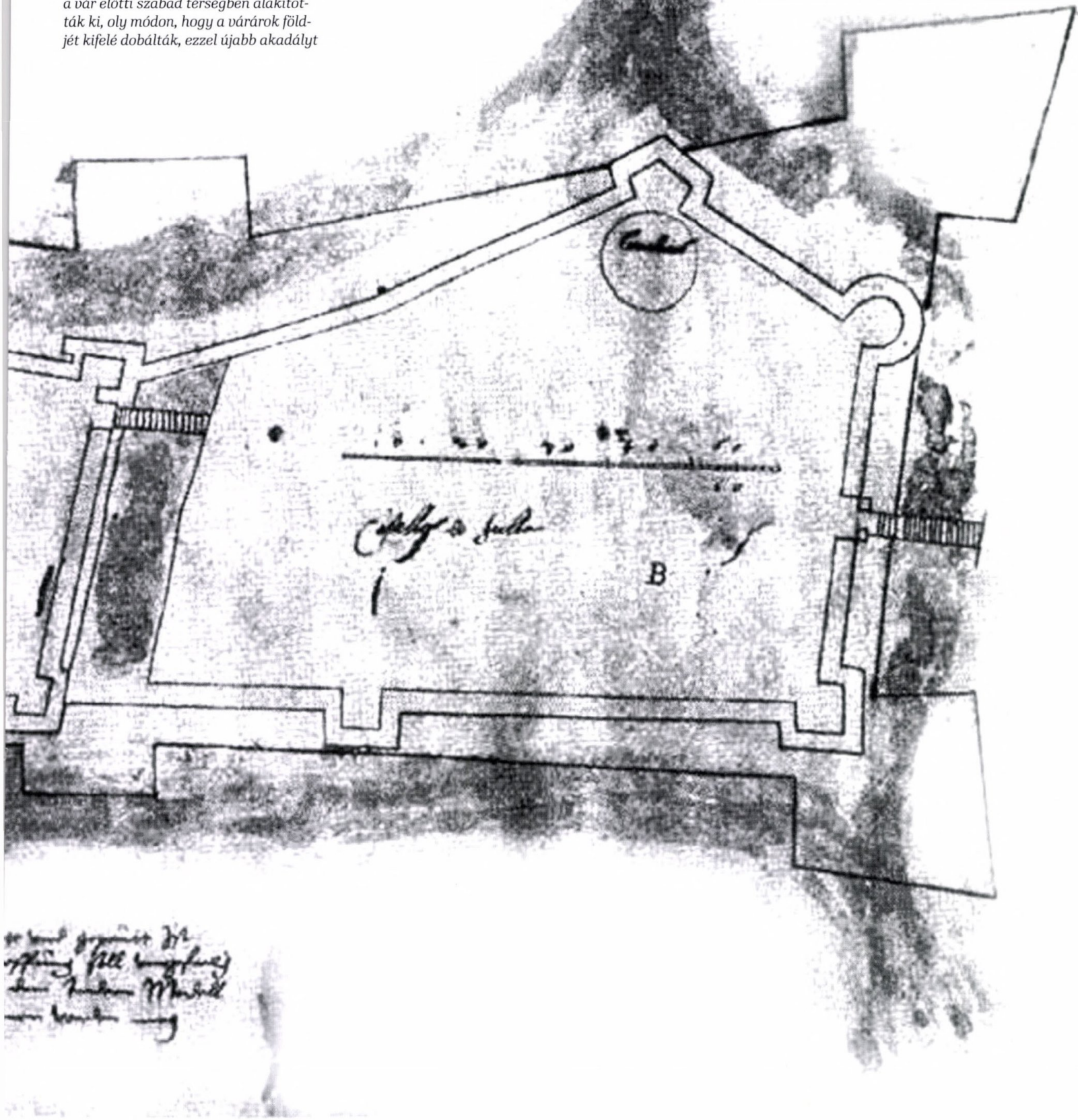
3. Az egykori várarak maradványa a Csónakázótó a vár előtt, az árok egyéb szakaszai víz nélkül, gyepes mélyedéseként láthatóak a vár és a kastély körül.

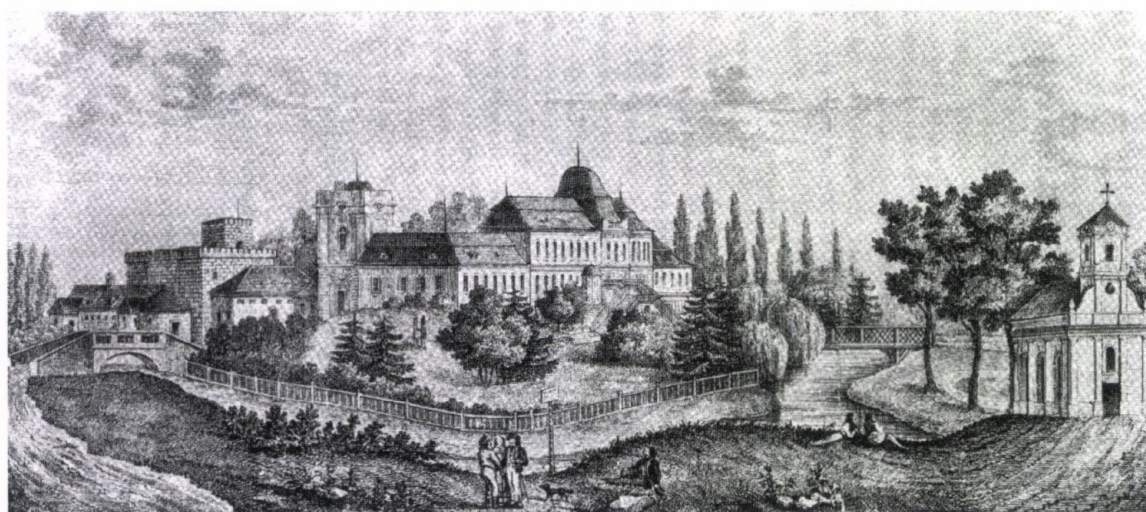
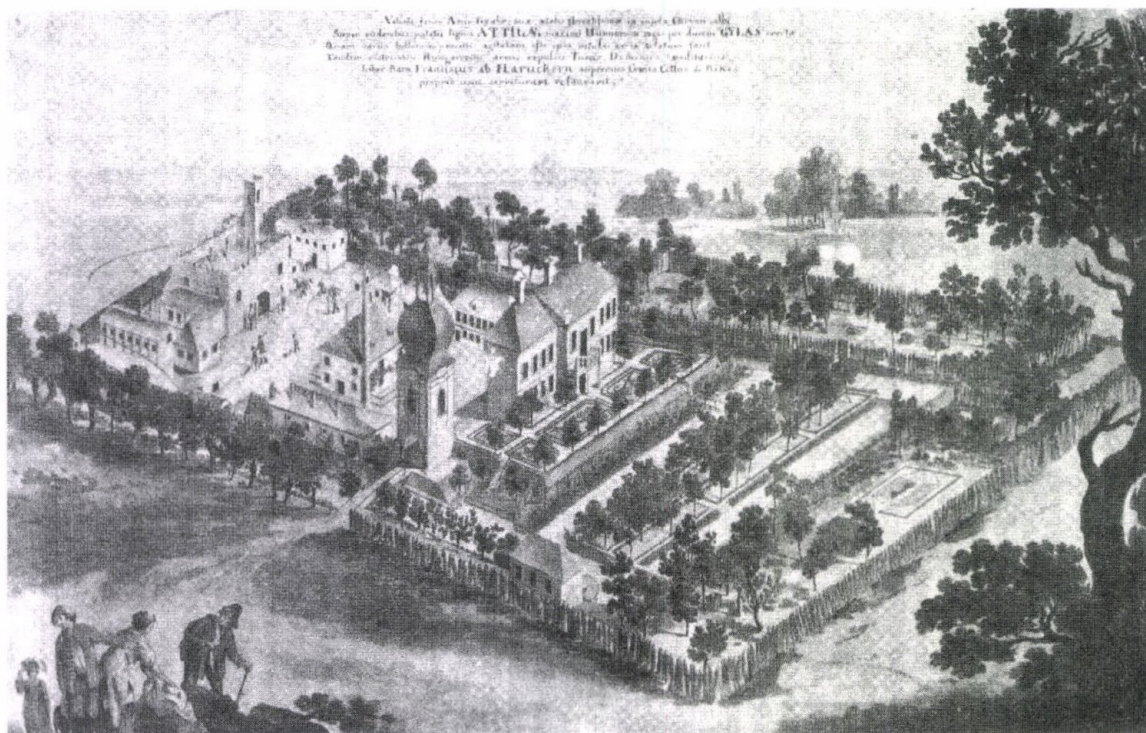
4. Károly Róbert 1313. jún. 20-án és 22-én két oklevelet állíttatott ki a Fehér-Körös melletti Gyulamonostorán, így az oklevél nem gyulai vonatkozású, de itt jelenik meg először. Scherer Ferenc: *Gyula város története*. 1. kötet. Gyula, 1938. pp. 36.

1. kép: Paolo Mirandola átalakítási terve a várról /The plan of the reconstruction by Paolo Mirandola

(SCHERER FERENC: GYULA VÁROS TÖRTÉNETE. 1. KÖTET GYULA, 1938. PP. 181.)

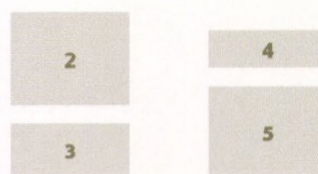
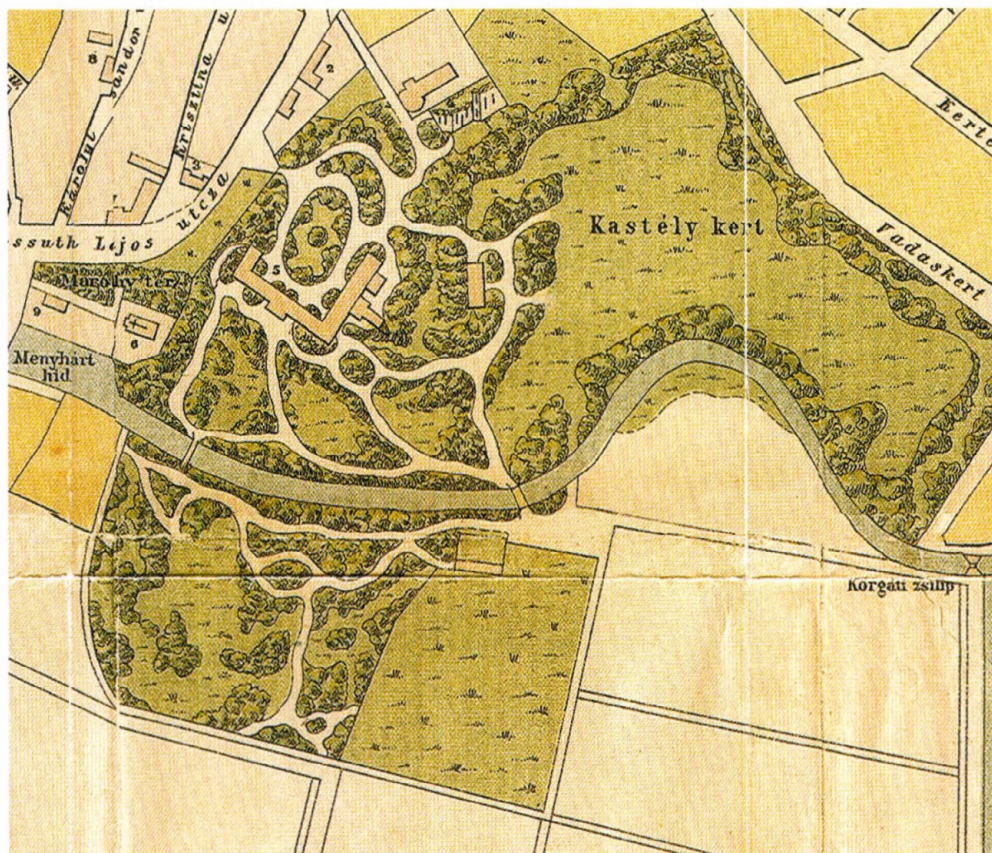
az a tény segítette, hogy Károly Róbertnek köszönhetően az itt lévő birtokok egy hatalmas uradalom központjává váltak. A térség fejlődésében meghatározó szerepet játszott Maróthi János macsói bán, aki valószínűsíthetően a vár építetője.⁵ Az építkezés 1403 körül kezdődött, ezután több ütemben fejeződött be, majd a mohácsi vész utáni időkben vált a vár hadászati szempontból jelentőssé, ekkor 1528-29-ben megépült a huszárvár a várral szemközti területen, amely a lovagnak és a katonaságnak a szálláshelyéül szolgált. A következő fontos időszak a török harcok kora, ekkor az utolsó és leghíresebb várkapitány, Kerecsényi László 1561-ben a várépület felújításához kezdett. Ennek kapcsán maradt ránk egy fontos, értékes ábrázolás, a vár bővítési terve 1562-ből, ame-

lyet Paolo Mirandola olasz hadmérnök készített (1. kép).⁶ A terv szoros összefüggésben áll a jelenlegi fejlesztési tervekben megálmodottakkal, amelyre a cikk később tér ki. 1566-ban a törökök ostrom alá vették a várat, kilenc hét után el is foglalták, ezt követően Gyula közel 130 évig, 1695-ig török kézen volt.

1720-ban Harruckern János György udvari hadtápszállító érdemeiért megkapta a gyulai uradalmat és a várat is az uralkodótól.⁷ 1723-ban felépíttette emeletes kastélyát a huszárvár területén. A várépületet átalakították gazdasági célokra, kívül gazdasági épületekkel építették körül, itt tartották a vármegye gyűléseit, pénztár, levéltár, serfőző és pálinkaház működött benne, valamint a földszinten börtön. Fia, Harruckern Ferenc a huszárvár kapu-

tornyát, melyen át a kastélyba bejárat vezet, barokk stílusú átalakítással felújította, emeletesre építtette át, rajta órát helyeztek el, és párnatagos toronysisakkal fedték le. A kastély bővítésére Franz Anton Hillebrandt, kamarai főépítész 1761-62-ben tervet készített, de ez nem valósult meg. A kastély 1795-ben leégett.

Az akkori kertre vonatkozó egyetlen forrás az 1749-ben készült veduta-pár,⁸ amely a területet nyugatról és keletről ábrázolja (2. kép).⁹ Mindkét képet Hueber Antal kapisztránus szerzetes rajzolta, aki Harruckern Ferenc békési főispán udvari papja volt. Az ábrázolások a geometria uralkodását hangsúlyozzák. A kastély homlokzata előtt egysornyi himzéses parter, majd a következő teraszon keskeny sor boszské látható. A kertet körülvevő cölöpkerítés is ábrázolva van,

2. kép: A Harruckern-kastély 1749-ben / The Harruckern castle in 1749 (SCHERER FERENC: GYULA VÁROS TÖRTÉNETE. 1. KÖTET GYULA, 1938. PP. 341.)

3. kép: A gyulai vár és kastély 1857-ben / The brick castle and the Wenckheim-castle in 1857 (SCHERER FERENC: GYULA VÁROS TÖRTÉNETE. 2. KÖTET GYULA, 1938. PP. 99.)

4. kép: A három katonai felmérés térképlapja / The map sheets of the first, the second and the third military survey (HADTÖRTÉNETI TÉRKÉPTÁR)

5. kép: 1897-es térkép a területről / 1897 map of the area (SCHERER FERENC: GYULA VÁROS TÖRTÉNETE. 1. KÖTET GYULA, 1938. TÉRKÉPMELLÉKLET.)

és az egész együtttest vizesárok veszi körül. Látható a rajzon egy palánkkal körülvevett teknősbékás tó, oldalt pedig a cölöppökkel körbezárt vadaskertek.¹⁰

Wenckheim Józsefné 1798-ban a leégett kastély helyére felépíttette az új kastélyt. Ennek központi részét kápolna foglalta el. 1801-ben ez az épület is a nagy gyulai tűzvész áldozata lett, amely szinte az egész várost elpusztította. Ezután gróf Wenckheim Ferenc hívására került Gyulára id. Czigler Antal a leégett urasági kastély megújítására. Ettől fogva mint urasági építőmester 60 éven át állt a Wenckheim család szolgálatában. Az új, késő copf stílusú kastély 1803-ban épült fel. A volt kaputorony már akkor összeépült a kastéllyal, ennek az átépített toronynak a mását építették meg a kastély keleti oldalán. Almásy Dénes

az épületet felújította 1888-ban, majd 1902-ben az oldalszárnyakat emeletesre építtette Sztraill Ferenc építésszel.

Miután a kastély az Almásy család tulajdonába került a Wenckheimektől 1888-ban, Wenckheim Frigyes és Wenckheim Krisztina vissza akarta vásárolni családjának, azonban az Almásy család nem akarta eladni reális áron. Emiatt épült meg Szabadkígyóson a Wenckheim család – és az akkori Magyarország – egyik legnagyobb és legimpozánsabb, valamint legmodernebb kastélya.

A három katonai felmérés térképlapjain jól nyomon követhető a vár környéke és a kastélykert átalakulása (4. kép). Az első katonai felmérésen látható, hogy a várat körülvevő árok még létezik, a sziget déli oldalán még a Harruckern kastély

5. Scherer i. m. pp. 43-44, 54.

6. Scherer i. m. pp. 180.

7. Scherer i. m. pp. 276.

8. Veduta: egy város vagy épület sokszorosított grafikája, ami kimondottan a dokumentálás és bemutatás céljából készül.

9. Mindkét veduta megtalálható: Fatsar Kristóf: *Magyarországi barokk kertművészet*. Budapest, 2008. pp. 120.

10. Fatsar i. m. pp. 119-120.

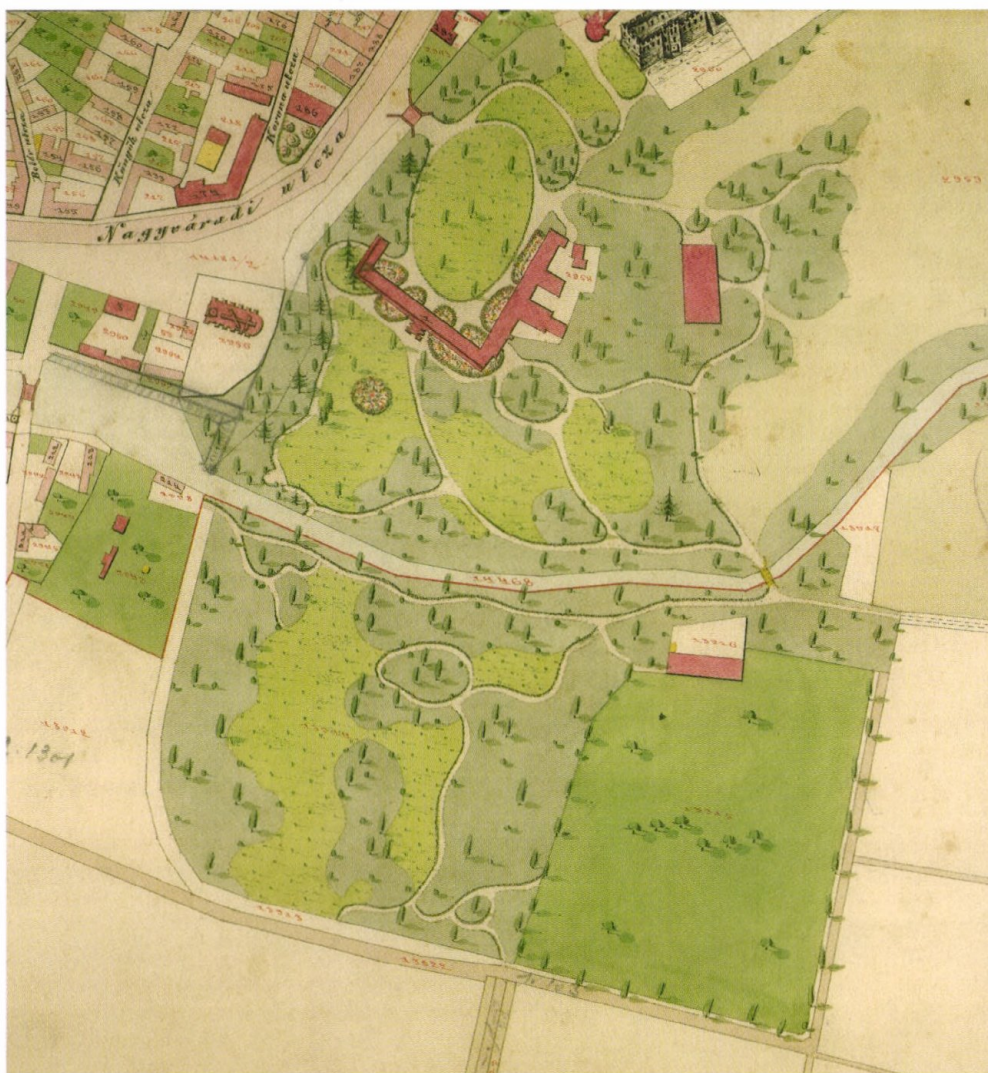
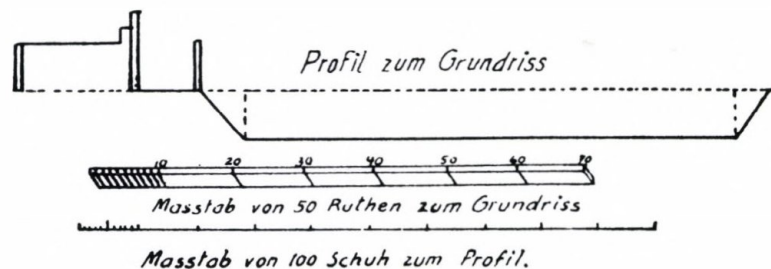
áll. A környező mocsaras, erdős területek is felismerhetőek. A második katonai felmérésen már nem találjuk a várárkot, azonban a Körös folyó kastélytól délre levő ágai jól látszanak, az itt megjelenő kastély már az új Wenckheim kastély. Jelképesen ábrázolták a barokk kertet, amely ekkor lehetett itt, erre utalnak az épület előtti körcikk alakú parterek. A vár valószínűleg ekkor rossz állapotban volt, a térképen mintha csak töredékeit ábrázolták volna. A harmadik felmérésen már egyértelműen látszik a tájképi kert oldott, laza útvonalrendszere.

A kastélykert és a kastély legjelentősebb időszaka az 1800-as évekre tehető. A várost ábrázoló 1897-es térkép jól mutatja az egykori tájképi kialakítású kastélykert kiterjedését (5. kép). A 8 hektár kiterjedésű parkot 1812-ben tervezték és épít-

tették a nagy tűzvész után, angol mintára. A kerttervező személye nem ismert. Tudjuk, hogy volt itt halastó, rákos-tó, teknősbékás-tó, hattyús-tó, dámvadaskert, fácánoskert, zöldségeskert, virágoskert és szőlő.¹¹ A parkot számos, századforduló után készült képeslap ábrázolja, ezek jól mutatják a park egykori képét, hangulatát (6. kép). Szerencsére több térkép is maradt ránk, amelyek a kastélyparkot ábrázolják. Az 1884-es kataszteri térképen érdemes megfigyelni az épület melletti kertrészek kialakítását. Feltehetően sövényrel szegélyezett virágfelületek, és oldott íves vonalú szórt burkolatok vették körül (7. kép).

Régi leírások is ismertetik a park néhány részletét, amelyből megállapítható, hogy a kastélykert nagy jelentőséggel bírhatott azokban az időkben: „A régi vár

maradványa, s az újabb kastély egy kertté alakított nagy udvar két szélső pontján alig 400 lépésnyire szemközt állnak egymással, de egymást nem üdvözölhetik rokon pillantással, – közójük rakott az irigy építész egy nagy grófi istállót; kár! – hadd bámultak volna egymásra;...– E kastély a várudvar nyugati részén áll, jól rendezett s elég tisztán tartott angol kert környezi, benne a fehér Körös egy ága szigeteket alkot, hol egy regényes helyen levő kút a legjobb ivó vizet adja Gyulának; a tágas üvegházba a derék öreg kertész több üveg alá valót is rakhatna; – e kert mellett van a vadaskert, mellynek gyönyörű vadgesztenye s száz éves kőrösfái árnyában pár év előtt számos dámvad tanyázott, – most már a csorda nagyobb része lelövetett, – e vadaskert mellett van az igen szép és derék lovaglós iskola.”¹²

6. kép: Régi képeslapok a századforduló környékéről / Old postcards from the turn of the century (ÜDVÖZLET GYULÁRÓL; GYULA VÁROS TÖRTÉNETE RÉGI KÉPES ÜDVÖZLŐLAPOKON 1899-1960 2006.)

7. kép: 1884-es kataszteri térkép / 1884 catastral map (BÉKÉS MEGYEI LEVÉLTÁR - O38_1)
8. kép: A palánkvár metszete 1695-ből / The segment of the palisade from 1695 (SCHERER FERENC: GYULA VÁROS TÖRTÉNETE. 1. KÖTET GYULA, 1938. PP. 186.)

Scherer¹³ monográfiájában ír a kivilágított kastély szépségéről: a kivilágított várost „nagyszerűen múlt felül a Wenckheim grófok legékesebben kivilágított palotája és angol kertje, mely minthogy a városon kívül különzött s emelkedett helyen áll, varázsfényű tündéri kastélyként ragyogott az éj homályában. Különösen a kert növénylombjai közt sűrűen felállított apró lámpák úgy tűnnek föl, mintha az ég rezgő tűzcsillagai a földre hullottak volna le.”¹⁴

1812 körül kezdik el elbontani a palánkfalakat, a bástyákat, és feltölteni a várarkot. A 1918-as forradalom idején arról tárgyalnak, hogy a várat végleg elbontják, és a tégláit lakóházépítésre használják fel, szerencsére ez nem történt meg. A második világháborúig a várban csupán annyi történt, hogy a tor-

nyában víztartályt helyeztek el, ahonnan a kastélyt látták el vízzel. A második világháborúban a toronyban magas-megfigyelő volt. Az egykori tájképi kastélypark nagy részében az 1950-es évek vége óta a Várfürdő működik. Egy részét közparkként használják Csigakert néven. A vár helyreállítása előtérbe került a háború után. Az ásátások 1956-ban kezdődtek meg, és 1961-ben fejeződtek be. 1965-ben megnyílt a vármúzeum az ásátás anyagából és az Erkel Ferenc állandó vár- és gazdaságtörténeti kiállításból.¹⁵ A várépület helyreállítása 2005 tavaszán fejeződött be. Az Almásy kastély közel tíz éve elhagyatottan, üresen áll a vár szomszédságában, amióta az 1957 óta itt működő csecsemőotthon más épületbe költözött. Remélhetőleg a jövőben új funkciót betöltve ismét életre kel.

11. Busa László kutatása alapján. Megtalálható a Békés Megyei Levéltárban, Gyulán.

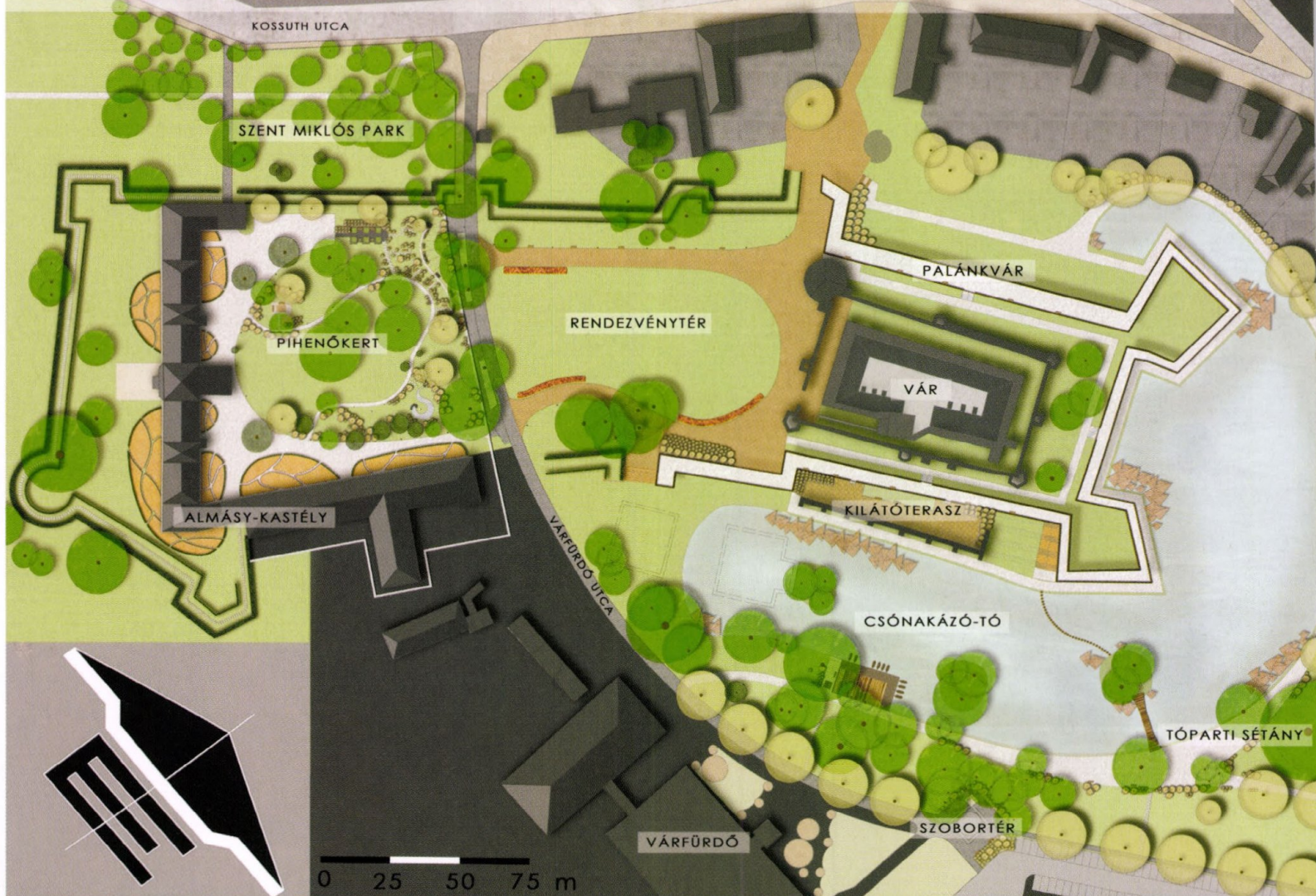
12. Vasárnapi Újság 1856. 47. szám

13. A gyulai Scherer Ferenc a város történetét kutatta, saját illetve korábbi kutatások anyagait felhasználva megírta 1938-ban Gyula város kétkötetes város-történeti monográfiáját. Scherer Ferenc: Gyula város története. 1-2. kötet Gyula, 1938.

14. Scherer i.m. pp. 467.

15. Kiss Anikó: A gyulai vár. Gyula, 1996. pp. 19.

A GYULAI SZIGETERŐD KÖRNYÉKÉNEK SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI TERVE

Lényeges és érdekes kérdés a szigeterődöt körülvevő palánkvár nyomvonalának szerkezete. Ezzel kapcsolatosan több rajz, tervrajz és leírás is fennmaradt, többek között a már említett Mirandola-féle terv (1. kép), amely részletessége, hitelessége miatt az egyik legfontosabb forrás. Fontos továbbá Porthen ezredes leírása, amely részletesen, adatokkal alátámasztva ismerteti a sánc korabeli, 1695-ös állapotát (8. kép). A szerkezetre vonatkozóan azonban minden kétséget kizáróan a régészeti ásatás eredményei szolgáltatnak fontos információkat.

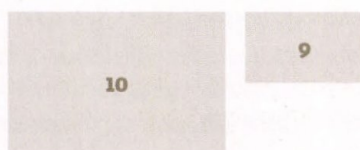
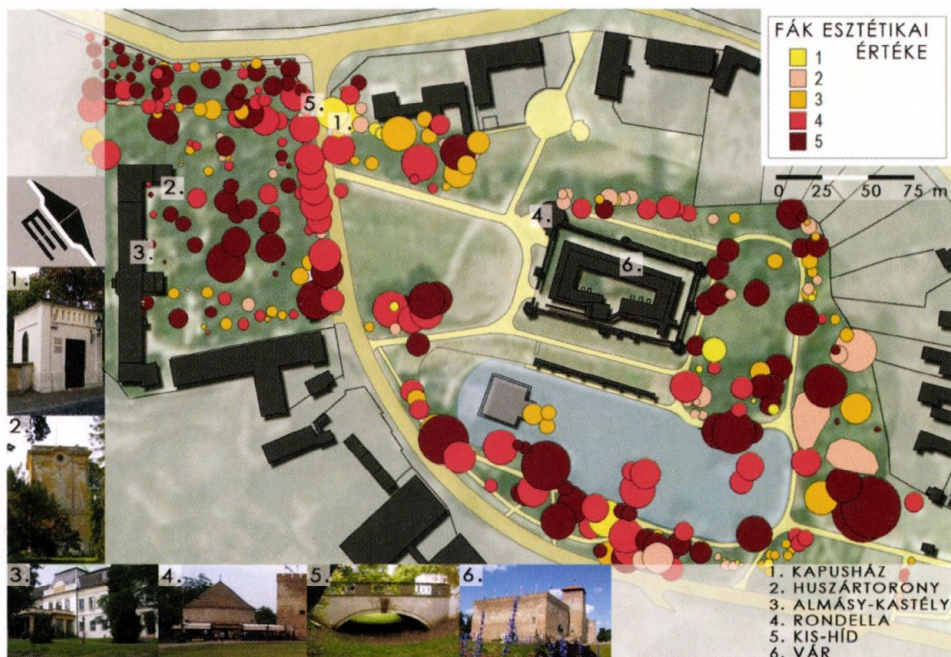
A palánkvár építése az 1560 táján történt nagyarányú bővítés során zajlott le, ekkor a várat ó-olaszbástyás palánkvárrá bővítették. Az 1560-as években megkezdett palánképítést folytatva, azt kibővítve és megnagyobbítva hozták létre azt a huszárvárat is magában foglaló palánkvárat, amely Mirandola rajzán látható. Dupla vonallal ábrázolja az akkori nyomvonalat, amelyet a szakemberek a leghelettelesebb ábrázolásnak tartanak. Vékony vonallal húzta be a tervezett, szabályos, nyújtott téglalap alakú olaszbástya alakját. A város szabályozási tervében a hely-

reállítás tervezett nyomvonalaként egy ehhez hasonló nyomvonal szerepel, azonban erről az ásatások bebizonyították, hogy nem valósult meg, így ha ez alapján történné meg a helyreállítás, az a hitelesség szempontjából nem lenne megfelelő. A két sarokbástya szerkezetére az ásatás a következő adatokkal szolgált:

„220 cm mélységben döngölt agyagból egymással párhuzamos két cölöpsor kis részlete került elő. A belső sor egészen vastag, 40 cm átmérőjű cölöpjeit 340 cm mélységben rácsosan, csapolással egymásba erősített, vastag gerendák vették

JELMAGYARÁZAT

- ÉPÜLET
- PALÁNKVÁR
- LA LINIA TÉRKŐ
- TERCA PIAZZA
KLINKERTÉGLA
- MÉSZKŐBURKOLAT
- SZÓRT BURKOLAT
- KETTŐS SÖVÉNY
- MEGLÉVŐ FA
- MEGLÉVŐ FENYŐ
- TERVEZETT FA
- TERVEZETT CSERJE
- ÉVELŐÁGYAK
- EGYNYÁRI ÁGYÁS
- VÍZINÖVÉNYZET
- CSÓNÁKKIKÖTŐ
- PIHENŐSZÉKEK

9. kép: Faállomány vizsgálata esztétikai érték szerint, műemlékek / Examination of tree stock regarding aesthetic value, monuments the aesthetic value, monuments (KÉSZÍTETTE: KISS MÁRTA)

10. kép: A gyulai szigeterőd környékének szabadtérépítészeti terve / Open space plan of the island fortress of Gyula (KÉSZÍTETTE: KISS MÁRTA)

körül. A külső gerendát a cölöpök kör alakú felületéhez hozzáfarták. A vas- tag cölöpöktől délkeletre 11 méterre még egy, ferdén levert, sűrű cölöpsor húzódott végig, mely az olaszbástyá- nak a várárok felőli partja lehetett.”¹⁶

A török megszállás utáni időkből szin- tén rendelkezésünkre áll néhány adat a sánccal kapcsolatban. Amikor a vár fel- adási feltételeit tárgyalták 1695 telén az osztrákok, Porthen ezredes vezetésé- vel a császári katonaság ellepte a kapu- kat, és a vár körüli sánct is. A palánk- várral kapcsolatban megjegyezték, hogy

16. Parádi Nándor: A gyulai vár ásata- sának építéstörténeti eredményei. Buda- pest, 1967. pp. 23.

„nem szabályosan, de mégis magas, vastag tölgyfaoszlopokkal duplán van építve, erős fakeresztkötésekkel, mindenütt szorosan összefonva és közbül egyes helyeken 7, másutt 8 lépés szélességben földdel kitöltve.” Azt is megállapították, hogy rongált a mellvéd, ami a tetején van, és a palánk alatt is húzódik egy mellvéd.¹⁷ Ezt jól mutatja egy 1695-ös alaprajzhoz készült metszet, amely a sáncot keresztmetszetében mutatja a mellvédekkel együtt (8. kép).

Mindezeket figyelembe véve helyszíni felméréseket és vizsgálatokat végeztem, amelyekre alapozva elkészítettem a szabadtérépítészeti tervet, amelynek célja a terület említett egységét megteremteni, már amennyire az egyes részegységek funkcionális különbözősége erre lehetőséget ad.

Vizsgálataim teljes ismertetésétől terjedelmi okok miatt eltekintek, azonban néhány lényeges eredményét kiemelném. A faállomány-vizsgálat eredményeképpen megállapítható, hogy jelentős mennyiségű nagy esztétikai értékű, jó állapotú faegyed található a területen, amely annak egykori kastélypark voltának szerencsés következménye. A meglévő faállomány egy jelentős része ebből az időből származik, nem ritkák a 100 éves, 70–90 cm törzsátmérőjű egyedek (9. kép).¹⁸

A városközpont felől a gépkocsival történő megközelítést az egyirányú Várfürdő utca biztosítja. Problémát jelent az út menti parkolás az utca teljes hosszában, amely megnehezíti a gyalogos közlekedést, és előnytelen a vár és a kastély közötti kapcsolat szempontjából is.

A területre készült szabadtérépítészeti terv fő eleme a palánkvár helyreállítása a kutatás, valamint az ásások során letisztázódott nyomvonalat figyelembe

véve, felhasználva. A tervezett palánkvár két szakaszra bontható a megvalósítás módját tekintve. A vár környezetében az eredeti kialakítás szerint, fa-föld szerkezettel, míg a további szakaszon csupán egy kettős, nyírt sövényfallal szimbolizálva, megidézve jelenne meg a sánc. Ezt a döntést az egyes területrészek funkcionális elkülönülése, valamint az építés magas költségei indokolták. A kastélykertben a várható wellness-szálló funkcióhoz igazodva pihenőkert került kialakításra több tematikus kerttel. A kastélyépület megfelelő reprezentatív előteret kapott a Várfürdő felől. A Csónakázó-tó kibővítésével a használható vízfelület megnövekedett, partján szórt sétány vezet körbe. A Várfürdő utca gyalogos forgalmú utcává alakult, a parkolás problémáját a terület közvetlen közelében javasolt parkolóház építése oldhatja meg.

A park egészségének helyreállítása nem lehetséges az eltelt idő alatt történt beépítések és a megváltozott funkciók miatt. Fontos azonban, hogy a kastélyt és a várat övező terület esetleges rehabilitációjánál az egykori kastélypark térszerkezetét, térkapcsolatait és a vizsgálati területen megmaradt értékes faállományát figyelembe vegyük. Szerencsés lenne a jövőben a terület olyan kialakítása, fejlesztése, amely az egykori szigeterőd egységét a lehetőségekhez mérten visszaidézi, visszaállítja a jelenlegi széttagolt állapottal ellentétben. ●

17. Scherer i.m. pp. 258.

18. A fák esztétikai értékét ötös skálán jelenítettem meg, ahol az 5-ös érték a legnagyobb esztétikai értékkel rendelkező egyedeket jelöli.

SUMMARY

GYULA - THE HISTORY AND A POSSIBLE VISION OF THE FORMER ISLAND FORTRESS

The medieval brick castle is the best-known symbol of Gyula, but there are some other interests on the area of island fortress, too. Opposite to the brick castle there is the Almásy-castle with a 200 years old English landscape garden. Around the whole complex was the plank castle, which has also a very interesting story. The castle was built by János Maróti around 1403. László Kerecsényi was the most important and famous captain of the castle, who made a big renovation on it in 1561. The plan of the renovation and extension was made by Paolo Mirandola, who was a famous Italian military engineer. The important part of the plan is the depiction of the existing plank castle's line. This plan is an important source for the restoration. János Harruckern got the area in 1720. He built the predecessor of the present castle (Almásy-castle) in 1723. The next owner was the Wenckheim family. They built the present castle in 1803, after a big fire, which destroyed the old one. The

Almásy family got the area in 1888. The English garden was planned and built in 1812, with an area of 8 hectares. There were a fishpond, a vineyard, flower gardens, a truck garden and a pheasant garden in the castle park. In the course of the archaeological excavation we got many informations about the plank castle in the '60's. The brick castle was renovated in 2005, but unfortunately the Almásy-castle is empty and neglected now. Perhaps it will be a wellness hotel in the future.

I made some examinations on the area about the tree stock, the traffic and the functions. Summarizing the survey the area has very good conditions for development taking the reconstruction ideas into consideration. Based on the examinations I have drawn up a detailed open space plan for the area. It suggests, among others, the restoration of the plank castle, a rest garden for the Almásy-castle and the extension of the Rowing lake. ●

KÍNAI NÖVÉNYEK A MAGYARORSZÁGI KERTKULTÚRÁBAN

CHINESE PLANTS IN THE HUNGARIAN GARDEN CULTURE

SZERZŐ:
GERZSON LÁSZLÓ

LEKTOR:
TÓTH IMRE

HAZAI szabadföldi dísznövényeink (fák, cserjék, egynyári és évelő virágok) több mint fele, a beltéri növények (cserepes és vágott virágok) legnagyobb része a magyar flórában nem található, exóta növény. A szabadtéri növényalkalmazásban lényeges, hogy a kiültetett növények jól érezzék magukat a környezetükben, ezért a kiválasztás egyik fontos szempontja, hogy az adott növények környezeti igényüknek, de legalább tűrőképességüknek megfelelő körülmények közé kerüljenek, ami elsősorban attól függ, hogy

milyen volt a növények eredeti termőhelyének klímája és egyéb környezeti tényezői, azaz milyen termőhelyi feltételek közt szelektálódtak. Ennek megfelelően a Közép- és Kelet-Ázsia, valamint Észak-Amerika mérsékelt övi területeiről származó dísznövények nagyon fontos szerepet játszanak Európa, és így Magyarország kultúrflórájában.

Kína növényvilága rendkívül sokszínű, fajgazdag. Ennek egyik oka, hogy az ország domborzata igen változatos. Megtalálhatók a 4000 méter körüli és az annál magasabb régiók (pl. Tibet) a jel-

legzetes magashegységi vegetációval, a 2000 m körüli felföldek erdősegekkel, és a tengerszínhez közeli alföldek is. Sajátossága még Kínának, hogy a magas hegyek gyakran igen meredek lejtőkkel mély völgyeket zárnak magukba és ez a domborzati formáció sűrűn ismétlődik. Ezzel néhány kilométeren belül megtalálható akár az alacsony régiók trópusi - szubtrópusi klímája és a havasi - alhavasi zóna hűvös éghajlata, ami a növénytakaró rendkívüli változatosságát eredményezi, a fajok kereszteződésének, új fajok kialakulásának lehetőségéből adódóan.

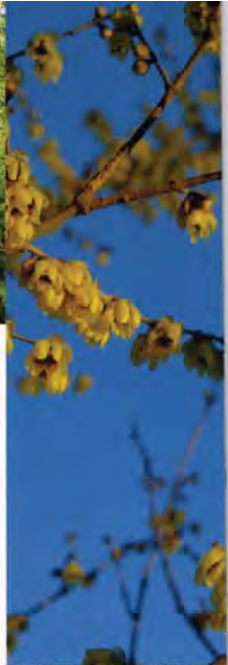

1. kép: Meleg fekvésű kertekben nyáron feltűnő, tartós virágdíszít ad az Albizia julibrissin (kínai selyemakác)

A fajgazdagság másik jelentős tényezője, hogy Kína területét – eddig tisztázatlan okok miatt – a mintegy hat-százezer éve beköszöntött jégkorszak elkerülte, így számos olyan faj, amely a föld más régióiban szintén megtalálható volt, de a lehülés következtében kipusztult, itt megmaradt. Ezek a növények egykori areájuk területén újra ültetve nagyon jól érzik magukat. Jó példa erre a közismert páfrányfenyő (*Ginkgo biloba*), melynek egykori magyarországi előfordulását a hazánk és Európa más területein talált fossziliák igazolják.

Kína növényvilágának gazdagságát a nyugati világ képviselői közül elsőként a misszionáriusok és orvosok ismerték meg a XVIII-XIX. században. Számos faj magját küldték Európába, az első fajok közül a legismertebbek: *Sophora japonica*, *Koelreuteria paniculata*, *Ailanthus altissima*. Legismertebb a francia misszionárius, Armand David (1826 – 1900) volt, akiről, munkássága elismeréséül, később több Kínából származó növényt is elneveztek (*Buddleja davidii*, *Davidia involucrata*, *Pinus armandii*). Az akkori jelentősebb

faiskolák, felismerve az új növények kiváló tulajdonságait és az újdonságukban rejlő óriási üzleti lehetőséget, jól előkészített, célirányos növénygyűjtő expedíciókat szerveztek Kína több területére. A gyűjtőutak a várt eredményt hozták, és számos, az európai kertkultúrába azonnal beilleszthető növényvel óriási anyagi haszonra tettek szert, és ezzel hosszú időre megalapozták saját ismertségüket és nagyságukat, de egyúttal jelentős szerepük is volt a kínai növények nyugati elterjedésében. ▶

Ha végiggondoljuk, hogy melyek a szabadtéri növényalkalmazásban leggyakrabban felhasznált kínai eredetű növények, könnyen beláthatjuk, hogy nélkülük kertjeink, parkjaink és más zöldterületeink napjainkban már elképzelhetetlenek lennének.

ISMERTEBB KÍNAI GÉNCENTRUMÚ DÍSZNÖVÉNYEK

Fenyők: *Ginkgo biloba* (kínai páfrányfenyő), *Juniperus chinensis* (kínai boróka),

Metasequoia glyptostroboides (kínai mamutfenyő), *Pinus wallichiana* (himalájai selyemfenyő), *Pinus armandii* (kínai selyemfenyő), *Thuja orientalis* (életfa).

Lombos fák: *Ailanthus altissima* (mirigyos bálványfa), *Albizia julibrissin* (kínai selyemakác), *Broussonetia papyrifera* (kínai papíreperfa), *Catalpa ovata* (sárga szivarfa), *Koelreuteria paniculata* (bugás csörgőfa), *Magnolia liliflora* (kínai liliomfa), *Malus floribunda* (dúsvirágú díszalma), *Malus spectabilis* (aranyalma), *Morus alba* (fehér eperfa), *Paulownia tomentosa* (nagylevelű császárfa),

Populus simonii (kínai nyár), *Prunus cerasifera* (mirabolán), *Pyrus betulifolia* (nyírlevelű körte), *Salix babylonica* (babiloni szomorúfüz), *Sophora japonica* (közönséges japánakác). A *Prunus persica* (őszibarack) és a *Prunus armeniaca* (kajszi), bár virágzáskor nagyon látványos díszei lehetnek a kerteknek, de elsősorban mint gyümölcs-termő haszonnövények jelentősek.

Cserjék: *Berberis julianae* (Julián-borbolya), *Berberis verruculosa* (bibircses borbolya), *Buddleja davidii* (közönséges nyáriorgona), *Caryopteris incana*

4.

5.

7.

8.a

8.b

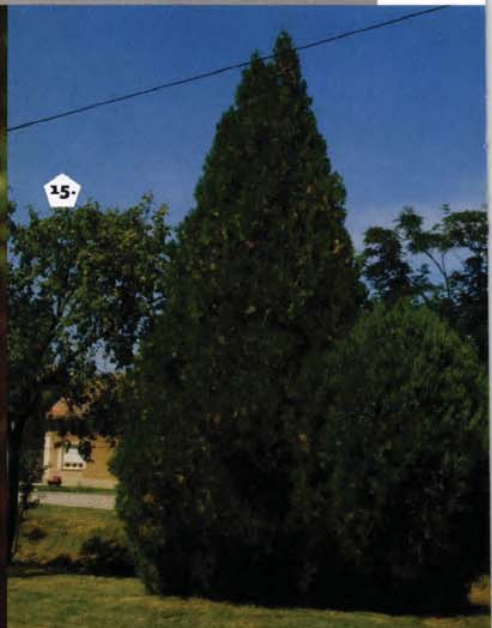
9.

2. Jellegzetes dél-kínai táj égbenyúló hegyeken sziklavegetációval és szélesen hömpölygő folyókat követő szubtrópusi erdőkkel / Typical landscape from South China: high mountains with rocky vegetations and wide river with subtropical forests
3. 15-20 cm hosszú tűleveleivel, nagy tobozaival dekoratív parkfa a gyorsan növé PINUS WALLICHIANA (himalájai selyemfenyő) / PINUS WALLICHIANA is a very spectacular tree in the parks

with long pine-needles and big strobiles
4. Enyhe téli napokon, gyakran már januártól virágzik a CHIMONANTHUS PRAEOX (illatos tündérfa) / In mild winter CHIMONANTHUS PRAEOX flowers even in January
5. Június-júliusban virágzik a szabályos gömb koronájú KOELREUTERIA PANICULATA (csörgőfa) / The globe-shaped KOELREUTERIA PANICULATA is flowering during the middle of the summer
6. Legszebb virágos cserjéink egyike a Kínában kultikus növény a PAEONIA

SUFFRUTICOSA (cserjés pünkösdirózsza) / One of the most beautiful flowering shrub in our gardens is PAEONIA SUFFRUTICOSA which in China has a cult
7. Nemcsak falakra, oszlopokra is felkapaszkodik a PARTHENOCISSUS TRICUSPIDATA (japán vadszőlő) / PARTHENOCISSUS TRICUSPIDATA climbing not only to walls but to pillars too.
8.a és 8.b A Cotoneaster horizontalis (terülő madárpirs) vörösödő lombjával és sokáig megmaradó piros termésével az őszi kert

fontos dísz / COTONEASTER HORIZONTALIS with its red leaves and long lasting red fruits is a very important decoration in the autumn gardens
9. A MAGNOLIA LILIFLORA nagy és szép formájú virágaival a legszebb liliumfák egyike / MAGNOLIA LILIFLORA with its large and nice-shaped flowers is one of the nicest Magnolia species

(kínai kékszakkal), *Chaenomeles speciosa* (skarlátvörös japánbirs), *Chimonanthus praecox* (illatos tündérfű), *Clematis montana* (hegyi iszalag), *Cotoneaster horizontalis* (terülő madárbirs), *Deutzia scabra* (érdeslevelű gyöngyvirágcserje), *Euonymus fortunei* (kúszó kecskerágó), *Exochorda racemosa* (fürtös gyöngyvirágcserje), *Forsythia suspensa* (közönséges aranyvirágcserje), *Hibiscus syriacus* (mályvacserje), *Hydrangea macrophylla* (kerti hortenzia), *Jasminum nudiflorum* (téli jázmin), *Kerria japonica* (boglárcserje), *Kolkwitzia amabilis* (kínai

viráglonc), *Lonicera fragrantissima* (illatos lonc), *Lonicera pileata* (törpe lonc), *Mahonia bealei* (törzses mahónia), *Paeonia suffruticosa* (fás bazsarózsa-cserje), *Parthenocissus tricuspidata* (repkényszőlő), *Prunus triloba* (rózsamandula), *Rhododendron* spp. (havasszépe fajok), *Rosa rugosa* (ráncoslevelű rózsza), *Spiraea cantoniensis* (kantoni gyöngyvessző), *Syringa meyeri* (törpe orgona), *Viburnum* (bangita) fajok, *Weigela florida* (ösztrűs rózsalonc), *Wisteria sinensis* (kínai lilaakác), és az Európában már kétszáz éve ismert, az utóbbi

évtizedekben már nálunk is egyre inkább terjedő télálló bambuszok.

Évelők: *Anemone hupehensis* (kínai szellőrózsa), *Ceratostigma plumbaginoides* (kékgyökér), *Chrysanthemum indicum* (kerti krizantém), *Dicentra spectabilis* (nagy szívvirág), *Hemerocallis fulva* (vöröslő sásliliom), a *Hosta* (árnyliliom) nemzetség több faja, *Lilium regale* (királyliliom), *Lilium tigrinum* (tigrisliliom), *Macleaya cordata* (mákkóró), *Miscanthus sinensis* (kínai nád), *Paeonia lactiflora* (illatos bazsarózsa), *Platycodon grandiflorus* (hírharang),

11.

12.

16.

17.

19.

18.

10. A Nagy Fal körüli erdők őszi lombszínükkel a visegrádi táj hangulatát idézik / The forests in autumn colours around the Great Wall similar to the hills around Visegrád

11. Világszerte közkedvelt nyáron virágzó évelő a *HEMEROCALLIS FULVA* (sásliliom) / *HEMEROCALLIS FULVA* is a very popular summer-flowering perennial around the world

12. A *MISCANTHUS* (kinai nád) számos faja és fajtája karakteres dísz a kertjeinknek – parkjainknak. A képen a

MISCANTHUS SINENSIS 'GRACILLIMUS' látható / The different species and sorts of *MISCANTHUS* are very characteristic elements of our gardens and parks.

13. Az árnyas helyeket kedvelő, tavasszal virágzó *DICENTRA SPECTABILIS* (szívvirág) különleges virágformájával régóta kedvelt évelő dísznövénye kertjeinknek / *DICENTRA SPECTABILIS* with its extraordinary shape flowers is a popular perennial of Hungarian gardens for a long time

14. A *LONICERA*

FRAGRANTISSIMA (illatos lonc) sárgásfehér, illatos virágaival a kora tavaszi kert fontos dísz / *LONICERA FRAGRANTISSIMA* with its white-yellow fragrant flowers is important element of the early spring gardens

15. A magról is könnyen szaporítható, alakgazdag, szárazságtűrő *THUJA ORIENTALIS* (keleti tuja vagy életfa) szinte a magyar táj részévé vált / Easy to propagate by seed *THUJA ORIENTALIS* with different forms, xerofil. It is a part of Hungarian landscape already

16. A *MORUS ALBA-L* (fehér eperfa) bár a selyemhernyók táplálékának ültették, szép formája és lombja miatt gyakran ültetett dísznövény / *MORUS ALBA* originally was planted as the food of silkworms but because of its nice form and leaves it is often planted

17. Falfelületek befuttatására leggyakrabban felhasznált növény, a tapadókorongokkal kapaszkodó *PARTHENOCISSUS TRICUSPIDATA* (repkény-szőlő) / Most popular plant

to cover the walls is *PARTHENOCISSUS TRICUSPIDATA* which has apressoriums to climbing

18. Kihaltnak hitték, de a XX. században Kína erdeiben megtalálták a lombhullató *METASEQUOIA GLYPTOSTROBODES* (kinai mammutfenyő) / Had been regarded as extinct before but has been found in the 20th century the deciduous *METASEQUOIA GLYPTOSTROBODES*

19. Különleges termésével egzotikus megjelenésű parkfa a *BRUSSONETIA PAPIRIFERA* (kinai papíreper), mely hazájában

egykor a papírgyártás alapanyagát szolgáltatta / *BRUSSONETIA PAPIRIFERA* with extraordinary fruits has an exotic effect in our parks. In China this tree had given the basic material of paper manufacture

A large, leafy tree with a thick trunk and dense green foliage stands in a courtyard between two multi-story buildings. The tree's canopy fills most of the upper half of the frame. The buildings are light-colored with windows and balconies. The sky is visible through the branches of the tree.

24. kép: A szűk belső udvarokban is megél az igénytelen és gyors növekedésű *Ailanthus altissima* (mirigyes bálványfa)

Sedum floriferum (dúsvirágú varjúháj),
Sedum spectabile (pompás varjúháj).

Egynyáriak: *Callistephus chinensis* (őszi-rózsa), *Dianthus chinensis* (kínai szegfű),
Impatiens balsamina (kerti nebcsvirág),
Ocimum basilicum (bazsalikom).

Melegigényes fák, cserjék: *Camellia sinensis* (kínai teacserje), *Citrus limon* (citromfa), *Eriobotrya japonica* (japánaspolya), *Nandina domestica* (égibambusz), *Pittosporum tobira* (kínai enyvesmag), *Trachycarpus fortunei* (himalájai kenderpálma).

Ez a felsorolás is jól érzékelteti kínai eredetű dísznövényeink változatosságát, sokféleségét és nélkülözhetetlenségét a hazai táj- és kertépítészetben. Az egyes fajok jelentősége persze időről-időre változhat a változó klíma, divat és növényalkalmazási megoldások hatására. Napjainkban már nehezen képzelhető el Armand Davidhoz és kortársaihoz hasonló jelentőségű növényfelfedező, de az ő gyűjtőmunkájukra épülő, tudományosan megalapozott nemesítőmunkával előállított új fajtákkal, a „kínai” növények napjainkban is igen jelentős

kínálata ma is folyamatosan tovább dagadodik. Mindezekon túl, Kína hatalmas, mindmáig csak részben feltárt területeiről még sok érdekes növényvel gazdagodhat a világ kultúrflórája. ©

SUMMARY

CHINESE PLANTS IN THE HUNGARIAN GARDEN CULTURE

Most of the plants of Hungarian horticulture are exotas which feel good in our climate. That is why many plants from temperate zone of China and North America play an important part in the structure of Hungarian and European ornamentals.

The flora of China is very diversified with many species. The reason is: the relief of the country is varied. There are high mountains over 4.000 meters with alpine vegetation, highlands with forests and lowlands near the sea level. Especially in China these different places are very close to each other, so many kind of plants are in a relatively small area.

The other reason of the richness of the flora: the last glacial period had not reached China. That is why many sort of plants which died out in other parts of the Earth we can found there (*Ginkgo biloba*).

The richness of this flora was known by the missionaries and medics first. They sent the first seeds from there. The most known person of them was a Frenchman Armand David (1826 - 1901). Later some bigger nurseries sent expeditions in China to collect new plants. With this work they based their own future success and had an important role about spreading the Chinese plants around the world.

As we look around in our green places, we can realize that nowadays the Hungarian landscape architecture is impossible without using Chinese plants. ●

IRODALOM/LITERATURE

1. Graf, A. B. (1992): *Tropica. Color Cyclopedia of Exotic Plants and Trees*. Roehrs Company, East Rutherford, N. J. USA.
2. Griffiths, M. (1997): *Index of gardenplants*. The MacMillan Press Ltd., London.
3. Johnson, H. (1987): *Bäume*. Manfred Pawlak Verlag, Herrsching
4. Kósa G. – Varga E. (1986): *Kína kerti virágai*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
5. Krüssmann, G. (1985): *Manual of Cultivated Conifers*. Timber Press, Portland, Or., USA.
6. Krüssmann, G. (1989): *Manual of Cultivated Broad-leaved Trees and Shrubs*. Timber Press, Portland, Or., USA.

MÉSZÁROS APOLKA DÍJNYERTES PÁLYAMŰVE AZ URBANSCAPE PÁLYÁZATON

Az AKKU (Alternatív Kulturális Közösségek Uniója) a magyar Elektrotechnikai Múzeummal együttműködésben 2009 tavaszán élő növény-műtárgy megtervezésére és helyszíni kivitelezésére írt ki pályázatot, fiatal tájépítészek és dísznövénykertészek számára. A zsűri tagjai Szalai Borbála és Lovass Dóra, az URBANSCAPE kiállítás kurátorai voltak. A három győztes pályamű az URBANSCAPE kiállítás ideje alatt, szabadtéren került bemutatásra. A kiállításon kortárs fiatal képzőművészek alkotásai szerepeltek, melyek témája kötődött a „városi lét sivárságát megtörő, valamilyen módon az élő, természetes élőhely utáni vágyakozás ábrázolhatóságához”. (Részlet a pályázati kiírásból)

A pályázaton Mészáros Apolka, a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karának IV. éves 'A' szakirányos hallgatója első díjat nyert. A továbbiakban az ő pályamunkájának bemutatása olvasható.

A MŰTÁRGY ALAPKONCEPCIÓJA

A pályázat kapcsán egy olyan műtárgyat szerettem volna megalkotni, ami nem csak üzenetet közvetít, hanem rendelkezik használati funkcióval is,

továbbá esztétikus látványt nyújt a szemlélőnek – egyszóval nem csak elgondolkodtat, hanem gyönyörködtet is.

A műtárgy alapgondolatát maga a 'függés' nyújtja. Azt szerettem volna bemutatni, hogy a város – és benne mi is – szó szerint függünk a természet megmaradt fonalán, amit ha elvágunk, akkor bizony elpusztulunk. Igyekeztem tehát egyszerűen és egyértelműen ábrázolni a természetet, illetve a tőle függő várost. Utóbbi több darab, tömbházhoz hasonló növényláda szimbolizálta; a természetet pedig az ezekben ültetett borostyán, mely örökzöld növény, így szabadtéren is egész évben díszít. Az elkészült növényládákat felfüggesztettem, hogy az alapgondolatot nyújtó 'függés' valóban szó szerint legyen értendő.

ANYAGHASZNÁLAT

A felfüggesztéshez vastagabb damilt használtam, hogy a lent báméskodónak úgy tűnjön, mintha a futó növény lenne az, ami az egész terhet tartaná (idővel persze ez valóban így is lenne, ha a növény már kellően megerősödött). A tömbházszerű növényládák ablakait sötétben foszforeszkáló öntapadó

fóliával vontam be, ami ha napközben kellő fényt kap (nap- vagy lámpafény), éjjel akár 8-10 órán keresztül is világít, ezzel kellemes hangulatifényt adva a lent tartózkodóknak. A fólia a különböző időjárási körülményeknek rendkívül ellenálló, ami kültéri alkalmazását is lehetővé teszi. A növényládákat a súly csökkentése végett plexiből terveztem, melyek külső felületét vékony alumínium lemez borítja, mely nappal jól harmonizál a növény zöldjével, éjjel pedig a foszforeszkáló ablakoknak köszönhetően meglehetősen futurisztikus hatást nyújt.

A tervezett növény-műtárgy ideális hangulateltető elem lehetne szórakozóhelyeken, romkocsmákban, elsősorban szabadtéren, belső udvarokban, de nagyobb légtérű épületbelsőekben is. Több ilyen növényláda egymás mellé lógatásával éjjel egész kis világító város hozható létre, nappal pedig a városból kinövő kúszónövények kellemes árnyékolást nyújtanának az ott tartózkodóknak.

Mészáros Apolka

BEMUTATKOZIK A RERRICH BÉLA TÁJÉPÍTÉS SZAKKOLLÉGIUM

HALLGATÓI kezdeményezésre, közel fél éves előkészítő munka után 2009. március 24-én megalakult a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karának szakkollégiuma, a tájépítész- és településmérnök hallgatók egyetemi szakmai képviselete. Az alapító ülésen közel harminc hallgató részvételével választották névadónak Rerrich Béla (1881–1932) építész, aki Magyarországon és a Tájépítészeti Kar jogelődjén úttörő szerepet játszott a kerttervezés megújításában és a tájépítészet diszciplína bevezetésében és oktatásában. A szakkollégium igazgatói posztjára dr. Jámbor Imrét, a Kert- és Szabadtértervezési Tanszék vezetőjét kérték fel.

A Rerrich Béla Tájépítész Szakkollégium, mint felsőoktatási öntevékeny csoport a következő célokat kívánja megvalósítani:

1. közösségépítés, aktivitás növelése, együttműködés kialakítása a szakkollégium tagjai között, mely lehetőséget teremt a közös munkára és jövőbeni szakmai kapcsolatok kiépítésére
2. kutatómunka, egyéni és közös alkotó tevékenység megvalósítása, a magas szakmai színvonal eléréséhez megfelelő környezet megteremtése, mely segíti a szakkollégisták önfejlesztését, ismereteik és tudásanyaguk bővítését, kiegészítve a felsőoktatási tanulmányokat
3. kapcsolatteremtés a hallgatók és a szakma művelői között, olyan

kommunikációs csatornák keresése és kiépítése, melyeken keresztül a hallgatóknak lehetőségük lesz szakmai gyakorlatot, tapasztalatot szerezni

4. szakmai érdekképviselet már az egyetemi évek alatt – a szakkollégiumi tagok szakmai életben való eredményes elhelyezkedésének, helytállásának segítése, a fiatal generációk szakmai integrálódásának előkészítése

A Szakkollégium ennek érdekében a következő feladatokat látja el:

- kapcsolatok ápolása hasonló jellegű szervezetekkel, más jogi és magánszemélyekkel;
- tájépítészeti, illetve a tájépítészet határterületeit érintő előadások, kötetlen beszélgetések és vitafórumok szervezése;
- a szervezet szakmai jellegéhez illeszkedő rendezvények lebonyolítása;
- részvétel az egyetem szakmai életében, tudományos tevékenységeiben, pályázatain és egyéb más jogi és magánszemély által kiírt pályázatokon;
- egyéni és közös alkotó, kutatómunka feltételeinek biztosítása.

Megalakulása óta már több rendezvényt tartott a Szakkollégium; 2009 áprilisában egy előadás-sorozat első felvonására került sor, melyen két, kiemelkedő kutatómunkát készítő fiatal mutatkozott be: Zelenák Fruzsina a norvég kortárs

tájépítészet és design világába kalauzolt bennünket, Fülöp Györk pedig az általa kialakított tájértékelési módszertant és annak vidékfejlesztésben való alkalmazási lehetőségeit ismertette.

Az őszi szemeszter nyitó akkordjaként a területrendezői tervezői jogosultság szabályozásának aktuális kérdéseit vitatjuk meg nyilvános kerekasztal-beszélgetés keretében – a fókuszban a jogosultság alapját jelentő oktatással.

A tájépítésmérnöki tevékenység széles körben való megismertetése, elismeretése, érdekeinek képviselete, ismereteink bővítése, a gyakorlati munkával való mielőbbi megismerkedés elengedhetetlen a tájépítészet verseny- és életképességének javításához. A Szakkollégium a szakma társadalmi ismertségének javításával azt szeretné elérni, hogy a Tájépítészeti Karról kikerülő hallgatók a szakmában és az életben is eredményesen állják meg helyüket.

Minden érdeklődőt szeretettel vár a Rerrich Béla Tájépítész Szakkollégium Ideiglenes Elnöksége:

Fülöp Györk, Kerékgyártó Gábor, Szabó Áron és Takács Rita

SZERZŐK/TÁMOGATÓK

CSEPELY-KNORR LUCA

okl. tájépítészmérnök
Phd hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 482 6187
Email: luca.csepely-knorr@uni-corvinus.hu

SÁROSPATAKI MÁTÉ

okl. tájépítészmérnök
Phd hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 482 6187
Email: mate.sarospataki@uni-corvinus.hu

BÁTHORYNÉ NAGY ILDIKÓ RÉKA

okl. tájépítészmérnök, egyetemi adjunktus
(assistant professor)

Budapesti Corvinus Egyetem
Kertművészeti Tanszék
1118 Budapest Villányi út 35-43.
Email: ildiko.nagy2@uni-corvinus.hu

KAPOSI NÓRA

okl. tájépítészmérnök

Email: kaposinora@gmail.com

KISS MÁRTA

okl. tájépítészmérnök

Telefon: 30/5480740
Email: kissmarta.km@gmail.com

DR. GERZSON LÁSZLÓ

okl. kertészmérnök,
(PhD) egyetemi docens

Budapesti Corvinus Egyetem
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 482 6187
Email: laszlo.gerzson@uni-corvinus.hu

MÉSZÁROS APOLKA

tájépítészmérnök hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem
Telefon: +36 70 378 8389
Email: mapolka@freemail.hu

MAGYAR ÉPÍTÉSZ KAMARA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

ORMÓS IMRE ALAPÍTVÁNY